

Masarykova univerzita
Fakulta sociálních studií
KATEDRA SOCIÁLNÍ PRÁCE A SOCIÁLNÍ POLITIKY

**Interpretace role sociálního pracovníka v ženské
věznici a její prožívání sociálními pracovníky**

Diplomová práce

Brno 2013

Vedoucí diplomové práce:

prof. PhDr. Libor Musil, CSc.

Konzultant diplomové práce:

Mgr. Bc. Petra Vašíčková

Vypracovala:

Bc. Jana Vašíčková, DiS.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem svoji magisterskou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškeré prameny a literaturu, ze kterých jsem při jejím zpracování vycházela.

V Brně dne:

.....

Bc. Jana Vašíčková, DiS.

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce prof. PhDr. Liborovi Musilovi, CSc. za přijetí tohoto tématu a za cenné rady a připomínky. Také Mgr. Petře Vašíčkové za ochotu, trpělivost a čas, který mi věnovala. Dále chci poděkovat lidem, kteří byli ochotni se se mnou podělit o jejich zkušenosti a vnitřní prožitky, bez kterých by tato práce neměla smysl. Děkuji také svým nejbližším, zejména manželovi za trpělivost a podporu, dědečkům a babičkám za hlídání.

Obsah

Úvod	5
1. Pojetí interpretace z fenomenologického hlediska	8
1.1. Fenomenologie	8
1.2. Interpretace v pojetí subjektivního prožívání každodenního života	9
2. Role sociálního pracovníka	10
2.1 Pojem role	10
2.1.2 Profesionální role.....	11
2.2. Vymezení role sociálního pracovníka	12
3. Sociální pracovník v ženské věznici.....	15
3.1. Činnost sociálního pracovníka v ženské věznici.....	15
3.2. Vzdělávání sociálních pracovníků ve věznici	16
3.3. Legislativní ukotvení činnosti sociálního pracovníka ve věznici	17
3.4. Metody práce sociálního pracovníka s odsouzenými ženami	18
4. Prožívání smyslu	21
4.1. Prožívání	21
4.2. Smysl.....	22
4.3. Působení faktorů na prožívání smyslu	23
5. Sociální práce v ženské věznici	24
5.1. Definice sociální práce.....	24
5.2. Historický vývoj sociální práce spojený s vězeňstvím	25
6. Vězeňství v České republice	27
6.1. Vězeňská služba České republiky	27
6.2. Profilace věznic	27
6.3. Účel a význam výkonu trestu odnětí svobody	28
6.3.1. Resocializace a program zacházení	29
6.4. Zaměstnanci Vězeňské služby České republiky	31
7. Specifika ženské věznice	34
7.1. Náročnost výkonu zaměstnání v ženské věznici	34
7.2. Postavení zaměstnanců a odsouzených ve věznici.....	35
7.3. Ženy ve výkonu trestu odnětí svobody a jejich potřeby	36
8. Metodologie výzkumného šetření	39
8.1. Cíl diplomové práce	39

8.2. Zdůvodnění volby výzkumné strategie a výzkumných technik	39
8.3. Výběr výzkumného vzorku	40
8.3.1. Charakteristika výzkumného vzorku	43
8.5. Etické zásady výzkumného šetření	43
8.6. Postup výzkumného šetření.....	44
8.7. Proces analýzy dat.....	45
9. Významy interpretací respondentů.....	48
9.1. Prožívání činnosti sociálního pracovníka.....	50
9.2. Prožívání smyslu vzdělávání při roli sociálního pracovníka.....	52
9.3. Prožívání smyslu administrativy při roli sociálního pracovníka.....	52
9.4. Přístup sociálního pracovníka k cílové skupině	53
9.5. Vztahy ve věznici	54
9.6. Překážky přítomné ve výkonu role sociálního pracovníka	56
9.7. Postavení role sociálního pracovníka ve věznici	57
9.8. Prožívání úspěchu a neúspěchu v roli sociálního pracovníka.....	58
9.9. Vnitřní prožívání role sociálního pracovníka.....	58
9.10. Rozhovor	59
9.11. Možnosti zkvalitnění sociální práce ve věznici	60
9.12. Prožívání smyslu oboru sociální práce ve věznici	61
10. Diskuse	63
11. Závěr.....	67
Seznam použité literatury	69
Seznam příloh:	75
Anotace.....	76
Annotation	77
Jmenný a věcný rejstřík	78
<u>Příloha č. 1: Náplň práce sociálního pracovníka .....</u>	<u>79</u>
Příloha 2: Program zacházení odsouzené ženy	82
Stat'	83

Úvod

Pracovníci v oblasti sociální práce se zabývají velkou škálou cílových skupin. Při pochopení sociální práce jakožto pomoci lidem v tíživé situaci jsou tyto cílové skupiny veřejností vnímány kladně i záporně. Je to zřejmě způsobeno i tím, zda si klienti za vzniklou tíživou situací mohou sami, či ne. Sociální práce ve vězeňství je dle mých vlastních zkušeností obecně vnímána negativně. Velmi často se totiž setkávám s názorem běžné populace, že není v čem lidem za mřížemi pomáhat, že si zde přece odpykávají svůj trest a tím to končí.

Věznice je státní institucí, která uznává své zákony a také vládne vlastním vzděláváním v oblasti penologie. Domnívám se, že i díky tomuto faktu je sociální pracovník vnímán ve vězeňství jako okrajový zaměstnanec a jeho pojetí role je nejasné, což může ohrozit smysl jeho práce. Záleží na tom, jak tento smysl prožívá.

Dle mých vlastních zjištění nemají sociální pracovníci ve věznici metodicky ukotvenou činnost a postrádají rovněž kvalitní průběžné proškolení v legislativních změnách.

V důsledku nestability výkonu role sociálních pracovníků se může sociální pracovník cítit často zmaten, což by mohlo mít tendenci vyústit spolu s ostatními těžkostmi při výkonu jeho profese k náznakům syndromu vyhoření. Ty jsou díky stresovému prostředí ve věznici, dle mých vlastních zkušeností, často viditelné. Jistě k tomuto faktu přispěla i nedávná amnestie, kdy byli sociální pracovníci ve věznicích velice vytížení a po této zkušenosti jim mohla jejich práce připadat jako nesmyslná, neboť byli propouštěni vězni bez procesu, který je před výstupem pro jejich civilní život velice důležitý. Neměli zajištěno bydlení, občanské průkazy, zaměstnání, pokračování v drogové abstinenci apod.

Pro společnost je práce sociálního pracovníka dle mého názoru velice důležitá. Jeho hlavní náplní je totiž ve věznici působit na odsouzené zejména při přechodu do civilního prostředí. Může tedy odsouzené nasměrovat určitým směrem, neboť on je jediným zaměstnancem věznice, který má přesah přes její brány. Komunikuje s organizacemi, které by mohly v sociální práci s klientem, vězněm, dále pokračovat a má možnost komunikovat i s rodinou, která by ho mohla popřípadě podporovat.

Ráda bych na tyto problémy upozornila samotné sociální pracovníky, kteří nemají většinou prostor řešit tuto situaci, díky jejich pracovnímu vytížení. Vedení věznice přednostně řeší problémy spojené s výkonem trestu odsouzených a role sociálního pracovníka není pro ně

prioritou. Generální ředitelství problematiku sociálních pracovníků ve věznici neřeší, neboť do ní většinou nemá detailní vhled, a vážnost problému si nepřipouští, či jí podceňuje. Chtěla bych o situaci informovat organizace pomáhající vytvářet sociální práci ve věznici, odbornou a laickou veřejnost, a také studenty sociální práce, neboť se stává, že mají často mylnou představu o výkonu role sociálního pracovníka ve věznici.

Chtěla bych touto diplomovou prací podat podnět k rozpoutání debaty o této situaci, a upozornit na ni kolegy sociálních pracovníků i jim nadřízené orgány a organizace pomáhající vytvářet sociální práci ve věznici. Domnívám se, že by bylo dobré nejen výše jmenované informovat o tom, jak sociální pracovníci prožívají smysl jejich práce ve věznici, ale také zejména je samotné motivovat pro možnost změny ve výkonu jejich profese.

Aplikačním cílem diplomové práce je předložit čtenářům informace a rozšířit podvědomí o profesi sociálního pracovníka v ženské věznici a tím podpořit pochopení pro roli sociálního pracovníka. Sociálním pracovníkům by tento cíl měl přispět zejména k sebereflexi jejich profese, což by mohlo mít vliv na kvalitu práce s odsouzenými ženami.

Poznávacím cílem diplomové práce je výzkumná otázka: *Jak působí interpretace role sociálního pracovníka na prožívání smyslu sociální práce sociálními pracovníky v ženské věznici?*

Pro výzkum, jenž je v této práci uskutečněn, jsem zvolila nejmenovanou ženskou věznici, ve které jsem zaměstnána. O sociálním pracovníkovi hovořím v mužském rodě, i když se většinou v jeho rolích pohybují ženy, neboť i zákony hovořící o jeho funkci jsou takto vymezeny, viz zákon o sociálních službách.

Práci jsem rozdělila na část teoretickou, metodologickou a empirickou. V teoretické části je v první kapitole vymezeno pojetí interpretace z fenomenologického hlediska. To shledávám za nejvhodnější způsob pro zkoumání zkušeností respondentů s rolí sociálního pracovníka. Úzce specifikuji v další kapitole i roli sociálního pracovníka v ženské věznici společně s legislativním ukotvením jeho práce, vzděláním, které musí splnit a metodami, které by měl při své práci využívat. V příloze přikládám též náplň práce sociálního pracovníka z konkrétní věznice. Popsáno je prožívání smyslu, které je pro chápání závěrů této diplomové práce důležité. Čtvrtá kapitola je věnována definici sociální práce a jejímu vývoji. V kapitole páté popisují vězeňství v České republice, profilace věznic v České republice a účel a význam výkonu trestu odnětí svobody. V krátkosti též popisují zaměstnance Vězeňské služby České republiky, neboť tyto osoby budou mít podíl na výzkumné části této diplomové práce. Protože jsem si k výzkumu vybrala věznici ženskou, v další kapitole vymezuji specifika ženské

věznice a to především náročnost výkonu zaměstnání v této věznici, postavení zaměstnanců a žen v ženské věznici.

Následuje metodologická část, kde je nejprve vytyčen cíl výzkumného šetření a volba výzkumné strategie spolu s výzkumnými technikami. Dále je zdůvodněn a popsán polostrukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami jako kvalitativní výzkumná strategie. Je vysvětlen záměrný výběr respondentů a celý průběh výzkumné práce.

Další částí práce je část empirická, kde jsou výzkumná zjištění z analýzy rozhovorů zpracována do vzniklých společných témat významů. Vyústění celé práce je v diskusi, která se zabývá propojením teorie se zjištěnými poznatky z rozhovorů. V závěru práce odpovídám na hlavní výzkumnou otázku.

1. Pojetí interpretace z fenomenologického hlediska

Pojem interpretace lze spojit s různými směry, které jsou chápány řadou autorů v rozdílných pojetích, např. v rámci konstruktivistického strukturalismu, symbolického interakcionismu apod. Pro mou diplomovou práci jsem si vybrala její definování v pojetí fenomenologie. Touto kapitolou chci především vysvětlit tento pojem, neboť jde o komplexní postoj ke zkoumanému problému (Hycner, 1985), o celkový přístup k mé diplomové práci.

1.1. Fenomenologie

Fenomenologie je filosofický směr, který založil Edmund Husserl. Podle něj „*poznání nespočívá v konstruování obecných principů, ale v deskripci fenoménů, tj. věcí samých.*“ (Maříková, Petrušek, Vodáková [za kolektiv], 1996, s. 311) „*Fenomény v husserlovském smyslu nejsou nic jiného, než to, co je ve světě, o sobě, ale čistě tak, jak se subjektivně, pro mne, ukazuje v dané situaci.*“ (Held 1986, s. 16) Tento směr hledá „*odpověď na otázku, jaký je význam, struktura a podstata (esence) určitého prožitku (fenoménu) pro danou osobu nebo pro skupinu lidí.*“ (Plháková, 2006, s. 279)

Východiskem celé fenomenologie je analýza zkušenosti, která vychází zevnitř psychiky a vztahuje se k smysluplnosti. Jedná se o specificky pojatou analýzu zážitků, která vykazuje smysl lidského bytí. (Nakonečný, 1995b)

Schütz vnímá jako východisko fenomenologie individualistický postoj, který je konstruován dle smyslu a říká, že „*jen jednání jednotlivce a jeho myšlený obsah smyslu jsou pochopitelné a jen výkladem individuálního jednání přijímá společenská věda přístup k vysvětlení těch sociálních vztahů a útvarů, které se při jednání jednotlivých aktérů sociálního světa vytváří.*“ (Schütz, 1974, s. 13-14 vlastní překlad)

Fenomenologickou metodou, kterou lze užít zejména při objasnění základů vědění v každodenním životě, je fenomenologická analýza, která je metodou čistě popisnou a odmítá jakékoliv příčinné a genetické hypotézy. „*Pokud chceme realitu běžného uvažování popsat, musíme se těmito výklady zabývat, stejně jako musíme vzít v úvahu, že tato realita je vnímána jako něco daného - avšak činíme tak uvnitř fenomenologický zárodek.*“ (Berger, Luckmann, 1999, s. 26) Fenomenologickou analýzu použiji v empirické části mé diplomové práce, kde budu popisovat získané interpretace od respondentů.

1.2. Interpretace v pojetí subjektivního prožívání každodenního života

Každodenní život žijeme ve světě, kde jednáme dle svého uvážení a tím plníme primární realitu. Znamená to tedy, že jednáme dle vlastního rozumu, čímž dle Schütze (in Berger, Luckmann, 1999) vytváříme samozřejmý, důvěrně známý svět. Autor říká, že životní svět je prostě takový, jaký je. Ve veřejném světě, který stojí vedle světa životního, považují lidé za samozřejmé, že vše co se jeví jim, se jeví všem stejně. Životní svět je dle Schütze interpretovaným světem, kdy je interpretace odvozena ze zásoby vědění příruční, která si podrží svou platnost. Můžeme tedy znovu opakovat již dříve úspěšné jednání a tím bude životní svět existovat dále. „*Realita každodenního života je organizována podél osy ,tady', již je mé tělo, a osy ,ted'přítomného okamžiku. Skrze ,tady a ted'soustřeďuji svou pozornost na realitu každodenního světa.*“ (Berger, Luckmann, 1999, s. 28) V této realitě je svět jednotlivce sdílen s ostatními.

Pojem interpretace pochází z latinského slova *interpretatio*, což znamená výklad, vysvětlení. Podle Schütze je interpretace především součástí každodenních lidských aktivit. Brian Fay (in Maříková, Petrusek, Vodáková [za kolektiv], 1996) poukázal na vztah fenoménu a slovníku sociologie. Většina slov používaných v sociologii jsou slova vypovídající o tom, co se dělá, nikoliv o tom, co se děje. Tato slova jsou spojena s cílem a záměrem, intencí jednajících, které je třeba dešifrovat a to nejen empatií jednoho aktéra, ale jako součást širšího souboru aktů a činností, a teprve potom dostává smysl. (Maříková, Petrusek, Vodáková [za kolektiv], 1996)

To, jak nás aktér vnímá je závislé i na tom, zda jsou kontakty s ním přímé či nepřímé. Je třeba proto rozlišit osoby, se kterými se vídám tváří v tvář a ty ostatní, kteří jsou pouze účastníci. (Berger, Luckmann: 1999) V této diplomové práci se budu soustředit na osoby, s nimiž jsou kontakty přímé, tzn. tváří v tvář. Tím mám na mysli osoby, které se se sociálním pracovníkem stýkají při své každodennosti, tedy zejména zaměstnanci věznice.

Fenomenologie se zaměřuje na analýzu aktivit subjektů, v mém případě se bude tedy jednat o analýzu výpovědí respondentů. Jejím cílem bude popis významů zkušeností se sociálním pracovníkem, s jeho rolí a osobami, které se s ním setkávají tváří v tvář. Fenomény se přitom zkoumají takové, jaké opravdu jsou. Interpretace na tento filosofický směr přímo navazuje, neboť je nutností těmto fenoménům porozumět, objasnit je a tlumočit. Je vázaná lidskou zkušeností. Interpretace bude ve výzkumné části vyvozena ze subjektivního vnímání, které vnímám na opoře této teorie jako platné.

2. Role sociálního pracovníka

V této kapitole představím pojem role z pohledu různých autorů, který je důležitý pro mou práci, dále vymezím roli profesionální, neboť je s ní role sociálního pracovníka spojena. Na základě těchto definic upozorním na roli sociálního pracovníka z obecného hlediska.

2.1 Pojem role

Pojem role souvisí úzce s pojmy pozice a status a nelze je definovat nezávisle na sobě. Anthony Giddens (1999) definuje sociální status jako prestiž, kterou vidí společnost u určité skupiny lidí. Pozice spojená se společností je určité místo, kam je člověk zařazen. Pokud bych měla popsat zmíněnou nezávislost těchto pojmů, zvolila bych větu: Sociální status, který je závislý na výkonu role jedince, dopomáhá člověku k určité pozici ve společnosti.

Definic role existuje celá řada, v základě však zůstávají stejné. Následně uvedu pro jejich pochopení dvě, které se liší právě vztahem k výše vysvětlené pozici a sociálnímu statusu.

Rolí se rozumí „*strukturovaný celek všech očekávání, které se týkají úloh, chování, smýšlení, hodnot a vzájemných vztahů osoby vzhledem k její specifické pozici ve skupině a k odpovídajícím funkcím (činnost, úkoly, povinnosti).*“ (Sbandi in Kern H., Mehlová Ch., Nolz H., Peter M., Winterspergerová R. 2000, s. 265) Pokud se tato očekávání a přejímání rolí naplňují, získá osoba určitou pozici v sociálním systému vztahů, která dále ovlivňuje jeho status jako stupeň společenského ocenění.

Velký sociologický slovník definuje dle Lintona (in Maříková, Petrušek, Vodáková [za kolektiv], 1996) roli jako „*očekávaný způsob chování vázaný na určitý sociální status*“ (Maříková, Petrušek, Vodáková [za kolektiv], 1996, s. 943). Očekávání, které se váže k chování jedince, je různé. Například u dětí se očekává něco jiného, než od dospělých, nebo u žen a mužů je očekávání od společnosti také odlišné.

Sociální status může být dle sociologického hlediska vrozený, připsaný či získaný. Dělení zůstává podobné i u pojmu role. Navrátil (2001) popsal, že role lze identifikovat pouze v síti vztahů a při jejich dělení je označil za role připsané, získané a vnucené. Připsané jsou závěry určitých okolností, jako je pohlaví, rasa či věk. Role vnucené jsou závěry činnosti někoho jiného než samotného jedince. Navrátil (2001) jim přisuzuje zejména již bývalou vojenskou službu či nezaměstnanost. Pro mou práci je nejuvýstižnější role získaná, neboť jde o

výsledek činnosti jedince s odkazem na vzdělání a prestiž. Sociální pracovník si svou roli musí zasloužit, zejména již zmíněným vzděláním, výběrovým řízením apod.

V praktické části diplomové práce se budu zabývat tím, jak interpretují roli sociálního pracovníka ostatní zaměstnanci, a jak jí prožívá on sám. S tímto souvisí dělení sociálního statusu na status subjektivní, což znamená místo, kam zařazuje sociální pracovník sám sebe, a status objektivní, kam ho řadí jeho okolí.

Goffman (in Navrátil, 2001) termín role chápal přímo jako hraní rolí v „divadelním představení“. Celý život je podle něj o děláni dobrého dojmu a zároveň bojem o uchování vlastní identity. Pokud bych nahlížela na roli v pojetí divadelním, našla bych velké nedostatky v nemožnosti odložit jí ve své každodennosti. „*Sociální identita nemusí být totožná s identitou osobní*“ (Me Call a Simmons in Maříková, Petrusek, Vodáková [za kolektiv], 1996, s. 944) a „*život v této roli může přinášet i konflikt se sebou samým*“ (Park in Maříková, Petrusek, Vodáková [za kolektiv], 1996, s. 944). V oblasti vězeňství je nejtypičtějším příkladem konfliktu rolí situace, kdy do kmenové věznice zaměstnanec vězeňské služby vstoupí nějaký jeho známý či příbuzný jako odsouzený.

Pokud je ale role „*výrazně odměňována, stává se zdrojem uspokojení a není pocítována jako něco nevlastního, vynuceného.*“ (Nakonečný, 1995b, s. 18) Je tedy důležitá míra ztotožnění se s rolí a to, jak je jedinec při vystupování v dané roli odměněn. Jedinec totiž prochází celým systémem rolí, který i může být vnitřně jednotný. (Nakonečný, 1995b)

Tyto poznatky by mohly být pro zodpovězení mé hlavní výzkumné otázky zásadní, zejména ve způsobu očekávání zaměstnanců věznici od sociálního pracovníka. Pokud by bylo očekávání a tím i pozice kladně popisováno, mohl by sociální pracovník prožívat smysl sociální práce ve věznici pozitivně. Toto tvrzení však není možno brát jako hypotézu. Fenomenologie s hypotézami nepracuje (Hycner, 1985)

2.1.2 Profesionální role

Pro snadnější pochopení profesionální role nejprve vymezím termín profese. Profesi lze pochopit jako druh pracovní činnosti, které předchází určitá odborná příprava. Nečasová (2003, s. 39) vydefinovala profesi v pojetí anglosaském, kde se nechala inspirovat Greenwoodem, vyznačením pěti základních vlastností: „*systematickou teorii*“ (dovednosti, odborná příprava), „*autoritou uznávanou klienty*“ (odborník tím pomůže naplnit potřeby profese), „*autoritou uznávanou komunitou, profesní kulturou*“ (formální i neformální skupiny v profesi) a „*etickým kodexem*“. Je třeba podotknout, že existují diskuse o tom, že sociální

práce není plnou profesí, neboť nespĺňuje plně všechny její vlastnosti. Již od roku 1935¹ je však sociální práce považována za uznávanou profesi a proto se i já této informace budu držet a o jejím uznání nebudu dále polemizovat.

U sociálních pracovníků, stejně jako u zdravotníků, psychologů, pedagogů a jiných je profese pojmenována jako profese pomáhající. Hartl (2004) pojem vyznačuje jako „*souhrnný název pro profese, které se zaměřují na pomoc druhým; pomáhají řešit nesnáze, problémy, zdravotní potíže druhých lidí. Společnými znaky jsou mimořádná psychická zátěž, odpovědnost a rizika pro vlastní duševní zdraví.*“ (Hartl, 2004, s. 188) Kopřiva (2006, s. 14) hovoří o pomáhajících profesích jako o profesích, „*jejichž hlavní náplní je pomáhat lidem*“, a vymezuje jimi lékaře, zdravotní sestry, pedagogy, sociální pracovníky, pečovatelky a psychology.

Ve vězeňství by mohl být vysledován rozpor mezi vnímáním sociální práce jako pomáhající profese a ryze vězeňskou profesí. Tato instituce je totiž vnímána jako instituce, kde jde o „*potrestání odsouzeného*“ (Mařádek, 2005, s. 194) Takto myšlené interpretace by mohly působit negativně na prožívání smyslu sociální práce samotnými sociálními pracovníky.

2.2. Vymezení role sociálního pracovníka

Sociální pracovník je profesionál, který se na praktické a vědecké úrovni zaobírá sociální pomocí jednotlivci, skupině nebo komunitě v době, kdy se nachází v problémové sociální situaci. Je důležité vyzdvihnout, že efekt práce sociálního pracovníka se začíná projevat v momentě, kdy se začne jednat ve své negativní situaci aktivně podílet na procesu sociální pomoci. Vždy je třeba brát na zřetel lidskost sociálního pracovníka, jak poznamenal ve svém díle Laan (1998).

Nečasová (in Matoušek, 2003) vysvětluje dle Howe (1991) a Banks (1995) rozdíl mezi defenzivní a reflexivní praxí. V defenzivní praxi „*je charakteristické, že sociální pracovník jedná podle předpisů a plní své povinnosti definované zaměstnavatelem a zákonem*“ (Nečasová in Matoušek, 2003, s. 45). Oproti tomu reflexivní praxe vnímá sociálního pracovníka jako osobu, která umí reflektovat, je schopna nést morální odpovědnost za svá rozhodnutí a vyrovnat se s nejistotou. Ideálem je, aby byl jedinec v roli sociálního pracovníka schopen vzájemně tyto praxe doplňovat, i když v nich dochází často ke konfliktům. Pro

---

¹ V roce 1935 vznikla Masarykova státní škola zdravotnická a sociální v Praze, tím se stává sociální práce profesí pro svou pevnou základnu ve vzdělání, které se postupem času dále vytvářelo.

sociálního pracovníka ve věznici by bylo záhodné, kdyby byl vymezen prostor zejména pro zmíněnou reflexivní praxi, neboť jistě ovlivňuje prožívání smyslu jejich práce.

Pro roli sociálního pracovníka legislativa² interpretuje potřebu praktického vzdělání. Je uváděno, že praktická výuka v oboru sociální práce by měla zahrnovat nejméně jednu třetinu studia. (Brauns a Kramer in Havrdová, 1999) Havrdová (1999) hovoří o vzdělání jako o nejrozšířenějším způsobu vymezení profesionální role. K jeho profesionalitě přispívají též dovednosti a znalosti, které je nutno zvládat pro práci s klientem. V českých podmínkách k profesionalizaci sociálního pracovníka přispěly zejména Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, založení Asociace vzdělavatelů v sociální práci a etický kodex, jenž vytvořila Společnost sociálních pracovníků.

Pro úspěšné zvládnutí role sociálního pracovníka je důležité, aby osoba, jež chce vykonávat tuto profesi, měla určité předpoklady a dovednosti. Matoušek (2003) uvádí obecně pro pracovníka pomáhajících profesí zásadní zdatnost a inteligenci (fyzická zdatnost jako zdroj energie a socioemoční dovednosti na vysoké úrovni), přitažlivost (fyzický vzhled, odbornost, pověst), důvěryhodnost a komunikační dovednosti (zejména naslouchání a empatie).

Kubalčíková (2009) s odkazem na Beresforda vnímá pojetí role klienta v sociální práci jako postupné nabytí vztahu s klientem na „*demokratickém přístupu*“, který je zaměřen na „*efektivitu, výkonnost a ekonomické aspekty poskytování pomoci*“ a „*získání kontroly nad redistribucí moci*“ (Kubalčíková, 2009, s. 95). Role sociálního pracovníka jako profesionála by tedy měla spočívat obecně v asistování klientů při nacházení a formulaci jejich potřeb a v posilování jejich schopností při hledání východiska řešení jejich životní situace.³

Předmětem činnosti sociálního pracovníka je „*interakce mezi způsobilostí klienta zvládat, a tím co od něj prostředí očekává. Jeho cílem je podporovat sociální fungování klienta tím, že mu pomáhá obnovit nebo udržet rovnováhu mezi více či méně dostatečnou kapacitou zvládnutí a této kapacitě více či méně přiměřenými požadavky prostředí.*“ (Navrátil, Musil, 2000, s. 61). V rámci fenomenologické perspektivy by se dala role vydefinovat jako očekávání prostředí od konkrétního člověka sladěné s jeho zvládnutím.

Přesvědčení sociálního pracovníka o své roli jako pomáhající profese z vnitra je pro činnost v pomáhajících profesích velice významná. Role sice může být pouze „hraná“, ale pokud není procítěná a vnímaná v dobrém slova smyslu ze strany samotného sociálního

---

² Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

³ v teoriích sociální práce často označováno jako na klienta orientovaný přístup

pracovníka, může se stát, že se jeho práce mine účinkem. Je velice důležité, aby byla profese sociálního pracovníka vnímána ze strany kolegů a klientů úctyhodně a vážně. Pokud se jeho roli nedostává těchto předpokladů, je jeho profesní role ohrožena ve smyslu vlastního vnímání.

V rámci poznatků zjištěných z odborné literatury o roli sociálního pracovníka se v mé práci zaměřím především na status sociálního pracovníka ve věznici, jeho činnosti a povinnosti, na přístup sociálního pracovníka ke klientům, vnímání sociální práce ve věznici jako pomáhající profese a na vzdělání. Tyto poznatky se promítnou v otázkách, které budu respondentům pokládat.

3. Sociální pracovník v ženské věznici

V této kapitole budu vycházet z konceptu profesionální role sociálního pracovníka. Tento již výše zmíněný koncept uvádí, že sociální pracovník musí pro svou funkci ve věznici projít určitým vzděláním s předpoklady a dovednostmi. Pokusím se tedy u sociálního pracovníka ve věznici přiblížit tuto skutečnost, která předchází a doprovází jeho činnost. Dále zmíním legislativu, ze které sociální pracovník čerpá. Její používání a přehled o ní patří k dovednostem sociálního pracovníka. Vymežím také metody, jež používá sociální pracovník s odsouzenými ženami. V příloze přikládám přesnou náplň práce, kterou sociální pracovník ve věznici stvrzuje svým podpisem a podle které se po celou dobu výkonu funkce řídí.

3.1. Činnost sociálního pracovníka v ženské věznici

Sociální pracovník je zařazen k odborným zaměstnancům věznice a hlavním jeho úkolem je samotná sociální práce, která je zaměřena především na sociální prostředí odsouzené, ze kterého pochází, udržení kontaktů s ním, a zejména na plynulý přechod do řádného občanského života. Snaží se o zajištění a dodržení standardů kvality poskytovaných služeb.

V kapitole 2.2. jsem popsala praxi defenzivní a reflexivní. Sociálního pracovníka ve věznici při výkonu své funkce řadím z větší části do praxe defenzivní, neboť ve vězeňství je všeobecně dodržování zákonů a předpisů na prvotním místě. V rámci samotné humanizace⁴ vězeňství je velká snaha vycházet při práci s odsouzeným na klienta orientovaným přístupem.⁵ Je to ale dlouhá cesta, neboť jsou zde omezené možnosti při posilování jejich schopností a nacházení jejich potřeb, jelikož tyto potřeby jsou ve věznici jiné, než na druhé straně mříží.

Před samostatnou činností sociálního pracovníka je potřebné, aby prošel určitým vzděláním jak v oboru sociálním, tak v oboru vězeňství.

---

⁴ „Humanizace ve vězeňství znamená vytváření důstojných, lidských podmínek ve výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody. V užším slova smyslu humanizace vězeňství znamená nejen neponižování vězňů, ale především respektování jejich lidské důstojnosti včetně nenarušování jejich osobnostní integrity a sebeúcty.“ (Mařádek, 2005. s. 42)

⁵ viz kapitola 2.2.

3.2. Vzdělávání sociálních pracovníků ve věznici

V České republice je u sociálních pracovníků vyžadována⁶ vysoká odborná příprava na úrovni vzdělání vysokoškolského. Ne vždy tomu takto bylo. Před rokem 1989 byl totiž obor sociální práce možný studovat pouze na středních školách v tzv. nástavbovém studiu, které trvalo dva roky. Rok 2003 byl zásadním, zejména pro schválení Koncepce celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků dle Usnesení vlády České republiky č. 434. Dle návrhu této koncepce je cílem celoživotního vzdělávání „*definovat státní odpovědnost za profesionální výkon sociální práce, umožnit rozvoj kvality sociální práce zejména s ohledem na ochranu lidských práv zranitelných skupin obyvatelstva, posílit statut a užitečnost sociální práce jako profesionálního oboru, posílit kompetence a odpovědnosti sociálních pracovníků.*“ (Návrh koncepce celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků, 2003)

Věznice vyžadují při přijímání sociálního pracovníka do výkonu jeho funkce vysokoškolské vzdělání minimálně s titulem Bc. v sociální oblasti. Tím však jeho kvalifikační rozvoj ve věznici nekončí. Po nástupu do věznice se musí v co nejbližší možné době účastnit základní odborné přípravy, typu kurzu B2⁷. Ten trvá zhruba 8 týdnů a místem vzdělání je Institut vzdělávání Vězeňské služby České republiky, který sídlí ve Stráži pod Ralskem. Tato instituce nabízí pro pracovníky ve vězeňství další možné vzdělávání formou specializačních kurzů v Programu celoživotního vzdělávání. Je však třeba angažovanosti vedoucího oddělení, který pro své podřízené tyto služby získá a umožní jim zvyšovat si svou kvalifikaci.

V České republice není obecně zákonem stanoveno pečovat o zvyšování a prohlubování kvalifikace u zaměstnanců, nicméně „*je třeba zaměstnavatelům doporučit, aby ve svém vlastním zájmu pokračovali ve vzdělávacích aktivitách pro své zaměstnance, protože investice do lidského činitele bývá jednou z nejefektivnějších investic.*“ (Koubek, 1995, s. 314) Sociální pracovníci však mají zákonem o sociálních službách jejich průběžné vzdělávání upraveno v povinnost: „*Zaměstnavatel je povinen zabezpečit sociálnímu pracovníku další vzdělávání v rozsahu nejméně 24 hodin za kalendářní rok, kterým si obnovuje, upevňuje a doplňuje kvalifikaci. Další vzdělávání se uskutečňuje na základě akreditace vzdělávacích zařízení a vzdělávacích programů udělené ministerstvem na vysokých školách, vyšších odborných školách a ve vzdělávacích zařízeních právnických a fyzických osob. Formy dalšího*

---

⁶ Zákonem č. 108/2006 o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů

⁷ Základní odborná příprava pro civilní zaměstnance věznice. Vyučovací předměty: vybrané kapitoly ze služební přípravy, výkon trestu odnětí svobody, výkon vazby, právo, psychologie, pedagogika, profesní etika, sociologie a sebeobrana.

vzdělávání jsou: a) specializační vzdělávání zajišťované vysokými školami a vyššími odbornými školami navazující na získanou odbornou způsobilost k výkonu povolání sociálního pracovníka, b) účast v akreditovaných kurzech, c) odborné stáže v zařízeních sociálních služeb, d) účast na školicích akcích.“ (Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, § 111)

3.3. Legislativní ukotvení činnosti sociálního pracovníka ve věznici

Sociální pracovník ve věznici se řídí touto legislativou:

- Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů
- Ústava ČR a Listina základních práv a svobod, mezinárodní úmluvy

Pro práci sociálního pracovníka je v občanském zákoníku zejména důležité pojednávání o zásadách soukromého práva: „každý má právo na ochranu svého života a zdraví, jakož i svobody⁸, cti, důstojnosti a soukromí, rodina, rodičovství a manželství požívají zvláštní zákonné ochrany, nikdo nesmí pro nedostatek věku, rozumu nebo pro závislost svého postavení utrpět nedůvodnou újmu; nikdo však také nesmí bezdůvodně těžit z vlastní neschopnosti k újmě druhých“ (Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, § 3, odst. 2) aj. Dále je v rámci tohoto zákona důležitý §855 923 – 859, který pojednává o rodičích a dětech, zejména o jejich právech a povinnostech, rodičovské odpovědnosti, vyživovací povinnosti aj.

V zákoně o rodině bych, stejně jako v občanském zákoníku, vytyčila pro potřeby sociálního pracovníka ve věznici zejména část druhou, která obsahuje v § 30-84 vztahy mezi rodiči a dětmi a část třetí § 85-103 výživné. Zákoník práce se řídí sociální pracovník ve svém postu zaměstnance Vězeňské služby ČR a tím plní povinnosti a využívá práv daných v tomto zákoně.

---

⁸ Toto právo je ve výkonu trestu odnětí svobody omezeno na podkladě zákona o výkonu trestu svobody.

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody vymezuje zásady, práva a povinnosti odsouzených⁹, program zacházení, ale také povinnosti a zásady práce sociálních pracovníků ve věznicích. Za povšimnutí stojí například díl 4 tohoto zákona, pojednávající o výkonu trestu odsouzených žen, zejména výkonu trestu u matek nezletilých dětí. Řád výkonu trestu odnětí svobody vytyčuje pro sociální pracovníky zejména v § 12 - 14 činnost na výstupním oddělení, kde by měl sociální pracovník nejvíce působit. Důležitý je též § 39 o vyhodnocování programu zacházení, který slouží jako podklad pro návrh na přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu, dále § 89 - 92 o výkonu trestu odsouzených žen a další paragrafy, kde jsou popsány další specifické skupiny odsouzených.

Jak již bylo řečeno v kapitole 2, zákon o sociálních službách vymezuje především předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka, zejména v § 100. Sociální pracovník ve věznicích by se měl dále orientovat v části třetí, kde jsou popsány základní druhy a formy sociálních služeb a to nejen ve vztahu ke své činnosti, ale též z důvodu přehledu pro další možné služby, které může odsouzenému nabídnout. Nelze opomenout ani již zmíněný § 111, který udává povinnost průběžného vzdělávání sociálních pracovníků.

V této kapitole jsem uvedla přehled zákonů, které se prací sociálního pracovníka ve věznici zabývají. Při rozhovorech se budu na legislativní ukotvení sociální práce ve věznici dotazovat. Opora v zákonech by mohla mít význam v samotném prožívání sociální práce sociálními pracovníky.

3.4. Metody práce sociálního pracovníka s odsouzenými ženami

Metody sociální práce jsou „*specifické postupy sociálních pracovníků definované cílem nebo cílovou skupinou.*“ (Matoušek, 2008, s. 100) Dle Matouška (2008) cílem může být jak poskytnutí poradenství, materiální pomoci, komplexní pomoci či úřední úkon, výzkum aj.

Mašát (2012) sociální práci dělí na tři typy, podle kterých je možno uvést jejich metody, a to sociální práci probíhající na mikroúrovni, střední úrovni a makroúrovni. Autor uvádí pod termínem mikroúrovně případovou práci, kdy je náplní práce podpora klientových schopností a vyrovnání se s klientem a hlavní činností poradenství. Střední úroveň dále popisuje aktivity se skupinou a mikroúroveň jako práci s komunitou a vypracování návrhů systémových změn.

---

⁹ Tyto jsou dále přesně vymezeny ve vnitřních řádech věznic, které stanoví její ředitel se souhlasem Generálního ředitelství Vězeňské služby České republiky.

Sociální pracovník nejčastěji pracuje na mikroúrovni metodou případové práce. Skupinová práce není v oblasti vězeňství příliš využívána především pro svou specifčnost, kde je problémem neochota odsouzených, zejména k sebeotevření se u zaměstnanců Vězeňské služby ČR, tedy i u sociálního pracovníka. Práci se skupinou lze vysledovat při práci sociálního pracovníka s rodinou, kdy se pracovník věnuje jak odsouzenému, tak i jeho rodinným příslušníkům v rámci sociální terapie. Je však třeba podotknout, že ze strany rodiny je často vnímána značná nedobrovolnost. Někdy se stane, že se rodina za odsouzeného stydí a nechce se s ním více kontaktovat, nebo jsou rodinné vazby zpřetrhané mnohem dříve, než byl odsouzený uvězněn.

Případová práce je Matouškem (2008) definována jako „*práce s jednotlivým případem*“ (Matoušek, 2008, s. 161). Pracovník může využívat poradenství, krizovou intervenci, obhajování klientových zájmů apod. Ve věznicích je důležité pracovat s odsouzenými individuálně, neboť jejich potřeby nelze při sociální práci příliš zevšeobecňovat.

Havránková (in Matoušek, 2003) popisuje případovou práci jako proces, který zahrnuje sociální studii, vyšetření, intervenci a ukončení. Jednotlivé fáze se přitom prolínají. Sociální studie je vnímána jako etapa prozkoumání, je též etapou rozhodování, zda do procesu vstoupit, či ne. Ve věznici však k rozhodování není příliš možností, zejména se nejedná o příliš dobrovolný vstup. Odsouzené ženy jsou dle mých zkušeností motivovány více naplněním volného času a získáním kladných bodů ve svém hodnocení, nežli upřímným přesvědčením pro změnu v jejich životě. Druhá fáze, vyšetření, je chápána jako přesné vymezení problému a stanovení si cíle. Intervence začíná již s prvním kontaktem při vstupních pohovorech. Ukončením pobytu by měla být práce s klientem zhodnocena. U odsouzených končí spolupráce se sociálním pracovníkem odchodem z věznice, avšak sociální práce by měla fungovat dále pomocí nabídky jiných služeb, které může propuštěný využít.

Hlavní technikou práce sociálního pracovníka ve věznici je rozhovor. Ten má vymezeny fáze, které se cyklicky opakují a navazují na sebe. Jsou jimi příprava (vše co se děje před rozhovorem), otevření (sjednání schůzky, první věty rozhovoru), dojednání (pozice pracovníka a objednání klienta), průběh (dosažení společného cíle vyřešením problému), ukončení (zhodnocení společné práce) a příprava (další vzdělávání, seberozvoj, supervize). (Úlehla, 2007) „*Základem úspěšné a účinné intervence je pozitivní, podpůrný vztah mezi pracovníkem a klientem. Podmínkou tohoto vztahu ze strany sociálního pracovníka je empatie, vstřícnost a respekt vůči klientům, vřelost a opravdovost.*“ (Řezníček, 1994, s. 49)

Činnosti sociálního pracovníka v ženské věznici se řídí různými zákony, avšak pouze na obecné rovině. Jediným konkrétním dokumentem je pro tyto zaměstnance jejich popis funkce. V rámci rozhovorů s respondenty, zejména se sociálními pracovníky, se budu ptát na oporu jejich činnosti v dokumentech. Mohla by mít totiž i vliv na prožívání smyslu jejich práce ve věznici. V návaznosti na odbornou literaturu se též ve výzkumu zaměřím na možné metody, které sociální pracovník při své práci využívá, zejména na rozhovor. Jejich interpretace by se mohla dotýkat samotného přístupu sociálních pracovníků ke svým klientům. Budu se zajímat o přístup sociálního pracovníka ke klientům. S odkazem na Řezníčka (1994) je tento jejich vztah základem pro úspěšnou intervenci.

4. Prožívání smyslu

V této kapitole přiblížím termín prožívání a smysl, díky nimž bude lépe pochopitelné ono prožívání smyslu sociální práce sociálními pracovníky. Termín prožívání se pokusím vymezit s poznatky, které by mi mohly pomoci při závěrech této práce.

4.1. Prožívání

Prožíváním lze chápat vnitřní svět jedince, „*jeho psychické obsahy, které jsou plně dostupné jen jemu samému a které si více či méně uvědomuje*“ (Gillernová a kol., 2000, s. 45) Je to možno pochopit i jako „*psychický jev charakteristický proudem vědomí každého více či méně uvědomovaného duševního obsahu*“ (Hartl, Hartlová, 2004, s. 461). Mým cílem nebude zjistit tyto psychické obsahy v celé své šíři, neboť to není ani tímto výzkumem dosažitelné, ale popsat dle dostupných možností. Pokusím se vymezit prožívání sociálních pracovníků v rámci fenomenologie, neboť „*fenomenologové akcentují stav prožívání*“ (Nakonečný, 1995a, s. 18) Budu přijímat informace od sociálních pracovníků a jeho kolegů, vycházející z jejich zkušeností a prožitků, nebudu je dále rozvíjet, budu respektovat, že jsou bezprostředně dány. „*Cit¹⁰ nemůže být pro svou jednoduchost definován, nýbrž jen popsán a od ostatních duševních jevů odlišen.*“ (Kratina, 1947 in Nakonečný, 1995a, s. 18)

Svět prožívání v sobě nese určité emoce a tužby jedince. Stejnou situaci vnímají lidé rozdílně, protože právě každá osoba je v těchto emocích a tužbách individuální. I minulost může hrát důležitou roli, neboť se mohou objevit vzpomínky na danou situaci, které vyvolají určité pocity. Gillnerová a kol. (2000) popisují, že prožívání ovlivňuje chování a naopak chování ovlivňuje prožívání. Říká však, že jejich závislost není přísně deterministická, což znamená, že sobě nemusejí předcházet.

Hartl a Hartlová (2004) popisují prožívání jako přísně individuální a těžko sdělitelné. Dle Říčana (2009) však dovede vzdělaný dospělý člověk vyjádřit své city množstvím slov, které má přirozený jazyk k dispozici. Proto údaje o prožívání sociálních pracovníků získám rozhovorem s nimi. City můžeme zhruba třídit podle libosti a nelibosti (popřípadě dle příjemného a nepříjemného) a vzrušení či uklidnění. Říčan (2009) pojmenoval toto třídění jako dvě základní dimenze lidských citů. Nakonečný (1995a) vyzdvihuje u citů, jež označují

---

¹⁰ Cit je „dle W. McDougall (1910) podmíněný pud, projevuje se v kategoriích libosti a nelibosti;...dle A. Bandury (1972) specifická forma zážitkového odrazu skutečnosti, vztah člověka ke světu“ (Hartl, Hartlová, 2004, s. 87) .

zvláštní modalitu prožívání, slova jako radost, smutek, lítost, hněv. Autor se také zmiňuje o možnostech třídění citů na příjemné a nepříjemné a dodává, že existuje několik málo emocí¹¹, které nemají akcent onoho dělení, například lítost. To, jak bude sociální pracovník prožívat smysl sociální práce, budu třídit zejména dle rozdělení Říčana (2009) a dle vyjádření Nakonečného (1995a). Pomůže mi to k orientaci v onom prožívání a jeho vysvětlení pro čtenáře.

4.2. Smysl

Smysl lze jednoduše pochopit jako „*obecný lidský mentální jev, který je předpokladem pro to, aby nám tělesně a duševně bylo dobře*“. (Frankl in Křivohlavý, 2006, s. 51) Smysl je tedy nutno hledat v samotném životě jedince, neboť má pro něj význam užitečnosti, která se může vyobrazit jak v práci, tak ve výchově dětí, politické angažovanosti apod.

Pokud hovoříme o smyslu nebo smysluplnosti určité lidské činnosti, za kterou je v této práci považována sociální práce, budeme mít na mysli určitý cíl a účel toho, co se děje. To, jak se k cíli dostáváme, co k němu směřuje, zda je smysluplné a má smysl to dělat. To, co k tomu cíli nesměřuje, je naopak smysluprázdné. (Křivohlavý, 1994) Je tedy důležité vymezení hranic, co je sociální práce, jako činnost, a co již spadá pod jiné obory.

Frankl (in Křivohlavý, 2006) dělí zdroje smyslu do tří kategorií. Jde o hodnoty tvořivé, zážitkové a postojové. Ve své diplomové práci se budu zabývat všemi třemi zdroji, neboť působí na ono prožívání smyslu sociální práce sociálními pracovníky.

V rámci fenomenologického přístupu chápe Schütz (1974) smysl jako určitý prožitek, který je ve vnitřním časovém vědomí reflexivně zachycený. Tento prožitek je smysluplný a uvědomovaný v momentě, kdy reflektujeme dané dění. Autor se zabývá především smyslem konkrétního typu jednání. Rozlišuje subjektivní a objektivní smysl. Subjektivní je vyústění úsilí sledování vnitřních prožitků vědomí, objektivní je průběh jednání jako jediný faktický fenomén.

Ve výzkumné části této práce budu zkoumat smysl činnosti sociální práce, jak ho prožívají sociální pracovníci a jeho kolegové. Dle Hubíka (1999) a jeho dvojího druhu motivů, má smysl své vysvětlení či předpoklad. Tím v mé práci bude ona interpretace role sociálního pracovníka ze strany respondentů.

---

¹¹ Pojem emoce je vymezen jako „skutečnost subjektivního prožívání“ (Ulrich, 1989 in Nakonečný, 1995a, s. 18)

Každý sociální pracovník vnímá smysl sociální práce v daném zařízení rozdílně. Úlehla (2007) předpokládá, že všechny pomáhající profese vidí smysl ve svém pomáhání a hledají k jeho naplnění způsoby, jak druhého člověka podpořit. Je důležité, aby sociální pracovníci neustále svou činnost reflektovali, aby byl smysl jejich práce vnitřně prožíván.

4.3. Působení faktorů na prožívání smyslu

Emoce lze popsat ve smyslu, že „*signalizují subjektu význam situace, která je vyvolává.*“ (Nakonečný, 1995a, s. 19) To znamená, že odráží působení faktorů, v mém případě interpretace. Tyto situace lze nazvat emociogenními situacemi, což znamená, že mají pro jedince nějaký význam. Každý podnět, který může být pro jedince významným, vyvolává určitou emoci. (Nakonečný, 1995a).

„*Kognitivní teorie emocí říká, že kognice (poznání a poznávání) hraje klíčovou roli při vzniku a udržování emočních stavů.*“ (Stuchlíková, 2007, s. 71) Spojení vnějších událostí s emoční odpovědí jedince se zdá být nezbytnou podmínkou pro prožitek emoce. (Stuchlíková, 2007).

Prožitky ovlivňuje v rámci rychlosti, intenzity i zabarvení i temperament jedince. Jejich samotný vznik a rozvoj je tedy nutno vztahovat k odrazu reálných životních situací, k prožívání interakcí v nejširším slova smyslu. (Linhart a kol., 1981) Pro přesnější vymezení prožitků, by bylo záhodno poznat jedince, u kterých je prožitek zkoumán. K udržení anonymity zaměstnanců jsem se rozhodla, tyto osoby neidentifikovat jejich bližším popisem, který by mohl pro prožívání smyslu sociální práce přispět k lepšímu porozumění.

V této kapitole jsem popsala, že prožívání lze dělit na libé a nelibé. To má velký vliv na hledání smyslu určité činnosti. Prvotní je však určitý impuls, který prožívání vyvolává. V případě této diplomové práce bude impulsem nastavení otázek, které sociálním pracovníkům a jejich kolegům nabídnu a samozřejmě jejich zkušenost, kterou s rolí sociálního pracovníka mají. V rámci diskuse budu konfrontovat tyto informace z odborné literatury s interpretacemi pracovníků a tím budu sledovat zejména výskyt libosti a nelibosti.

5. Sociální práce v ženské věznici

Následně uvedu několik stěžejních definic sociální práce, které vystihují její pojem, zejména pro vymezení sociální práce ve věznici, jež může sociální pracovník vnímat určitými směry. Je tedy třeba termínu porozumět v jeho obecném rozsahu i v jeho historii. Navrátil (2001) shledává historický vývoj sociální práce jako velice důležitý a to především v souvislosti s pochopením poslání a účelu sociální práce.

5.1. Definice sociální práce

Americká národní asociace sociálních pracovníků (NASW) vymezila sociální práci jako profesionální aktivitu zaměřenou na „*pomáhání jednotlivcům, skupinám nebo komunitám zlepšit nebo obnovit jejich schopnost sociálního fungování a na tvorbu společenských podmínek příznivých pro tento cíl.*“ (NASW in Barker, 2003, s. 408, vlastní překlad)

Navrátil (2001) popisuje sociální práci jako podporu „*sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově, nebo individuálně vnímána a vyjádřena.*“ (Navrátil, 2001, s. 11-12)

Matoušek (2003) vymezuje sociální práci jako společensko vědní disciplínu „*i oblasti praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů*“ (Matoušek, 2003, s. 11)

Mařádek (2005) hovoří o tom, že sociální práci ve věznici netvoří pouze sociální pracovníci, ale i ostatní specialisté¹². „*Sociální práce je v podstatě přímý, záměrný a připravený kontakt sociálního pracovníka s klientem (vězněm), ale i skupinou či komunitou za účelem stanovení sociální diagnózy a uskutečnění sociální intervence nebo terapie.*“ (Mařádek, 2005, s. 107)

Tyto definice mohou vytvořit významy pro roli sociálního pracovníka ve věznici. Zejména význam pomoci, tvorby společenských podmínek, obnovení či zlepšení sociálního fungování, odhalování, vysvětlování či zmírňování problémů s jejich řešením, či stanovené sociální diagnózy.

---

¹² „*Za specialisty jsou ve vězeňských zařízeních považováni psychologové, speciální pedagogové, sociální pracovníci, eventuálně sociologové.*“ (Mařádek, 2003, s. 108)

5.2. Historický vývoj sociální práce spojený s vězeňstvím

Počátky vzniku sociální práce začaly již ve středověku, kdy byla jediným jejím poskytovatelem církve a jí zřízené instituce jako špitály, útulky pro sirotky, nemocné, zmrzačené, chudé apod. Náboženství stálo tedy na celém počátku sociální práce, původně se představy lidstva opíraly o „*představu příznivých, resp. nepříznivých vše pronikajících sil, které je třeba si náboženskými obřady naklonit, resp. je usmiřovat.*“ (Matoušek, 2001, s. 15) Je třeba podotknout, že náboženství se promítalo prakticky do všech lidských činností. Postupně mimo církve začala lidem v nouzi pomáhat též města a šlechta. V roce 1484 založili občané Menšího Města pražského Městský špitál a postupně byly měšťanstvem zřizovány další nové špitály. Od 16. století byly zakládány sirotčince. (Kodymová in Matoušek, 2001) Města fungovala též v oblasti vězeňství, kdy ve 14. století vznikaly městské věznice, které však byly rozděleny podle stavu a zámožnosti. Jednotný systém byl zaveden až po období absolutismu. Rokem 1852 byl vydán trestní zákoník, kterým byl systém vězeňství zestátněn. (Sýkorová, Nosková, Milotová, 1994)

Velkým mezníkem ve vývoji sociální práce byla v 18. století reforma školství, kterou vnesla Marie Terezie. Školní docházka začala být povinná, byly zřizovány školy vyššího stupně, učitelské ústavy a proběhla reorganizace univerzitního studia. (Kodymová in Matoušek, 2001) Důležitou osobou v tomto století byl též na našem území císař Josef II, který založil chorobince, porodnice, všeobecnou nemocnici a nalezince.

V období Rakousko-Uherska byl zřízen zákon o domovském právu, který „*stanovil obsah práva domovského jako právo na pobyt v obci a nárok na zaopatření chudinské.*“ (Matoušek, 2007, s. 21.) Do této doby byl trest odnětí svobody a s ním spojené vězeňství spíše jako méně užívaný trest. Upřednostněny byly tresty absolutní, jako smrt či trest tělesný. Odnětí svobody se začalo více využívat až od 18. století, přičemž systematické rozvíjení věznic se datuje již od 16. a 17. století. (Mathiesen, 1990) Foucault (2000) stanovil jako rok dovršení formování vězeňského systému rok 1840, kdy byla otevřena oficiálně polepšovna v Mettray. Zde se koncentrovaly všechny donucovací technologie, které působily na chování. Kontrola byla opřena o medicínu, všeobecné vzdělávání a náboženské vedení. Předtím existovaly pouze instituce, které byly sice podobné věznicím, ale vedle pachatelů trestných činů do nich byli umisťováni též žebráci, bezdomci a nezaměstnaní (Mathiesen, 1990).

Při samostatném vzniku republiky za první světové války se díky velké ekonomické krizi zhoršily životní podmínky, zvýšila se nezaměstnanost, a vzrostl výskyt sociálně patologických jevů, jako je alkoholismus, prostituce, rodinné rozvraty, trestná činnost

mladistvých apod. Bylo zřízeno Ministerstvo sociální péče, které se zabývalo sociálněpolitickou problematikou, péčí o mládež, péčí o válečné poškozence, bytovou a stavební péčí a ochranou spotřebitelů a družstevníků (Kodymová in Matoušek, 2001).

Rok 1935 je významným rokem pro sociální práci, neboť byla uvedena jako samostatná profese. Předtím však následovalo vzdělávání sociálních pracovníků již od roku 1917 a díky Alici Masarykové byla zřízena ženská vyšší škola pro sociální péči.

Po druhé světové válce byla vytvořena vysokoškolská forma studia sociální práce, byl založen Časopis sociální pracovnice a sociální práce se stávala uznávanou profesí. Začalo se zřizovat všeobecné národní pojištění. Vězeňství se však příliš nevzpamatovalo ve svém zacházení s vězni, podmínky se začaly měnit až reformou po roce 1990. Do té doby byla podoba zacházení s vězni spíše vojenská, byla uplatňována tvrdá kázeň a dril.

Kodymová (in Matoušek, 2001) uvádí, že v období komunistické nadvlády nebyla sociální práci věnována velká pozornost, neboť se předpokládalo, že všechny sociální problémy jsou pouze dočasné a zmizí, jakmile zmizí třídní rozdíly. Stala se vlastně nežádoucí disciplínou. Vězeňství bylo v této době naopak v rozkvětu, neboť vše, co bylo nežádoucí pro režim, se schovávalo za těmito zdmi. Sociální práce však v této oblasti fungovala pouze ve smyslu administrativním.

Po roce 1989 bylo vysokoškolské studium sociální práce, které bylo předtím komunisty zakázáno, opět obnoveno. Také se začaly objevovat nové sociální problémy, jako propuštění vězňů po amnestii, na ně navazující bezdomovectví, prostituce, drogy apod. Vznikly důležité instituce sociální práce jako Společnost sociálních pracovníků, Komora sociálních pracovníků, Linky důvěry či občanské poradny.

V oblasti vězeňství bylo započato po revoluci zcivilňování vězeňského personálu, více se začali angažovat sociální pracovníci, psychologové, vychovatelé a speciální pedagogové a postupně se začala vytvářet Vězeňská služba České republiky. Po roce 1990 se začalo hovořit o humanizaci českého vězeňství.

Z poznatků v této kapitole lze usoudit, že věznice byly zřizovány jako příznivé instituce pro společnost, a to zejména z důvodu městských iniciativ. Sociální práce však byla vnímána jako filantropická aktivita, která až postupem času došla k uznávané profesi. Tak tomu bylo i ve věznicích. Jelikož tato změna netrvá tisíce let, nemusí být v některých lidech zakořeněná. Zacházení s vězni bylo dříve spíše vojenské a k humanizaci došlo až postupem času.

6. Vězeňství v České republice

Jelikož se v praktické části diplomové práce zaměřuji na sociální pracovníky ve věznicích v České republice, tak i tato kapitola se bude věnovat českému vězeňství. Zejména pro čtenáře, kteří se v oboru vězeňství neorientují, představím systém věznic v České republice a Vězeňskou službu České republiky. Zaměstnanci věznic budou ve výzkumné části mými respondenty, proto považují za vhodné představit jejich profil.

6.1. Vězeňská služba České republiky

Vězeňská služba započala svou existenci v roce 1992 zákonem ČNR č. 555. Do té doby její stanovisko zaujímal Sbor nápravné výchovy. Dělí se na tři části, a to výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody a ochrana, pořádek a bezpečnost při výkonu a správě soudnictví. Její vnitřní členění je také trojí: vězeňská stráž, justiční stráž a správní služba. (Mařádek, 2005). V této práci se budu věnovat pouze výkonu trestu odnětí svobody, vězeňskou stráž a správní službou. Vězeňskou stráž jsou myšleny zaměstnanci věznic, kteří střeží a převádí osoby ve výkonu vazby a ve výkonu trestu, zajišťují pořádek a kázeň v objektech Vězeňské služby. Správní služba plní úkoly organizační, ekonomické, speciálně výchovné, zdravotní a jinak odborné. Do této skupiny se řadí i sociální pracovník.

Vězeňská služba ČR spadá pod Ministerstvo spravedlnosti ČR. V čele organizační struktury stojí Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, které organizuje a kontroluje činnost ostatních jednotek organizace Vězeňské služby ČR. Dále do této struktury patří vazební věznice, věznice a institut vzdělávání. Jednotlivé věznice jsou zřizovány a rušeny pouze Ministrem spravedlnosti ČR a v jejich čelech stojí ředitelé, které jmenuje generální ředitel Vězeňské služby ČR.

6.2. Profilace věznic

Věznice v České republice se dělí na 4 typy: věznice s dohledem, věznice s dozorem, věznice s ostrahou a věznice se zvýšenou ostrahou. Rozdíly v těchto typech jsou zejména v míře ostrahy, uplatňování bezpečnostních pravidel a programech zacházení. To, do kterého typu věznice odsouzený či odsouzená půjde, realizují soudy v odsuzujícím rozsudku podle závažnosti trestné činnosti vyjádřené v § 39a odst. 2 trestního zákona. Je třeba podotknout, že ne každá země má stejnou profilaci věznic. V některých vyspělejších zemích jsou totiž odsouzení hodnoceni individuálně podle rizik a potřeb.

Z typů věznic se nejvíce liší věznice se zvýšenou ostrahou, která je nejpřísnějším typem. Ostatní 3 typy věznic jsou si v mnohém podobné. Pokud je odsouzený ve věznici s ostrahou bez problémů a je vyhodnocen za vzorného, může mít téměř stejné podmínky jako odsouzený v dozoru, a to platí i u dozoru a dohledu. Po nějaké době strávené ve věznici si může vězeň zažádat o přeřazení do mírnějšího typu věznice, nebo naopak věznice může podat návrh k soudu na přeřazení do přísnějšího typu věznice. Prvotní rozhodnutí soudu tedy nemusí být konečným stavem.

6.3. Účel a význam výkonu trestu odnětí svobody

Výkon trestu odnětí svobody upravuje vyhláška 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a dále jednotlivé vnitřní řády věznic, ve které jsou přesně vypracovány pro danou věznici s ohledem na její možnosti. Základní principy jsou ukotveny v trestním zákoně, v Ústavě ČR, Listině základních práv a svobod a dalších mezinárodních úmluvách.

Účel výkonu trestu nebyl vždy stejný, postupně se ve svém vývoji vyvíjel. Do poloviny osmnáctého století byli vězni drženi v pevnostech, které sami pomáhali stavět a udržovat. Pracovali na údržbě objektu, města je využívala pro veřejně prospěšné práce, stravu dostávali jednou denně po návratu z práce, na teplou měli nárok pouze třikrát za týden, jinak jedli pouze půlkilový chléb a vodu. Nejtěžší zločinci byli přikováni za ruce a nohy v malých dřevěných kobkách, které nemohli opustit ani při nemoci. Zacházení s vězni bylo řízeno principem odplaty, kdy odsouzení byli omezováni při svých potřebách někdy až na hranici ohrožení života. Až rokem 1800 se objevuje myšlenka, že je třeba zločince disciplinovat vnitřně. (Matoušek, 1999)

V současné době je účelem trestu odnětí svobody obecně výchovné působení odsouzeného s cílem vedení řádného života po propuštění. Trestem je myšlen prostředek ke změně postojů odsouzeného a zároveň příprava na řádný život a začlenění do společnosti. Je nutné pracovat ve věznicích s odsouzenými takovým způsobem, aby byly vytvořeny předpoklady k sociální reintegraci odsouzeného do běžné společnosti, a to zejména smysluplným naplněním času stráveného ve věznici, s cílem podpořit a rozvíjet schopnosti a dovednosti, které jsou potřebné pro bezúhonný život na svobodě. Udržování kontaktu s vnějším světem, především s rodinou a blízkými osobami je velice důležité. Důstojný výkon trestu a účinné výchovné působení na odsouzeného je předpokladem k znovunabytí jeho místa ve společnosti a posílení odpovědnosti za vlastní život. (Matulová, Valeš, 2008)

Sochůrek (2007b) hovoří o tom, že trest by měl být pro pachatele citelný, až na výjimky jistý a má následovat co nejdříve po provinění. Jeho funkce jsou motivační, informační, vztahové a preventivní. Významem trestu odnětí svobody je ochrana společnosti před pachateli trestných činů a kompenzace chyb, neboli korektivní úloha, pro kterou existuje termín resocializace.

6.3.1. Resocializace a program zacházení

Sociální reintegrace – resocializace by měla napomoci odsouzenému, aby se vyhnul dalšímu páčání trestné činnosti, a bez problémů se začlenil do společnosti. V podstatě jde o „proces zbavování se původních vzorů chování a přejímání nových vzorů v kontextu zásadního životního přechodu“. (Mařádek, 2005, s. 95) Je třeba podotknout, že resocializace nepůsobí pouze v prostorách věznice, ale měla by začínat již vyšetřováním zadrženého a končit pospenitenciární péčí. Mařádek (2005) hovoří o důležitosti zásady vězeňství: „*když nemůžeme pomoci, alespoň nesmíme uškodit*“. (Mařádek, 2005, s. 95) Sochůrek (2007a) definuje resocializaci jako složitý proces nápravy a změny neuspokojivé socializace. Ta je v penitenciárních podmínkách nazvána jako korektní socializace či penitenciární resocializace a používá se pro odlišení resocializace od jedinců s problémem socializace, kteří ho nemají až tak velký, že by jejich nedostatečná socializace vedla k páčání trestné činnosti.

Resocializačním postupem je zejména zacházení s vězni, nápravně výchovná činnost a působení a program zacházení. Ten vychází z dřívějšího termínu resocializační program.

Program zacházení lze chápat jako základní formu „*cílevědomého komplexního působení na odsouzeného*“. (Mařádek, 2005, s. 76). Dle Zákona č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů se zpracovává na základě komplexní zprávy o uvězněném s ohledem na délku jeho trestu, příčin trestné činnosti a charakteristiku osobnosti. Komplexní zprávu sestavují odborní zaměstnanci jako je speciální pedagog, psycholog a sociální pracovník. Tato zpráva provází odsouzeného po celou dobu jeho uvěznění i při propuštění, je tedy velice důležité, aby jí zmínění zaměstnanci věznice vytvořili pečlivě a objektivně. Na základě této zprávy je sestaven speciálním pedagogem program zacházení.

Věznice se dle svých možností snaží o to, aby byly tyto programy co nejvíce individualizovány, což je při současném stavu věznic velice těžké. V porovnání se standardy kvality sociálních služeb by se program zacházení dal přirovnat k individuálním plánům, avšak vždy s ohledem na zákon o výkonu trestu odnětí svobody. Pro jejich aktuálnost se

plnění programu pravidelně hodnotí, čímž je též zajištěn přímý kontakt odsouzeného se zaměstnancem, konkrétně vychovatelem.

Program zacházení obsahuje pracovní výchovu (práce na vnitřním pracovišti věznice, nebo vně věznic – soukromé firmy, kde vykonávají především jednoduchou manuální práci), vzdělávání (přímo ve věznicích existuje školící středisko, kde je možnost doplnění vzdělání formou různých kurzů či učebních oborů, dále je možnost navázat spolupráci se střední nebo vysokou školou) volnočasové aktivity a do nich spadající speciálně výchovné aktivity (krizová intervence, sociální poradenství, skupinová či individuální terapie), zájmové aktivity (různé kroužky jako sportovní aktivity, výtvarný, zahradnický, hudební kroužek, kulturní a edukační programy, besedy), a extramulární aktivity, neboli utváření vnějších vztahů (kontakt s rodinou a nejbližším sociálním prostředím, přehled o světě, kontakty s příslušnými pomáhajícími profesemi jako jsou organizace Probační a mediační služby, koordinátor sociální péče, drogový poradce apod.). Sochůrek (2007a) k nim přidává ještě programy a aktivity vedoucí k výcviku ve zvládnání konfliktních situací a tréninky zvládnání agrese, sociálně právní poradenství, vycházky, podmíněné propuštění, obecné metody a speciální programy a aktivity zaměřené na individuální a skupinovou práci s odsouzenými. Pro větší názornost příkládám v příloze č. 2 program zacházení odsouzené ženy.

Činnost sociálního pracovníka ve věznici je důležitá zejména při výkonu extramulárních aktivit, neboť jsou jediným pracovníkem, který má kromě vedoucích pracovníků kontakt se sociálním prostředím mimo věznici, tedy zejména s rodinou. Je také zprostředkovatelem různých institucí a to státních i nestátních jak před propuštěním, tak i v průběhu uvěznění. Může se jednat konkrétně o neziskové organizace pomáhající drogově závislým, zajišťující ubytování po propuštění z věznice. Při státních organizacích se jedná zejména o oddělení sociálně právní ochrany dětí, střediska Probační a mediační služby ČR či sociálního kurátora. V rámci programu zacházení sociální pracovník zajišťuje odsouzeným ženám sociální poradenství a to většinou formou individuální. V praxi to vypadá tak, že si odsouzené vypíší žádanku k sociálnímu pracovníkovi a ten za nimi zajde, když má čas.

Zaměstnanci Vězeňské služby ČR na pozici odborných zaměstnanců mají různorodé znalosti a dovednosti, které mohou být využity při programu zacházení. Někteří umí cizí jazyk, mají hudební znalosti, umí šít a plést apod. Tyto svoje dovednosti po promyšlení a schválení vedoucím oddělení předávají odsouzeným, které o ně jeví zájem.

Psychologové a terapeuti jsou v seskupení odsouzených velmi důležitými osobnostmi. Je časté, že se odsouzené ženy dostanou do určitého psychického stavu, kdy potřebují

odbornou pomoc. V tu chvíli nastupují psychologové, ale i sociální pracovníci, vychovatelé, či speciální pedagog s krizovou intervencí. Je možnost docházet i na dlouhodobější terapie, které zabezpečuje terapeut formou individuálního či skupinového setkávání. Terapeut je nepostradatelný zejména u odsouzených, kteří jsou drogově závislí.

Zaměstnanci vzdělávacího střediska ve věznici jsou s odsouzenými v rámci programu zacházení v kontaktu téměř každodenně. Vzdělávání je prováděno všemi možnými kurzy, ale i učebním oborem, například švadlena, kuchařka apod. Sociální pracovník ve zkoumané věznici vyučuje ve vzdělávacím středisku odsouzené v kurzu pro uplatnění na trhu práce po propuštění a to přímo sociálně právní poradenství.

Oddělení zaměstnávání vězněných osob se soustředí zejména na pracovní aktivity. Zajišťuje odsouzeným ženám zaměstnání jak uvnitř věznice, tak i mimo ní. Se sociálním pracovníkem spolupracují zejména s vyjadřováním souhlasu k možnosti přijetí do zaměstnání.

Sociální pracovník ve věznici se při resocializačním procesu v rámci své činnosti podílí. Budu proto otázky směřovat i na tyto činnosti, které by se programu zacházení měly dotýkat, zejména ve spolupráci s dalšími odbornými zaměstnanci.

6.4. Zaměstnanci Vězeňské služby České republiky

Vězeňský personál lze rozdělit na příslušníky Vězeňské služby a občanské pracovníky. Mařádek (2005) označuje za nejvhodnější rozdělení personálu pro penologické účely tři základní skupiny: vedoucí pracovníky neboli TOP management, což je generální ředitel, jeho náměstci, odborní ředitelé, ředitelé věznic a jejich zástupci, dále vězeňský personál v přímém výkonu služby a administrativně – technický personál a personál služeb. Přímý výkon služby zajišťuje vězeňská stráž a zaměstnanci zabezpečující přímé zacházení s vězni v užším slova smyslu, kteří jsou „odpovědní“ za vlastní resocializační činnost. V první řadě jsou to vychovatelé, dále specialisté - speciální pedagog, psycholog a sociální pracovník. Volně k nim můžeme přiřadit též psychiatry či duchovní.

Vystupování celého personálu věznice musí být na velmi profesionální a speciální úrovni. Měl by totiž poskytovat podněty pro sociální rehabilitaci vězněných a vytvářet podmínky pro účinnější penitenciární proces. Specializace personálu ve věznicích je dána zejména na jedné straně vnímáním potřeb odsouzených, a na straně druhé zvládnutím funkcionálního působení ve své profesní roli. To znamená, že by se zaměstnanci Vězeňské služby ČR neměli chovat mocensky, nadřazeně, bezzásadově ponižovat a zesměšňovat odsouzené. Měli by dbát zásad přiměřenosti volby prostředků k účelům zákroku. Přesný výčet

povinností a oprávnění pracovníků Vězeňské služby je dán zákonem o Vězeňské službě České republiky.

Toto chování nebylo, a bohužel někdy není samozřejmostí každého zaměstnance Vězeňské služby. Po roce 1990 začala probíhat humanizace vězeňství, což znamená vytváření důstojných, lidských podmínek ve výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody. V praxi se projevuje diferencovaným zacházením s vězni, snižováním agresivity, nepřátelstvím a nenávisti mezi vězni a vězeňským personálem, nepřipouštěním nadřazenosti a prohlubováním pocitu bezmocnosti a bezvýchodnosti u vězňů, profesionalizací práce vězeňského personálu k chápání vězeňské služby jako jedné ze sociálních služeb pro veřejnost a prokazováním nezbytnosti návaznosti další postpenitenciární péče po propuštění vězně z výkonu trestu odnětí svobody (Mařádek, 2005).

Černíková (2008) udává, že je pro pracovníky Vězeňské služby ČR velmi nesnadné a náročné zajistit ve věznicích bezpečnost a kázeň, zejména je-li ze strany vězňů používána agrese a cílená gradace konfliktu, a přitom respektovat plně občanská a lidská práva vězněného. Pracovník při svém jednání s vězni používá buď pomoc nebo kontrolu. Úlehla (2007) vysvětluje tyto dva termíny následovně: *Pomoc je „dojednaný způsob společenské práce, kterou si klient přeje, pracovník ji nabídl a klient zvolil. Cestou uskutečnění je nabízení“* (Úlehla, 2007, s. 21). K tomuto by se dalo zařadit například vytváření a plnění programu zacházení. Kontrolou autor myslí sledování jiných zájmů než vyslovených a rozhovorem ověřených klientovou objednávkou. Jinými slovy jedná pracovník dle svého uvážení nehledě na klientova přání. Tím je jednoznačně například odnětí svobody, povinné plnění programu zacházení, dodržování pořádku a kázně apod.

Kvalitnímu personálu ve vězeňství přisuzuje velkou pozornost i Rada Evropy, pro kterou je vytvořena každých 10 let Koncepce rozvoje českého vězeňství. Kvalita by měla být zabezpečena zejména vzdělanostní úrovní a celoživotním rozvíjením jednotlivců ale též i péčí o pracovníka po stránce zdravotní, psychologické a sociální.

Činnost zaměstnanců Vězeňské služby by měla být přizpůsobena každému typu věznice se svou lidskostí, ale i zásadovostí. Zejména při samotné resocializaci a pomáhání plnění programu zacházení by měli být odborní zaměstnanci obezřetní, pečliví, měli by se umět vcítit do jednotlivých odsouzených. V rámci pobytu odsouzeného ve výkonu trestu je velice důležité, aby si sám vnitřně uvědomil vinu a byl motivován pro začlenění se do širší společnosti. Ne vždy totiž tento stav nastane, a snaha zaměstnanců měnit jejich postoje nebývá úspěšná. Resocializace má svou posloupnost, kterou je třeba dodržet. Velmi důležitý

je již prvotní rozhovor sociálních pracovníků, speciálních pedagogů a psychologů na nástupním oddělení. Většinou odsouzení získají první dojem, a pokud je negativní, těžko se získává zpětně jejich důvěra.

Každý ze zaměstnanců cítí význam vězeňství trochu odlišně, což by mohlo ve výsledku ovlivňovat jejich interpretace o roli sociálního pracovníka. Mezi kolektivem personálu často existuje jisté napětí při samotné práci, zaměstnanci jsou permanentně sledováni ze strany vedení, snaží se konat svoji práci bezchybně bez ohledu na širší souvislosti.

7. Specifika ženské věznice

Cílem této kapitoly je uvedení čtenáře do skutečností, které se potýkají s ženskou věznicí. Zaměřím se zde především na personál věznice, kdy popíši ve stručnosti jeho náročnost a postavení. Využiji statistiky, které jsem získala v rámci výzkumného šetření ve zkoumané věznicí v podobě rozložení zaměstnanců a zaměstnankyň. Ke konci kapitoly se pokusím popsat odsouzené ženy s jejich potřebami pro představu vnitřního života žen ve věznicích. Je třeba podotknout, že sociální pracovník v ženské věznicí má v porovnání s věznicí mužskou odlišné činnosti, zejména ve vztahu odsouzených žen k dětem.

7.1. Náročnost výkonu zaměstnání v ženské věznicí

Cílová skupina odsouzených žije v prostředí věznice tzv. „druhý život“. Čírtková (2004) hovoří o intrikách odsouzených, jako jsou lži při snaze dostat spoluvězně z cely pryč, či šikaně na vězňených, kteří spáchali například trestný čin na dětech. Zejména odsouzené ženy používají různé formy stížností a osočování a to i vůči personálu. Mařádek (1995) označuje chování většiny vězňů za anomální. Změny tohoto chování se projevují změnou emotivity, osobnostní změnou a změnou ve vlastním chování. Dle Sochůrka (2007a) se ve věznicích vyskytují projevy agrese z různých důvodů, jako třeba soustředění velkého počtu osob v malém prostoru, dlouhodobého pobytu, ztrátě soukromí apod. Tyto formy agrese se vyskytují jak mezi vězni navzájem, tak i k zaměstnancům. Toto jsou minimální příklady chování cílové skupiny, se kterou sociální pracovník Vězeňské služby ČR pracuje a musí být ve své práci na dobré profesionální úrovni, aby udržel nadhled a psychickou rovnováhu.

Činnost sociálního pracovníka a dalších zaměstnanců věznice není více méně podporována ani veřejností. Ta chápe vězeňství jako součást komplexu opatření státu při zajištění bezpečí občanům. Pobyt pachatele za mřížemi vidí jako izolaci, které brání dalšímu páchání trestné činnosti a je odplatou za spáchaný trestný čin. (Rauchfleisch, 2000) Vágnerová (2008) hovoří o dvou extrémních názorech na vězeňství. První je ve smyslu „oko za oko, zub za zub“ a to druhé je volání po větší humanizaci. Já osobně jsem se setkala pouze s tím prvním. Tento fakt velice často ovlivňují média, která detailně popisují trestný čin spáchaný ženou, především jde li o závažnou trestnou činnost.

Náročnost práce nejen sociálního pracovníka ve věznicí doprovází stres, který je zapříčiněn nároky zvládat mnoho úkolů v krátkém časovém termínu. Kopřiva (2006) uvádí, že každý klient potřebuje svůj čas. Díky velkému počtu klientů, však není tento stav příliš

dosažitelný. Nedostatek času tedy udržuje pracovníka pod tlakem, který má vliv na jeho práci. Negativním jevem při práci s odsouzenými je zpětná vazba, která je málokdy pozitivní. Sociální pracovník se často snaží zajistit odsouzenému péči ve věznici i po propuštění mimo věznici a on se vrací po několika měsících zpět. Nelze opomenout ani vztahy zaměstnanců v organizaci, které jsou ve vězeňství často ne příliš přátelské v celé šíři instituce. Pokud jde o velkou věznici a ke všemu ženskou, často se dělí osoby na skupiny. U ženského kolektivu se lze častěji než v mužském setkat se závidí, intrikami a pomluvami.

Dopadem všech těchto negativních situací mohou být u sociálních pracovníků přítomny i náznaky vedoucí k syndromu vyhoření, nebo samotný syndrom vyhoření. Pokusím se proto i mé otázky vést k tomuto tématu a interpretace od respondentů s těmito poznatky uvedu v diskusi.

7.2. Postavení zaměstnanců a odsouzených ve věznici

Vězení je typickou totální institucí, protože je působení na jedince stálé a má nad vězněnými téměř nepřetržitou moc. Jeho způsob jednání s klienty je vnucením totální výchovy. (Foucault, 2000) Goffman (1961) označuje termínem totální instituce takové organizace, které se liší zásadním problémem od životního světa známého občanům v moderní společnosti. Podle něj jde o místo sloužící současně jako bydliště i pracoviště a jedinci jsou zde od vnější společnosti odříznuti na delší dobu s formálně spravovaným způsobem života. (Goffman, 1961)

V rámci zkoumané věznice, jako totální instituce, jsou proti sobě postaveny dvě skupiny, a to odsouzené ženy a zaměstnanci věznice. Nedbáková (2006) označuje jejich vztah za nepropustný, čímž má na mysli nemožnost překračování hranic mezi nimi. Každá skupina nese sebou specifická práva a povinnosti. *„Postavení obou skupin v rámci totální instituce je hierarchicky nerovné, zaměstnancům připisujeme roli dominantní, nadřazenou, zatímco od chovanců se očekává pozice podřízená, ve skupině kontrolovaných. Chovanci naopak převyšují zaměstnance svým počtem a objemem času.“* (Nedbáková, 2006, s. 20)

Následně v tabulkách představím počty žen a mužů ze zkoumané ženské věznice.

Tabulka č. 1 – Přehled zaměstnanců věznice

Pohlaví	Počet zaměstnanců	Příslušník Vězeňské služby	Občanský zaměstnanec
Žena	124	54	70
Muž	96	63	33

Zdroj: statistické údaje získané ze správního oddělení zkoumané věznice, únor 2013

Z tabulky je zřejmá větší převaha žen v roli občanských zaměstnanců. To znamená tedy i lidí, kteří přímo pracují s vězňenými ženami.

Pro zajímavost udávám ještě přehled zaměstnanců podle vzdělání.

Tabulka č. 2 – Přehled zaměstnanců podle vzdělání

Nejvyšší dokončené vzdělání zaměstnanců	Žena	Muž
Základní škola	1	0
Střední škola bez maturity	3	4
Střední škola s maturitou	76	64
Vyšší odborná škola	3	1
Vysoká škola – titul Bc.	18	8
Vysoká škola	22	19

Zdroj: statistické údaje získané ze správního oddělení zkoumané věznice, únor 2013

Z tabulky je zjevná převaha žen s vysokoškolským vzděláním. Dalo by se tedy usuzovat, že jsou to ženy pracující v týmech odborných zaměstnanců, tedy psycholog, speciální pedagog a sociální pracovník, kde je vysokoškolské studium při přijetí na tyto funkce požadováno. Z praxe vím, že i ve funkci vychovatele, kde je požadována vyšší odborná škola, je zaměstnávána spousta žen i mužů s vysokoškolským vzděláním.

7.3. Ženy ve výkonu trestu odnětí svobody a jejich potřeby

V současné době existují z 36 věznic v České republice 3 věznice ženské¹³. Ženy ve věznicích zvládají stres hůře než muži, což je odůvodněno i tím, že jim vyhovuje menší kolektiv, kterého na standardních odděleních věznice není možno dosáhnout. V důsledku toho se objevují u odsouzených žen různé psychické nemoci, uzavření se do sebe sama a následně i šikana ze strany ostatních spoluvězeňkyň. Je časté, že ženy pobývající ve vězení mají doma děti. Sociální dopady uvěznění jsou proto pro jejich okolí mnohem závažnější. Dítě, vyrůstající bez matky, protože je matka ve výkonu trestu odnětí svobody či ve vazbě, si často nese následky po celý svůj život. (Voňková, Chalupová, 1992).

¹³ Tyto tři jsou Věznice Světlá nad Sázavou, Věznice Opava, a Věznice ve Velkých Přílepech u Prahy (otevřena od roku 2012). K nim by se dalo zařadit též oddělení výkonu trestu odnětí svobody s dohledem a dozorem u žen, které je umístěno samostatně v Domově sv. Karla Boromejského v Praze v Řepích, spadající pod Věznici Praha – Ruzyně.

Odsouzené ženy se zařazují do několika skupin, například prvovězněné ženy, ženy opakující trestnou činnost, trvale pracovně nezařaditelné, ženy vykonávající doživotní trest, ženy s poruchami duševními a s poruchami chování, mladistvé, ženy ve výkonu ochranného léčení či specifická skupina odsouzených matek nezletilých dětí.

V pojetí komunity jsou odsouzené ženy chápány jako skupina znevýhodněných, což dokazuje ve své definici Matoušek (2007), kdy tvrdí, že *„tradiční trest odnětí svobody sice chrání společnost před přímým působením pachatele v době, kdy je vězněn, zároveň však pachatele vtlačuje hlouběji do kriminogenní subkultury a může ho dále „odpojovat“ od společnosti.“* (Matoušek, 2007, s.103)

Obecně jsou potřeby odsouzených pocíťovány jako neoprávněné a proto na ně systém adekvátně nereaguje (Musil, 2003). Toto tvrzení by mohlo mít vliv na interpretaci role sociálního pracovníka ze strany zaměstnanců věznice, neboť mohou vnímat tento předsudek intenzivně a funkci sociálního pracovníka za nadstandardní. Pokud se dostane občan do výkonu trestu odnětí svobody, jeho stížnosti a požadavky jsou sice vnímány, ale často neakceptovány. Především se vychází z teze, že ve věznici jde o trest a odsouzení by se neměli chtít do těchto prostor vracet, proto by se jim pobyt neměl zpříjemňovat.

Aby výkon trestu odnětí svobody byl efektivní, je třeba uplatnit princip individualizace a diferenciací. To znamená, že se musí výkon trestu rozdělit též podle pohlaví, neboť ženy mají jiné potřeby a tvoří samostatnou skupinu. Požadavek samostatného výkonu trestu žen byl již formulován ve „Standardních minimálních pravidlech zacházení s vězni“, jež vydala Hospodářská a sociální rada OSN v roce 1958. V současné době je výkon trestu žen obsažen ve zmiňovaném Zákoně č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a ve vyhlášce č. 349/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

Bajcura (1999) hovoří o omezení práv odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody, zejména o omezení svobody uložením povinnosti něco strpět, něčeho se zdržet či něco konat. Omezeno je právo nedotknutelnosti osoby a jejího soukromí, svoboda pohybu a pobytu, listovní tajemství, právo svobodné volby povolání.

Velmi citlivou oblast tvoří uvězněné těhotné ženy, které jsou do věznice posílány pouze ve výjimečných případech, kde není jiná možnost. Těmto je poté zajištěn porod a opatření k zajištění kojení. V praxi se však s těmito případy setkáme jen zřídka.

Oddělení pro matky odsouzených dětí, které existuje ve zkoumané věznici jako jediné oddělení v České republice, obývají odsouzené ženy s dětmi do tří let. Tyto ženy mají od odsouzených z jiných oddělení rozdílný kontakt se sociálními pracovníky ve věznici, zejména

díky jejich dětem. Jsou v úzkém kontaktu, což by mohlo znamenat odlišné vnímání sociálního pracovníka než u žen na běžném oddělení. Tyto ženy mají větší drobnohled sociálních pracovníků, zejména při péči a výchově o jejich děti. Je zřejmé, že podmínky, na které byly zvyklé před uvězněním, nemohou dále využívat. Každé dítě vstává, jí a chodí spát v jinou dobu. Ve věznici se však musí přizpůsobit režimu, který je nastaven pro celé oddělení. Chod tohoto oddělení je co nejvíce přizpůsoben potřebám dětí. Nezanedbatelný je i fakt, že některé ženy opouštějí prostředí, kde péče o dítě byla rozdělena mezi ostatní členy rodiny, ve věznici je všechna péče pouze na odsouzené. Sociální pracovník proto funguje zejména v roli poradce a ochránce dětí.

Je velice důležité, na kterém oddělení se odsouzená nachází, jaké podmínky jsou zde nastaveny. Při prvotním pohovoru se sociálním pracovníkem po přijetí do věznice se jejich potřeby začínají vytvářet a postupně se rozvíjí. Česká republika v současnosti disponuje různými speciálními odděleními, která se snaží o individuální práci s odsouzenou ženou. Je však stále, a to i po amnestii, počet odborných pracovníků pro tento individuální přístup značně malý. Díky polovojenskému přístupu, malému zájmu o zaměstnání ve věznici, ale též nízké úspěšnosti, často dochází i k jejich neochotě s odsouzenými takto pracovat. Význam nemožnosti individuální práce sociálních pracovníků s odsouzenými by poté mohl mít velký vliv na prožívání smyslu jejich práce.

8. Metodologie výzkumného šetření

V teoretické části jsem vysvětlila pojem interpretace z fenomenologického hlediska v pojetí subjektivního každodenního života. Vymezila jsem profesní roli sociálního pracovníka a sociální práci s její historií. Dále jsem charakterizovala prožívání a smysl při výkonu profesní role a věnovala se vězeňství v České republice společně se specifikou věznice ženské. V rámci této kapitoly se zaměřím na popis metodologie realizovaného výzkumného šetření.

8.1. Cíl diplomové práce

Cílem mé diplomové práce je popsat interpretace role sociálního pracovníka v ženské věznici ze strany zaměstnanců Vězeňské služby ČR¹⁴ a ze strany sociálních pracovníků a na jejich základě zjistit, jak tato interpretace působí na prožívání smyslu sociální práce v ženské věznici.

Hendl (2008) poukazuje na fakt, že fenomenologická studie nemusí začínat určitou výzkumnou otázkou. Určuje pouze směr zaměření a širší definice sledovaného fenoménu. Rozhodla jsem se stanovit sice hlavní výzkumnou otázku, avšak dílčí výzkumné otázky jsem na základě tohoto tvrzení nestanovovala. Po vytvoření analýz rozhovoru mi vznikly významy, které byly pro výsledek této práce určující. Výzkum jsem směřovala k samotné zkušenosti se sociálním pracovníkem. Fenomén role sociálního pracovníka a prožívání smyslu jsem definovala v teoretické části.

Výzkumné šetření je zaměřeno na zodpovězení hlavní výzkumné otázky: *Jak působí interpretace role sociálního pracovníka na prožívání smyslu sociální práce sociálními pracovníky v ženské věznici?*

V rámci fenomenologie mám touto otázkou na mysli určité uvědomění si své role ve své každodennosti. *Působení interpretace* vnímám důležité zejména pro výzkumníka, který na základě interpretací role sociálního pracovníka od respondentů vysvětlí ono prožívání smyslu sociální práce sociálními pracovníky v ženské věznici.

8.2. Zdůvodnění volby výzkumné strategie a výzkumných technik

„*Interpretativní paradigma zdůrazňuje význam porozumění lidskému jednání*“ (Hendl, 2008, s.390). V mé práci jde zejména o porozumění role sociálních pracovníků ve věznici, to,

---

¹⁴ Dále jen zaměstnanci VS.

jak mu rozumí jeho kolegové a jak on sám reflektuje svou činnost. Od jiných směrů odlišuje interpretativní paradigma tvrzení, že žádná interpretace není nejlepší interpretací a že je k ostatním tvrzením nutně relativní. (Hendl, 2008) V rámci tohoto paradigmatu jsem provedla kvalitativní výzkum, jehož cílem je pomocí rozhovoru získat autentické a jedinečné informace ve vztahu k subjektu, tedy k roli sociálního pracovníka. Výzkumník vytváří holistický obraz, informuje o názorech účastníků výzkumu, analyzuje různé typy textů a zkoumání provádí v přirozených podmínkách. (Škvaříček, Šedřová, 2007; Hendl, 2008) Mým cílem nebude žádné hodnocení, ale pouze podání informací o prožívání respondentů, kde nebudu žádné z nich komentovat jako nejlepší či nejhorší. Budu pouze informacím přiřazovat významy, které si s jejich autory v rámci druhého rozhovoru ujasním.

Tato diplomová práce je celá položena na fenomenologickém přístupu, budu proto i ve výzkumné části využívat její teorie. Pro zachování interpretace dat je nevhodnější shromažďovat data pomocí kvalitativního rozhovoru. Ten je dle Dismana (2008) oproti dotazníku sice velice pracný a časově náročný, ale je jistá odpověď dotazovaných osob a podstatně vyšší úspěšnost dokončených rozhovorů. Jelikož by se výzkumník v rámci fenomenologického zkoumání měl snažit vstoupit do vnitřního světa jedince, aby mohl porozumět významům (Hendl, 2008), je rozhovor nezbytnou součástí jeho šetření.

Hendl (2008) vidí v rámci fenomenologického výzkumu jako vhodný rozhovor nestrukturovaný s otevřenými otázkami, který se provádí v několika cyklech. Já jsem ve své práci vzhledem k počtu respondentů a mého prvního fenomenologického výzkumu použila rozhovor polostrukturovaný s otevřenými otázkami.

Jak vyplývá ze zaměření výzkumu a položené výzkumné otázky, je toto výzkumné šetření typem výzkumu aplikovaného. To znamená, že má bezprostřední význam pro praxi a hledá řešení praktických problémů. (Hendl, 2008)

8.3. Výběr výzkumného vzorku

Dle Creswell (1998 in Hendl, 2008) je doporučeno v rámci fenomenologické studie provádět rozhovor s 10-15 jedinci. Někteří autoři však považují za nevhodné určovat přesná čísla informantů a doporučují zastavit sběr dat tam, kde už nová data nepřinášejí další poznatky. Je též možné postavit publikaci na sledování jednoho účastníka. (Hendl, 2008). Celkový počet jedinců, s kterými byl proveden rozhovor v rámci mé diplomové práce, se ustálil na počtu 10, což považuji za validní s odkazem na tvrzení Creswell (1998 in Hendl, 2008).

Výzkumný vzorek jsem vybírala dle záměrného výběru, jehož „vzorek zahrnuje všechny případy splňující nějaké kritérium související s výzkumným tématem a výzkumným cílem.“ (Žižlavský, 2003, s. 115). Patton (1990, in Hendl, 2008) definuje tento výběr jako účelové vzorkování, kdy je volba zaměřena na informačně bohaté případy pro hlubší studium. Počet těchto případů je závislý na účelu dané studie.

Pro mou výzkumnou práci jsem zvolila několik kritérií, které musí účastníci výzkumu splňovat. Rozdělila jsem je do třech skupin:

Jednou skupinou jsou sociální pracovníci ve věznici, kteří musí splňovat kritérium zaměstnání ve zkoumané věznici v pozici sociální pracovník. Ve zkoumané věznici byly zaměstnány celkem čtyři sociální pracovnice. Oslovila jsem všechny čtyři, tři z nich s rozhovorem souhlasily. Jedna z nich byla zaneprázdněna pracovními povinnostmi, a proto mé žádosti o rozhovor odmítla.

Druhou skupinou jsou příslušníci Vězeňské služby – při výkonu trestu odnětí svobody. Ti, kteří se ve věznici každodenně pohybují, jsou pracovníci dozorčí a strážní služby. Vycházela jsem z předpokladu, že pracují v přímé péči s odsouzenou a se sociálním pracovníkem by se tedy měli kontaktovat „tváří v tvář“. Kritérium, které jsem si stanovila, je pracovní poměr trvající ve věznici nejméně dva roky a to z důvodu získání více zkušeností s rolí sociálního pracovníka. Oslovení příslušníci Vězeňské služby s rozhovorem konajícím se mimo věznici souhlasili.

Třetí skupinou, kterou jsem si pro výzkum zvolila, jsou občanští pracovníci, kteří by měli se sociálním pracovníkem přímo spolupracovat. Opět jsem volila kritérium pracovního poměru trvající nejméně dva roky, z důvodu získání více zkušeností. Zvolila jsem následující pracovníky: vychovatele, speciálního pedagoga, psychologa, vedoucí výkonu trestu odnětí svobody a učitele školského oddělení. Téměř všichni oslovení pracovníci mé žádosti vyhověli. Vedoucí výkonu trestu odnětí svobody však z důvodu pracovního vytížení odmítla. Oslovila jsem proto bývalou zástupkyni vedoucí výkonu trestu odnětí svobody, která pracuje v současné době jako vedoucí jedné sociální firmy a kontaktuje se se zkoumanou věznicí velice intenzivně. Když jsem začala rozhovory provádět, o sociální firmě, kde tato osoba pracuje, se někteří dotazovaní zmiňovali, proto mi přišlo vhodné tuto osobu do mého výzkumu zařadit a to zejména i z důvodů více pohledů na roli sociálního pracovníka, i když si uvědomuji, že do výzkumného vzorku nespadá na sto procent, neboť není ve věznici zaměstnána. Její současná práce však spočívá víceméně s častým kontaktem se sociální

pracovníci ve věznici a ve věznici dlouhou dobu pracovala, tudíž předpokládám, že její zkušenosti by mohly být pro výzkum přínosné.

Dlouho jsem přemýšlela, jak nazvat obecně poslední dvě skupiny, a rozhodla jsem se, že budu v této práci používat termín zaměstnanci VS, i když je mi známo, že vedoucí sociální firmy zaměstnancem věznice není. Nenašla jsem ale jiný vhodný termín, který bych mohla využít pro ucelený název respondentů, a proto využívám tento.

Vzhledem k tomu, že jsem ve věznici zaměstnána a s některými kolegy, s kterými jsem rozhovor uskutečnila, jsem se v dřívější době v rámci pracovních záležitostí setkávala, byla jednodušší orientace v terminologii a i získání souhlasu k tvorbě rozhovoru. Skutečnost snazšího získání souhlasu mi potvrdilo několik z nich, neboť se vyjádřili v tom smyslu, že kdyby mě předtím neznali, k rozhovoru by nekývli. Zdrženlivost byla vnímána též podáváním informací, kdy mi několik dotazovaných před rozhovorem sdělilo, že neví, zda mi může dané informace poskytnout. Toto postavení zaměstnanců popisuje též Nedbálková (2006), která zmiňuje ve své etnografické studii z vězeňského prostředí pocit ohrožení zaměstnanců představou, že autorka vynese z věznice informace, které by mohly být dále zneužity a mohly by narušit chod věznice. Autorka zkoumala stejně jako já, ženskou věznici. Dle Nedbálové (2006) se zaměstnanci často odvolávali na špatné předchozí zkušenosti a výjimečnost bezpečnostních opatření ve věznici. V mém výzkumu se spíše odvolávali na předpisy, které je vážou mlčenlivostí.

Pro validitu informací je důležité, „*aby byli lidé ve vězení (ale nejen oni) ochotni sdílet osobní informace, které je určitým způsobem odhalují, musí mít pocit, že se o jejich názory někdo skutečně zajímá, že je nechce využít nebo zneužít pro vlastní cíle, že tomu, na co se jich druhý ptá, rozumějí, a že to má nějaký smysl.*“ (Nedbálková, 2006. s. 71) I z tohoto tvrzení se domnívám, že fenomenologický výzkum je pro tuto cílovou skupinu velice vhodný, neboť nikdo nehodnotí jejich postoje a názory, výzkumník hledá pouze významy interpretací, které poté s jejich autory konzultuje.

8.3.1. Charakteristika výzkumného vzorku

Tabulka č. 3 – Přehled dotazovaných osob

Funkce	Doba trvání zaměstnaneckého poměru	Pohlaví
Vychovatel	2 roky	žena
Speciální pedagog	12 let	žena
Pedagog školského oddělení	18 let	muž
Psycholog	10 let	žena
Vedoucí sociální firmy	10 let (dva roky mimo zaměstnanecký poměr věznice)	žena
Pracovník strážní služby	4 roky	muž
Pracovník dozorčí služby	7 let	žena
Sociální pracovník 1	12 let	žena
Sociální pracovník 2	12 let	žena
Sociální pracovník 3	1 rok a 4 měsíce	žena

8.5. Etické zásady výzkumného šetření

Každý člověk vytvářející výzkum by měl pečlivě zvažovat všechny jeho etické aspekty. Těmito jsou dle Škvaříčka a Šed'ové (2007) především důvěryhodnost, tedy to, že není možné zveřejnit žádná data, která by umožnila identifikovat čtenáři účastníky výzkumu. Proto jsem se rozhodla pro neuveřejnění věznice, ve které jsem výzkum provedla a nezaznamenala jsem jména, pouze jejich pracovní funkci. Anonymita věznice a osob, které mi rozhovor poskytly, však není úplná a to zejména kvůli tomu, že v České republice existují pouze 4 ženské věznice, z toho má pouze jedna oddělení matek s dětmi, o kterém se dotazovaní často zmiňovali. Zpočátku jsem zjišťovala u těchto osob konkrétní vzdělání a předešlé zaměstnání. Stalo se mi však, že jedna pracovnice mne upozornila na rozpoznatelnost osoby podle těchto informací. Proto jsem se rozhodla tyto informace nezveřejnit.

Dalšími aspekty etických zásad je poučený souhlas, tedy dobrovolný souhlas všech účastníků po seznámení s povahou a důsledky výzkumu a zpřístupnění práce účastníkům

výzkumu. Před každým rozhovorem jsem tedy nejprve s účastníky promluvila, výzkum představila, upozornila je na rozpory s anonymitou a požádala je o souhlas s dodatkem, že jde o dobrovolnost a není problém účast na něm odmítnout. Také jsem vždy dodávala, že pokud budou mít zájem, po dokončení mého výzkumu je kontaktuji a jeho výsledky jim představím.

Hendl (2008) poukazuje mimo poučeného souhlasu na etické otázky soukromí, emočního bezpečí, zatajení a reciprocity. Soukromí je téměř totožné s výše zmíněnou důvěryhodností. Emočním bezpečím autor myslí důležitost přípravy rozhovorů, které se dotýkají emočně citlivých záležitostí. Zatajení je velice důležité pro roli výzkumníka. Ten totiž nesmí zatajovat větší či menší části pravdy o výzkumu. Reciprocita je vnímána jako dlouhodobý osobní vztah pro všechny účastníky. „*Výzkum nesmí ohrozit tělesné nebo psychické zdraví zkoumaných jedinců.*“ (Hendl, 2008, s. 155) Těchto zásad jsem se proto po celou dobu výzkumu držela.

8.6. Postup výzkumného šetření

Již při výběru mého tématu a rozmyšlení se nad přístupem diplomové práce a nejvhodnější výzkumné metodě, jsem předpokládala, že budu mít při provedení výzkumu jisté komplikace. Ve skrytu duše jsem však doufala, že jako zaměstnanec věznice by ty komplikace nemusely být až tak veliké. I přesto, že jsem ve věznici zaměstnána, musela jsem z důvodu mé rodičovské dovolené požádat ředitelku věznice o vstup do věznice a o možnost vytvořit rozhovory se zaměstnanci VS s přítomností záznamového zařízení. Obratem mi na mou žádost bylo odpovězeno, že záznamové zařízení není možno vnést do prostor věznice. Upozorňuji na to, že rozhovory byly prováděny se zaměstnanci věznice, nikoliv s odsouzenými. Tento fakt se tedy stal jednou z prvních komplikací tvorby výzkumného šetření. Byla jsem si vědoma, že bez záznamového zařízení bude interpretace dotazovaných z mé strany zkreslena. Pro udržení si přirozených podmínek rozhovoru, jehož součástí pokládám i pracovní prostředí dotazovaných, bych si musela zapisovat získané informace do slova a to se mi zdálo velice nevhodné a též časově náročné. Uvědomovala jsem si, že bych kvůli časové náročnosti rušila zaměstnance při jejich každodenní práci a pokud bych si vše zapisovala při rozhovoru, mohli by se cítit unuděně a chtěli by třeba i rozhovor předčasně ukončit. Proto jsem se rozhodla oslovit zaměstnance věznice a požádat je, zda by mi mohli věnovat svůj volný čas mimo věznici. Kromě dvou oslovených respondentů všichni souhlasili.

Setkání s dotazovanými jedinci probíhalo ve dvou setkáních. Jednou šlo o samotný rozhovor a po druhé o kontrolní rozhovor, kde byly s dotazovaným vyjasněny některé významy jeho interpretací..

„Prostředí, v němž se rozhovor koná, má vyvolávat pocit bezpečí a pohody. Výzkumník k tomu přispívá snahou „uzávorkovat“ své předsudky a apriorní představy o fenoménu.“ (Hendl, 2008, s. 126) Proto jsem vždy zvolila prostředí rozhovoru dle přání dotazovaných osob. Jelikož nebylo možno rozhovory uskutečnit na pracovišti dotazovaných, domluvila jsem se s nimi buď po telefonním spojení, nebo osobním kontaktem ve věznici. Vždy jsem nabídla možnosti tvorby rozhovoru, jako bylo mé bydliště, kavárna apod. a nechala dotazované osoby, aby si zvolily místo pro rozhovor dle svého uvážení. Z deseti dotazovaných si zvolilo 5 z nich svoje vlastní bydliště, 3 zvolili kavárnu, jeden mé bydliště. Vedoucí sociální firmy zvolila své pracoviště, kde bylo možné rozhovory nahrát. Snažila jsem se vždy navodit klidnou atmosféru, avšak u jednoho z nich bylo znát, že mu otázky příjemné nejsou, necítil se v roli dotazovaného příliš dobře. Rozhovor zřejmě pro tento pocit a nevědomost o tématu ukončil předčasně. Důvody mohly být i jiné, například i špatně vedený rozhovor ze strany výzkumníka.

Realizované rozhovory trvaly zhruba v rozmezí od dvaceti do třiceti minut, kromě jednoho, který trval zhruba 5 minut. Po rozhovoru většinou následovala krátká diskuse o tématu role sociálního pracovníka. Ve třech případech se mi stalo, že dotazovaní chtěli vědět, co přesně je náplní práce sociálního pracovníka, měli o tyto informace zájem.

Otázky jsem neměla předem připravené, pouze promyšlená témata, na které se budu ptát. Pokoušela jsem se držet fenomenologického přístupu a doptávat se respondentů, hledat významy řečeného a chtít jim porozumět. Jsem si vědoma toho, že některé otázky nebyly správně fenomenologicky položeny, byla jsem ovlivněna teoretickými poznatky i svou vlastní předchozí zkušeností.

8.7. Proces analýzy dat

Po nahrání rozhovorů jsem použila fenomenologickou analýzu podle Hycnera (1985), který popisuje 15 kroků vedoucích k samotnému závěru. Pokusím se nyní ve stručnosti tyto jednotlivé kroky, které jsem ve svém výzkumu provedla, popsat.

Do těchto kroků autor zahrnuje transkripci, neboli záznam rozhovoru, který bude obsahovat doslovná tvrzení, tedy nahrání rozhovoru. Druhý krok Hycner (1985) popisuje jako uzávorkování a fenomenologickou redukci. V rámci tohoto kroku jsem nahrané rozhovory

doslovně přepsala do textové podoby, abych zde mohla své reakce „závorkovat“. (Dle Husserla 1962 in Blecha, 2007) je třeba závorkovat zejména proto, aby se nám ukázal svět ve všech možných aktech vědomí a my se jinak o něj nezajímali, neúčastnili se tezí. Pokusila jsem se proto všechny mé reakce v rozhovoru, které by mohly ovlivnit úsudek druhého, uzávorkovat. Pojem *fenomenologická redukce* používá i Husserl (in Blecha, 2007), jež jí označuje za EPOCHÉ. Považuje ji za „*metodický tah, v němž vyřazujeme všechny neprověřené soudy a posudky, všechny působící představy o objektivitě věcí a světa.*“ (Husserl in Blecha, 2007, s. 88) Hycner (1985) doporučuje výzkumníkovi, aby si vytvořil list předpokladů k rozhovoru a vedl o nich dialog s kolegou, popřípadě školitelem. Já jsem si u každého tohoto rozhovoru tento list vytvořila. O předpokladech k rozhovoru se sociálním pracovníkem jsem vedla krátký dialog se svou konzultantkou diplomové práce. Ostatní rozhovory jsem se pokoušela sama reflektovat a hledala jsem, zda byly ovlivněny kladené otázky nebo reakce na odpověď mými předsudky. K rozhovoru jsem si poté psala poznámky.

Dalším krokem bylo naslouchání rozhovoru v kontextu celku, o kterém jsem si sepsala vždy krátký odstavec a dopisovala jsem si ještě k rozhovoru další poznámky, které jsem zachytila až opakovaným poslechem rozhovoru. Zejména jsem dala důraz na nonverbální a paralingvistický stupeň komunikace.

Čtvrtý a pátý krok byl časově velice náročný. Jednalo se o vymezení jednotek obecného významu a vymezení jednotek významu relevantních k výzkumné otázce. Jelikož jsme měla stanovenou pouze hlavní výzkumnou otázku, směřovala jsem významy k jejímu obsahu. Po těchto bodech následoval trénink nezávislých posuzovatelů ověřování jednotek obecného významu pro zajištění kontroly dobré reliability. Zde se mnou spolupracovala opět konzultantka mé diplomové práce, která nezávisle kontrolovala celý výzkumný proces a ověřovala prezentované výsledky rozhovorů.

Poté následovala eliminace nadbytečnosti, kdy jsem zvážila jednotlivé části rozhovoru, které nejsou relevantní k výzkumné otázce a vytvořila shluky významů. Hycner (1985) hovoří o tom, že je třeba, aby opět prošly kontrolou jiných výzkumníků, zda byly vytvořeny stejné shluky. Proto jsem požádala opět konzultantku diplomové práce, která mi je zkontrolovala. Po těchto krocích jsem určila témata skupin významů a sepsala jsem přehled pro každý individuální rozhovor. S těmito podklady jsem se vrátila k dotazovaným osobám a kvůli získání kontroly validity se snažila o upřesnění významů, které mi vznikly z jejich interpretací. Rozhovory byly již kratšího rázu, trvaly zhruba okolo 10 minut a odehrávaly se

na pracovišti dotazovaných osob. Toto upřesnění nebylo nahráváno na záznamové zařízení, pouze bylo zaznamenáno v psané podobě formou poznámek u rozhovorů.

Po tomto rozhovoru jsem se vrátila k tématům, které jsem upravila a vytvořila přehled a dále identifikovala obecné a jedinečné témata ze všech rozhovorů.

V poslední fázi diplomové práce jsou společná témata vzájemně srovnána a na jejich základě provedla diskusi a poté se snažila zodpovědět hlavní výzkumnou otázku.

9. Významy interpretací respondentů

Pro přehled získaných významů jsem vytvořila tabulku, která ukazuje společně interpretované významy.

Tabulka č. 4 – Témata významů

1. Prožívání činnosti sociálního pracovníka											
Významy:	U	P	D	SP	V	VS	VSF	S1	S2	S3	
Rozmanitost pracovní činnosti	X	X	X	X	X			X	X	X	
Náročnost pracovní činnosti pro soc. prac.		X		X	X		X		X	X	
Náplň práce sociálního pracovníka = povinnost									X	X	
Kontrola činnosti sociálního pracovníka ze strany vedení								X	X		
Přehlednost o činnosti sociálního pracovníka	X	X		X	X		X	X	X	X	
Nepřehlednost o činnosti sociálního pracovníka			X			X					
2. Prožívání smyslu vzdělávání při roli sociálního pracovníka											
Významy:	U	P	D	SP	V	VS	VSF	S1	S2	S3	
Nutnost vzdělávání				X				X		X	
Školení soc. pracovníků jako povinnost				X				X	X		
Užitečnost x neúčinnost školení soc. pracovníků									X		
3. Prožívání smyslu administrativy při roli sociálního pracovníka											
Významy:	U	P	D	SP	V	VS	VSF	S1	S2	S3	
Velké množství administrativy					X	X	X		X		
Potřeba a nutnost administrativy								X		X	
Neefektivnost administrativy					X		X				
4. Přístup sociálního pracovníka k cílové skupině											
Významy:	U	P	D	SP	V	VS	VSF	S1	S2	S3	
Demokratický přístup		X	X				X				
Odstup od odsouzených								X	X	X	
Nutnost zásluhy sociální práce ve věznici									X	X	
Potřeba porozumět odsouzeným							X			X	
Nadřazenost vůči odsouzeným										X	
Předsudek vůči odsouzeným									X	X	
Potřeba říkat odsouzeným pravdu										X	
5. Vztahy ve věznici											
Významy:	U	P	D	SP	V	VS	VSF	S1	S2	S3	
Důležitost dobrých vztahů při práci soc. prac.	X	X		X	X		X	X	X	X	
Spolupráce ovlivňuje kvalitu práce soc. prac.	X	X		X	X		X			X	
Nutnost spolupráce	X	X		X	X				X	X	
Nenahraditelnost spolupráce		X		X	X						
Nespolupráce se sociálním pracovníkem	X		X			X					
6. Překážky přítomné ve výkonu role sociálního pracovníka											
Významy:	U	P	D	SP	V	VS	VSF	S1	S2	S3	
Nedostatek času	X				X			X		X	
Limitovanost činnosti soc. prac. předpisy				X	X			X	X		

Velké množství odsouzených	X				X					
Amnestie	X	X	X							X
Nedostatečná návaznost postpenitenciární péče							X			
Chybějící zpětná vazba							X		X	X
Neucelenost sociální práce ve věznici		X		X			X			
Nedůvěra ze strany vedení					X		X			
7. Postavení role sociálního pracovníka ve věznici										
Významy:	U	P	D	SP	V	VS	VSF	S1	S2	S3
Uznání činnosti sociálního pracovníka	X	X	X	X					X	
Sociální práce jako okrajový obor ve věznici		X				X		X	X	X
Sociální práce jako podceňovaný obor		X				X				
8. Prožívání úspěchu a neúspěchu v roli sociálního pracovníka										
Významy:	U	P	D	SP	V	VS	VSF	S1	S2	S3
Prožívání neúspěchu					X			X	X	X
Prožívání úspěchu	X							X	X	
Prožívání syndromu vyhoření					X		X			X
9. Vnitřní prožívání role sociálního pracovníka										
Významy:	U	P	D	SP	V	VS	VSF	S1	S2	S3
Pomoc odsouzeným								X	X	X
Pomoc dětem				X						X
Povinnost podmíněná náplní práce								X		
Nutnost řešit sociální problémy	X									
Osobní nasazení sociální pracovnice								X		
10. Rozhovor										
Významy:	U	P	D	SP	V	VS	VSF	S1	S2	S3
Důležitost rozhovoru		X	X					X	X	X
Rozhovor jako kvalifikovaná metoda							X		X	X
Rozhovor jako nekvalifikovaná metoda		X			X					
Náročnost rozhovoru				X						
11. Možnosti zkvalitnění sociální práce ve věznici										
Významy:	U	P	D	SP	V	VS	VSF	S1	S2	S3
Potřeba zapojení odsouzených					X		X	X		
Kvalita práce soc. prac. je ovlivněna kontakty	X				X					
Potřeba přímé práce s odsouzenými					X			X		
Důležitost sebereflexe							X	X		
Těžko změnitelný současný stav ve věznici	X							X		
12. Prožívání smyslu oboru sociální práce ve věznici										
Významy:	U	P	D	SP	V	VS	VSF	S1	S2	S3
Pomoc odsouzeným a dětem				X				X	X	X
Bezvýznamnost role sociálního pracovníka									X	
Zprostředkování s vnějším světem		X	X	X				X		
Přesah do budoucna							X			
Ochrana společnosti	X						X			
Sociální práce jen pro schopné odsouzené					X					
Aktuálnost pomoci odsouzeným	X		X				X	X		

Vysvětlení zkratk:

pedagog školského oddělení = U

psycholog = P

dozorkyně = D

speciální pedagog = SP

vychovatel = V

vězeňská stráž = VS

vedoucí sociální firmy = VSF

sociální pracovníce 1 = S1

sociální pracovníce 2 = S2

sociální pracovníce 3 = S3

Poté, co jsem jednotlivé rozhovory zanalyzovala, opět jsem si prošla vzniklá témata. Vytvořila jsem si tabulku přehledu, abych zjistila, která témata se u respondentů shodují. Některá témata jsem přejmenovala, neboť významy byly sice obsahově podobné, avšak názvy jsem měla odlišné. Zpracování finálních výsledků dává prostor ke kreativě výzkumníka, proto by mohl být pohled někoho jiného trochu odlišný.

Především musím zmínit, že každý z respondentů se vztahuje k fenoménu role sociálního pracovníka a prožívání smyslu sociální práce svým charakteristickým způsobem. Rozdíly jsem vnímala nejen mezi zaměstnanci VS a sociálními pracovníky, ale i mezi sociálními pracovníky samotnými. Proto se v této kapitole pokusím ponořit více do hloubky významů, které jsem u jednotlivých interpretací respondentů vypožorovala. Tyto významy v textu pro přehlednost označím tučně.

9.1. Prožívání činnosti sociálního pracovníka

Významy: rozmanitost činnosti sociálních pracovníků, náročnost práce sociálních pracovníků, přehlednost a nepřehlednost činnosti sociálního pracovníka, náplň práce sociálního pracovníka jako povinnost, kontrola činnosti sociálního pracovníka ze strany vedení.

Samy sociální pracovníce vnímají svou **práci jako rozmanitou**. Téma do rozhovoru přinesli sociální pracovníci: „*Ta práce je totiž hodně rozmanitá*“ (S2). „*Každý den je teda úplně jiný*.“ (S1) Rozmanitost přisuzovaly zejména odlišnosti odsouzených žen, neboť „*každá potřebuje tak trochu něco jiného*“ (S1). Tento význam jsem zaregistrovala též u zaměstnanců

VS. Převážně uváděli výčet činností, jímž dávali právě význam rozmanitosti. Dozorkyně chápala činnost sociálního pracovníka ve velkém rozsahu, důležitost jeho role vnímala ještě před nástupem odsouzené a po jejím výstupu: sociální pracovnice „*je určitě součástí penitenciární a postpenitenciární péče*“ (D)

Dalším vyzorovaným významem, který s rozmanitostí činností sociálního pracovníka úzce souvisí, byla **náročnost práce sociálního pracovníka**. Sociální pracovnice se zmiňovaly o náročnosti ve vztahu s amnestií, která je „*stála úsilí*.“ (S3) I ostatní vzhledem k amnestii interpretovali pracovní vytížení sociálních pracovníků: „*asi měli hodně práce*.“ (D) Sociální pracovnice vnímaly i při svých začátcích velké nároky na svou funkci: „*ze začátku se v té oblasti moc neorientovala, spoustu termínů ni neznala*“ (S2), což potvrzovali i ostatní, ve smyslu že jejich zapracování nebylo tak jednoduché. Zaměstnanci náročnost činnosti sociálního pracovníka odůvodňovali velkým množstvím činností a též časovou náročností: „*docela si myslí, že se oháněj, že mají toho dost....Přijde jí, že toho má strašně moc. Široký záběr*.“ (SP) Jiní zase viděli náročnost především v působnosti na psychiku sociálního pracovníka, když sociální pracovníci musí „*vyzobávat takový ty dobrý případy*“ (VSF) Náročnost vidí zaměstnanci především v tom, že se odsouzené ženy na sociální pracovnice „*obracejí se spoustou věcí*“ (P) a oni jim musí poradit.

Respondenti ovlivnění otázkou výzkumníka: „*Co je náplní práce sociálního pracovníka*“? vyjmenovávali výčet činností sociálního pracovníka. Sociální pracovnice hovořily o své činnosti rutinně, podávaly i vysvětlení k jednotlivým činnostem. Braly svou náplň práce jako **povinnost**, která jim je v rámci jejich funkce přidělena a nad níž je **kontrola** ze strany vedení: „*když zase pak dojde k nějakému problému, tak se zkoumá, co se udělalo, nebo co se mohlo udělat, zda mohli udělat víc*“ (S2) Zde je vnímatelná defenzivní role. Jedna ze sociálních pracovnic vnímala v rámci povinnosti zajišťování informací v novém programu Sarpo pocit nelibosti, neboť tento program „*úplně tu odsouzenou nevystihuje*.“ (S3) Na významově stejně položenou otázku výzkumníka odpovídali i zaměstnanci věznice. Osobně vnímám **přehlednost zaměstnanců** o činnosti sociálního pracovníka na dobré úrovni. Objevily se ale i nejistota a nevědomí. Zejména šlo o dozorkyni a pracovníka vězeňské stráže: „*neumí si představit, co konkrétně jako by měly sociální pracovnice dělat*.“ (D) Dozorkyně viděla podobnost činnosti sociálního pracovníka s činností správního oddělení. Pracovník vězeňské stráže o náplni sociálního pracovníka neví, což vysvětluje zejména tím, že se s ní ve věznici neseťkává a její práce ho tudíž nezajímá. Ti zaměstnanci, kteří se sociálním pracovníkem přímo spolupracují, měli velký přehled o jeho činnosti. Hovořili hodně o

propojenosti jejich prací, především i v organizování formou týmu, jenž tvoří sociální pracovník, psycholog, speciální pedagog a vychovatel. Psycholožka vnímá činnost sociálního pracovníka jako doplňující činnost pro její funkci. Sociální pracovník je pro ní „*kolega, který jí v té její práci pomáhá*“ „*doplňuje jí*“, „*dojde za sociální pracovníci, požádá jí, aby to někde ověřila*“ (P) Jsou tedy i situace, kdy sociální pracovníce pracuje pro psycholožku, aby byla celková práce s odsouzenou komplexní. Takto vnímá činnost sociálního pracovníka i vedoucí sociální firmy. Sociální pracovníce „*ji kontaktuje, když si myslí, že to má smysl*“ (VSF) pro odsouzenou, poté s ní spolupracuje.

9.2. Prožívání smyslu vzdělávání při roli sociálního pracovníka

Významy: nutnost vzdělání, školení sociálních pracovníků jako povinnost, užitečnost x neužitečnost školení sociálních pracovníků

Sociální pracovníce téma vzdělání z části vnesly do rozhovoru samy. Vnímaly vzdělání jako **nutnost** pro získání jejich funkce: „*Po roce se dostala na sociální pracovníci, protože splňovala vzdělání.*“ (S3); „*vzhledem k tomu, že na tu práci má vzdělání, tak jí to paní ředitelka umožnila*“ (S1) Ovlivněné otázkou výzkumníka: *Jaký význam dáváte školení v rámci své funkce sociálního pracovníka?* interpretovaly školení jako povinnost, kterou jim uděluje zákon. Významnost sociální pracovníce viděly zejména v **užitečných informacích** některých školení. Některým přisuzovaly ale i **význam neužitečnosti**: „*některé školení jim nic nedalo, ale některé ano*“ (S2) Ostatním zaměstnancům věznic otázka na školení sociálních pracovníků pokládána nebyla, proto se mnoho o vzdělávání nezmiňovali. Pouze jeden respondent (speciální pedagožka) vnesl toto téma do rozhovoru v tom smyslu, že je vzdělání sociálních pracovníků nutností při jejich práci a školení je povinností, sociální pracovníce ho „*opravdu mít musí.*“ (SP).

9.3. Prožívání smyslu administrativy při roli sociálního pracovníka

Významy: velké množství administrativy, potřeba a nutnost administrativy, neefektivnost administrativy, důležitost administrativy pro další práci sociálních pracovníků

Význam administrativy vnesly do rozhovoru dvě sociální pracovníce, jedné jsem se ptala v rámci druhého rozhovoru. Hovořila o **velkém množství administrativy**. „*Myslí si, že administrativa v jejich práci převažuje.*“ (S2) Ten může mít poté vliv na kvalitu přímé práce s odsouzenou, neboť jsou velkým množstvím limitovány. Toto potvrzuje vychovatelka, která uvádí, že „*část jejich práce spočívá v papírování, no takže se vlastně k vězňům, z kterými by měly mít co nejvíce do činění, zas tolik nedostanou.*“ (V) Velké množství administrativy

vnímali i ostatní respondenti: „*Dejme tomu, že tak dvacet procent jejich práce může být tahle ta práce a ostatní je tak jako všude jinde papírování*“ (VSF). Respondentka tedy vnímá administrativu obecně jako převažující, nejen u sociálních pracovníků ve věznici. Dávala proto i význam **neefektivnosti** samotné administrativy: „*musí jí vykonávat a ne vždycky je to prostě efektivní vytváření těch papírů.*“ (VSF) Vychovatelka její tvrzení doplňuje otevřeněji: „*myslí si, že je to úplná blbost, že je úplně k ničemu.*“ (V) Jedné sociální pracovnice jsem se na význam administrativy přímo dotazovala při druhém rozhovoru. Ta vnímala administrativu jako její denní chléb, přisuzovala jí význam **nutnosti a potřeby**. Na otázku: *Jak vnímáte ve své práci administrativu?* odpověděla: „*administrativa je můj denní chléb, je potřebou i nutností.*“ (S3) Její kolegyně (sociální pracovnice) se o administrativě zmínila ve významu nedílné součásti jejich práce a důležitosti pro další činnost: „*také je jejich nedílnou součástí administrativa....v podstatě při příchodu do věznice s nimi dělají vstupní hovor. Na základě toho pohovoru zpracují hodnocení, nebo takovou sociální anamnézu....aby věděli, co, jak dál s tou odsouzenou pracovat*“ (S1)

Z výpovědí respondentů je tedy zřejmé, že postoj k administrativní činnosti v roli sociálního pracovníka je z pohledu zaměstnanců VS spíše negativní a práci sociálního pracovníka příliš nepomáhá. Je však zejména z pohledu sociálních pracovníků pro další jejich činnost potřebná a nutná.

9.4. Přístup sociálního pracovníka k cílové skupině

Významy: odstup k odsouzeným, nadřazenost vůči odsouzeným, předsudek vůči odsouzeným, nutnost zásluhy sociální práce ve věznici, potřeba říkat odsouzeným pravdu, potřeba porozumění sociálních pracovníků odsouzené, demokratický přístup

Toto téma bylo vneseno do rozhovoru výzkumníkem a to otázkami: *Jaký máte přístup k odsouzeným ženám? Jakým způsobem vnímáte přístup sociálního pracovníka k odsouzeným?*

Téma přístupu sociálních pracovníků k cílové skupině ukázalo v rozhovorech zajímavé zjištění prožíváním respondentů. Odlišně vnímají přístup sociální pracovníci a jinak zaměstnanci. Sociální pracovnice přistupují k odsouzeným spíše s **odstupem**: „*má od nich prostě takový odstup.*“ (S2) „*snaží se od nich udržet odstup*“ (S3) V přístupu k odsouzeným se objevil i **pocit nelibosti**: „*nedá se jim věřit, jsou to odsouzený*“ (S3) a překvapivě i **nadřazenost vůči odsouzeným**: „*chce, aby věděly (odsouzené ženy), že ona (sociální pracovnice) je zaměstnanec a ne ten rovněj jim.*“ (S3) Tato sociální pracovnice bere

odsouzené ženy „jako lidi, kteří něco provedli, a tak jsou ve věznici“ Přistupuje tedy ke svým klientům již s **předsudkem**. Podle jiné sociální pracovnice si sociální práci odsouzené ženy „ani nezaslouží, určitě by si tuto péči zasloužili spíše jiní lidé. Třeba důchodci, kteří celý život pracovali.“ (S2) Prožívá **nutnost zásluhy sociální práce ve věznici**.

Musím zde dodat, že přístup sociálních pracovníků k cílové skupině nebyl vnímán pouze nelibě, ale též vnímali **potřebu, říkat odsouzeným pravdu**: „*potom to odsouzené řekla, až si byla jistá, že to ví správně*“ (S3) To by se dalo vnímat jako seriózní jednání směrem k odsouzeným. V tomto významu hovořila též vedoucí sociální firmy, která prožívá **potřebu porozumění sociální pracovnice k odsouzené a nutnost jednat s ní na rovinu**. Sociální pracovnice se podle ní „*musí umět jakoby ubezpečit, že tomu ta odsouzená dobře porozuměla a musí umět naslouchat. Musí umět přečíst jakoby ty motivy vzadu.*“ (VSF)

Naopak zaměstnanci vidí přístup sociálních pracovnic k odsouzeným na demokratické bázi, spíše jako **na klienta orientovaný přístup**: „*Pro ní to bude spíše klient.*“ (P) „*Přístup je takový familiernější. Není tam ta striktnost a neosobnost.*“ (D) „*Mělo by se jednat o lidský přístup. Jednat s nimi na rovinu.*“ (VSF)

9.5. Vztahy ve věznici

Významy: důležitost dobrých vztahů pro roli sociálního pracovníka, spolupráce ovlivňuje kvalitu práce, nutnost spolupráce, nenahraditelnost spolupráce, nespolupráce se sociálním pracovníkem

Téma vztahů ve věznici bylo zmiňováno kromě jednoho ve všech rozhovorech. Bylo to zapříčiněno otázkami výzkumníka, který se ptal na spolupráci zaměstnanců se sociálním pracovníkem, zkušenosti s ním.

Sociální pracovnice **prožívají dobré vztahy** především s vychovateli: „*jsou v kontaktu s vychovateli, spolupráce mezi nimi je na výborné úrovni*“ (S1) To potvrdila též dotazovaná vychovatelka: „*s oběma (sociálními pracovnicemi) byla dobrá spolupráce. V podstatě vždycky na zavolání všechno vyhledaly, našly, docházely za nimi (vychovateli) pravidelně*“ (V) Také ostatní respondenti se vyjadřovali k dobrým vztahům se sociálním pracovníkem: „*naše vztahy jsou zatím na docela dobré úrovni*“ (P)

Dobrým vztahům na pracovišti dávají respondenti význam **důležitosti**. Vnímají potřebu pomoci od kolegů, zejména ve významu **předávání jejich zkušeností**: „*hodně mi pomohla má bývalá kolegyně....prostě při práci ve věznici. Jak se orientovat v zákonech, jak jednat s odsouzenou a tak*“ (S2) Této zkušenosti přisuzovaly sociální pracovnice vyšší váhu,

než legislativě, kterou by se měli řídit: *Otázka: podle čeho se při své práci řídíte? odpověď: „Když neví, tak se zeptá holek“ (S3)*

Při kladném vnímání vztahů mají **pocit libosti**: *„Je ráda, že zapadla mezi sociální pracovnice, to jí dalo opravdu moc.“ (S3)* Další respondenti se vyjadřovali na podobné bázi: *„může kdykoliv za tou sociální pracovníci, která je u nich, přijít“ (P)* a probrat problémy; *„nestalo se jí, že by jí odmítly (sociální pracovnice), nebo tak něco. Vždycky si najdou čas a opravdu mají výbornou spolupráci“ (SP)*

Respondenti však vnímali i vztahy na ne příliš dobré úrovni, což v nich vyvolalo **pocit nelibosti**: *„pak jsou kolegové, kterých by se na nic nezeptala“ (S3)* Vysvětluje to tím, že *„to ve věznici prostě chodí. Nemůže se věřit každému.“ (S3)*; *„některý vztahy ve věznici nejsou na příliš dobrý úrovni.“ (V)* Tento pocit měli i ostatní respondenti a to v neochotě některých zaměstnanců: *„ten kdo bere vězně jako šmejdy a zná jenom bič, tak vlastně práce sociálních pracovníků je nezajímá a smetou to jako kohokoliv jiného.“ (D)*; *„no někdy jim (vychovatelům) to bylo blbý, že někdy (sociální pracovnice) nechodí“ (V)*

Do tématu vztahů zaměstnanců se sociálním pracovníkem jsem zařadila též **spolupráci** s nimi. Dle výpovědi respondentů má spolupráce **vliv v globálu na kvalitu práce** sociálního pracovníka: *„sociální pracovnice by mohla mít problém s vedením, který prostě vidí stoh žádánek a nic jiného. Samozřejmě že toho kolegu neshodí.“ (V)* *„když pracoval jako zástupce pro vychovatele, pedagogy a tak dál, tak tam se vlastně dostával do kontaktu se sociálním pracovníkem velmi často. Protože se neustále řešili nějaké problémy okolo odsouzených...aby věděli jakým způsobem dále se potom k tomu postavit při jejich propuštění.“ (U)* Někteří respondenti vnímali spolupráci jako velice **intenzivní**: *„takže vnímá tu spolupráci teda intenzivně“ (SP)*; *„zkušeností bylo hodně...ve vedoucí funkci se s nimi setkávala denně“ (VSF)* a prožívali jí jako **nenahraditelnou**: *„bez toho by to nešlo“ (SP)* a **nutnou**: *„a tahle ta konzultace mezi tou jednou stranou a tou druhou stranou psychologickou si myslí, že bez ní to prostě nejde...takže si myslí, že je ta spolupráce nutná“ (P)*

U třech respondentů byla upozorována spíše nespolečná spolupráce se sociálním pracovníkem: dozorkyně spolupracuje se sociálním pracovníkem *„jenom když jí navedou odsouzené... do přímého kontaktu s ní nepřijde“ (D)* Tuto **nespolupráci** s dozorčí službou dokládá též učitel ze své dřívější zkušenosti, kdy byl ve funkci zástupce vedoucího dozorčí služby: *„vlastně se s nimi až tak moc neseťkával na nějaké té bázi, že by potřebovali spolupracovat.“ (U)* Ani ve funkci pedagoga na školském oddělení spolupráce není: *„v tomto případě společně nic neřeší...ta sociální charakteristika je vlastně až tak nezajímá“ (U)* Tato nespolečná spolupráce byla

interpretována i ze strany pracovníka vězeňské stráže. Ten se sociální pracovníci *nemá* „žádnou zkušenost. Ani neví, kdo je ve věznici sociální pracovník. Se sociálním pracovníkem nepřijde vůbec do styku.“ (VS)

9.6. Překážky přítomné ve výkonu role sociálního pracovníka

Významy: nedostatek času, limitovanost činnosti sociálních pracovníků předpisy, velké množství odsouzených, amnestie, nedostatečná návaznost postpenitenciární péče pro odsouzené, chybějící zpětná vazba, neucelenost sociální práce ve věznici, nedůvěra ze strany vedení.

Téma překážek, které brání sociálnímu pracovníkovi v kvalitě jeho pracovních činností, vnesli do rozhovoru sami respondenti. Většinou se odvolávali **na nedostatek času** pro individuální práci s odsouzenou, kterou vnímali jako důležitou: „*a na individuální práci, na to skutečně (důraz na slovo skutečně) čas není.*“ (S1); „*mají hrozně moc práce a musí hrozně moc makat, nemůžou dělat tu práci úplně tak do důsledků, jak by se měla dělat*“ (V) a na **limitovanost činnosti sociálních pracovníků předpisy**: „*ty pravidla jsou nastaveny zase úplně jinak, protože jsou omezený předpisy, zákony... je vázaná tím co může a nemůže říct... má tam mantinely v té práci a těch se musí držet.*“ (S1); „*mají problémy se sehnáním rodného listu... a sehnat originál je často dost nemožný*“ (SP) Respondenti prožívali tyto překážky též ve **velkém množství odsouzených**: „*samozřejmě, že je tam velká část vězňů, kteří potřebují jejich práci. Těch sociálních pracovníků zase není tolik.*“ (U); „*není možný, aby každý den obešli takové množství lidí*“ (V)

V návaznosti na amnestii, vnímali respondenti bezmocnost kvalitní práce sociálních pracovníků: „*nebylo možno pracovat tímto způsobem a pomoci jim (odsouzeným) při přechodu ven.*“ (U) Jako překážku tedy vnímá respondent samotnou **amnestii**.

Zajímavým poznatkem byla osobní zkušenost vedoucí sociální firmy, která po deseti letech práce ve vězeňství „*ztratila iluze, protože sociální pracovníce nemají v podstatě moc možností, co jim (odsouzeným) nabídnout. Jak na tu budoucnost je připravit a vystrčit je do něčeho, co je smysluplný..... sociální práce je limitovaná stavem ve vězení, ale hlavně taky tou nedostatečnou postpéčí....jako nemají moc nástrojů, nemají se na koho obracet....kdyby tam byla jako taková ta zpětná vazba, že budou vědět, co s nimi je dál, tak to že by určitě hodně pomohlo. A důvěra ze strany vedení věznice (povzdech)....takhle to je víceméně pořád jako pokus omyl a střelili se bez nějakého podložení, bez zpětné vazby*“ (VSF) Z této výpovědi lze vyzorovat spoustu významů, které brání kvalitě sociální práce ve věznici: **nedostatečná**

návaznost postpenitenciární péče pro odsouzené, chybějící zpětná vazba, neucelenost sociální práce ve věznici, nedůvěra ze strany vedení. Nedůvěru ze strany vedení potvrzuje též vychovatelka: „*no a problém je, že to vedení zase nekonzultuje zpátky s těmi pracovníky, třeba s vychovatelkou a s tím sociálním pracovníkem.*“ (V) Neucelenost sociální práce ve věznici zase potvrdila speciální pedagožka: „*všechno se tvoří v běhu*“ (SP)

9.7. Postavení role sociálního pracovníka ve věznici

Významy: uznání činnosti sociálního pracovníka, sociální práce jako okrajový obor, sociální práce jako podceňovaný obor ve věznici

Pohledy zaměstnanců na roli sociálního pracovníka se velice liší. Při otázce: *Jak si myslíte, že na sociálního pracovníka nahlíží ostatní kolegové?* Sociální pracovníci vnímají rozdílnost zaměstnanců v pohledu na svou pozici ve věznici. „*Prestiž sociálního pracovníka se dá zhodnotit těžko, záleží na tom, který zaměstnanec to je.*“ (S1) Obor sociální práce ve věznici vnímají jako „*dost podceňovaný*“ (S1). U uniformované složky pracovníků věznice vnímají neznalost o oboru sociální práce, a tudíž očekávají, že sociálního pracovníka shledávají jako **okrajového zaměstnance**: „*Většina ani neví, co je náplň práce sociálních pracovníků. Často je hlavně dozorci oslovují paní vychovatelko.*“ (S1) „*Řada lidí ani neví, kdo je sociální pracovník.*“ (S2) Naopak od kolegů z výkonu trestu očekávají lepší informovanost. Sociální pracovníci 2 řadí svou roli „*mezi odborné zaměstnance, kde je jejich práce důležitá.*“ (S2)

Zaměstnanci VS vnímají z obecného pohledu roli sociálního pracovníka až na **okraji věznice**, odvolávají se však stejně jako sociální pracovníci na rozdílnost zaměstnanců VS v názorech: „*Když se řekne věznice, tak běžnému člověku se určitě nevybaví sociální pracovník. Ta profese je taková, že není ceněná nebo ohodnocená.*“ (P) „*Jinak se na sociálního pracovníka dívá uniformovaná složka a jinak složka civilní. Většina zaměstnanců je k roli sociálního pracovníka skeptická, tak jako i k jakékoliv sociální práci s odsouzenou.*“ (VSF) Tvrzení o uniformované složce se mi v jednom rozhovoru i potvrdila. Pracovník vězeňské stráže **nepřisuzuje** roli sociálního pracovníka **příliš velkou váhu**. „*Pro jeho práci sociální pracovník vůbec není důležitý.*“ (VS) Pokud hovořili zaměstnanci VS ze svého osobního hlediska, kromě pracovníka vězeňské stráže sociálního pracovníka vnímali velice kladně a dávali mu **význam uznání**: „*K sociální pracovníci má neskonalou úctu.*“ (P). Učitel školského oddělení sociálního pracovníka vnímá jako „*odborného zaměstnance, který má svůj*

respekt ve věznicích.“ (U) Dozorkyně dává sociálnímu pracovníkovi ve věznicích „*velkou váhu*“ (D).

9.8. Prožívání úspěchu a neúspěchu v roli sociálního pracovníka

Významy: prožívání neúspěchu, prožívání úspěchu, syndrom vyhoření

Sociální pracovníce uváděly toto téma převážně odpovědí na otázku: *Jaký má podle Vás ve věznicích význam obor sociální práce?* Všechny sociální pracovníce prožívají ve své práci pocit nelibosti při **neúspěchu**, který je v jejich práci dle jejich slov častý: „*pak jí připadá, že když jdou ven, tak je to stejně všechno vniveč*“ (S3); „*takže veškerá jejich práce byla v podstatě k ničemu....těch úspěchů skutečně nemají moc*“ (S1); „*je totiž hodně případů, kde je ta jejich práce úplně zbytečná, protože venku je to úplně jinak. Jestli se ze sta povedou dva, tři případy, tak to je hodně.*“ (S2) Zaměstnanci jejich pocity vnímají také tak: „*takže si myslí, že sociální pracovník může mít někdy pocit marnosti...myslí si že mají pocit marnosti*“ (V)

Jedna sociální pracovníce prožívá **úspěch** při své práci jako velmi minimální a nejistý: „*třeba je pár jedinců, kterým by to pomohlo.*“ (S2) Toto tvrzení by mohlo znamenat, že smysl práce člověka je podle této sociální pracovníce utvářená úspěchem. Další sociální pracovníce se úspěchu při své práci staví pozitivněji, dodává jí to stejně jako předešlé sociální pracovníci smysl její práce, ale nevnímá to jako podmínku smyslu: „*v podstatě se raduje z každého, byť sebemenšího úspěchu...nemohou čekat, že ze sto odsouzených, které propustí, jich sto povede řádný život.*“ (S1) Pedagog školského oddělení úspěšnosti při práci sociálního pracovníka přikládá význam pracovního týmu: „*čili to působení na ně z hlediska těch odborných zaměstnanců, ať už těch pedagogů, psychologů a sociálních pracovníků, kde by to vlastně měl být tým, musí být takový, aby třeba byly odsouzené schopny nějakého prosociálního chování po propuštění venku a zároveň aby vlastně v nich to vězení zanechalo co nejmenší důsledky.*“ (U)

Dva respondenti vznesli do rozhovoru poznatek o existenci syndromu vyhoření: „*tak jako už jich měla asi plný kecky, když to řeší deset let*“ (V); „*tam už je hodně často syndrom vyhoření*“ (VSF) Tento stav potvrdila i sama sociální pracovníce: „*už je asi po těch letech i trochu vyhořelá.*“ (S2)

9.9. Vnitřní prožívání role sociálního pracovníka

Významy: pomoc odsouzeným, pomoc dětem, povinnost podmíněná náplní práce, osobní nasazení sociální pracovníce, nutnost řešit sociální problémy

Respondenti v odpovědích na otázky smyslu sociální práce ve věznici interpretovali významy vnitřního prožívání role sociálního pracovníka. Významné shledávám zejména interpretace od sociálních pracovníků, neboť ty jsou validní k tomuto tématu.

Sociální pracovnice prožívají význam své role zejména v **pomoci odsouzeným**: „*snaha jim pomoc, at' při řešení...*“ (S3); „*snažím se jim zajistit vše*“ (S2) Důležitou roli vidí i **formou pomoci dětem**: „*snaží se jim pomoc, hlavně kvůli těm dětem*“ (S3) Tento postoj měla též speciální pedagožka: „*co teda hodně kladně hodnotí, to co sociální pracovnice dělají, je spolupráce s Helsinským výborem...Oni vlastně vozi děti odsouzeným do věznice na návštěvu, což teda si myslí, je hodně dobrá věc.*“ (SP) Jedna ze sociálních pracovníků vnímá svou roli jako práci pro odsouzené: „*myslí si, že udělají spoustu práce pro odsouzené*“ (S1) Tuto práci vnímá jako **povinnost**, která je ovlivněna její náplní práce: „*nicméně její náplní práce je i tohle*“ (S1) Zajímavá byla u této sociální pracovnice její **osobní nasazení**, které vedle vnímání povinnosti má: „*teď začala učit na školském oddělení sociálně právní poradenství ve svém volném čase, takže snaží prostě tu práci zkvalitnit...co nejvíce se jim prostě věnovat.*“ (S1) Kvalitu její práce vnímá tedy podmíněním přímé práce s odsouzenými.

Tématu se dotknul i pedagog školského oddělení, který vnímá roli sociálního pracovníka důležitou nejen ve věznici, „*protože si myslí, že ta sociální oblast u nás bude potřeba čím dál tím víc...bude to jedno povolání, které půjde velmi na vzestup, protože budou muset pomáhat*“ (U) Vnímá tedy **nutnost řešit sociální problémy**.

9.10. Rozhovor

Významy: důležitost rozhovoru sociálního pracovníka s odsouzenou, rozhovor jako nekvalifikovaná metoda při práci sociálního pracovníka, rozhovor jako kvalifikovaná metoda při práci sociálního pracovníka, náročnost rozhovoru

Téma rozhovoru vzešlo u sociálních pracovníků z mnoha položených otázek: *Jaký význam přikládáte metodám práce s odsouzenou? Jaký způsob práce je pro Vás při kontaktu s odsouzenou nejvýznamnější? Ostatní respondenti zmínili téma rozhovoru sami, tak jsem se jich pouze doptala na jeho význam. Jaký dáváte význam tomu, že si s nimi sociální pracovnice povídají?*

Všechny sociální pracovnice se shodly na hlavní metodě jejich práce a to **rozhovoru**. Při jejich práci je velice důležitou metodou. „*Když mluví z očí do očí, odsouzené řeknou více.*“ (S3) „*Při individuálním rozhovoru je odsouzená otevřenější, je ochotna sdělit*

informace ze svého soukromého života, takže lze lépe pochopit její problém.“ (S2) Jako další metody při práci s odsouzenou uvedly sociální pracovnice **besedu a psychologické prvky**.

K rozhovoru sociálního pracovníka s odsouzenými se vyjádřili 4 zaměstnanci. Ti přikládali rozhovoru velký význam, byla pro ně **kvalifikovanou odbornou metodou**: *„Rozhovor je někdy **nejdůležitější**“* (P) Jeden respondent dal velký význam i **naslouchání**: *„Sdílená starost, poloviční starost. Když se odsouzená rozmluví o problémech, tak to pomáhá, i když je třeba nemusí vyřešit. Psychika té odsouzené je při naslouchání prostě třeba o padesát procent lepší.“* (D) Vedoucí sociální firmy bere rozhovor sociálního pracovníka s odsouzenou jako samozřejmost. Rozhovor je tedy interpretován jako kvalitní důležitá metoda. Metodě rozhovoru přikládali respondenti **význam náročnosti**: *„ty sociální pracovnice to mají nejtěžší z nich, protože z nich dolují nejenom adresy... musí zjistit, kdy byla zaměstnána, ona řekne, že poslední tři roky měla tři zaměstnání a teď z ní doluje, snaží se z ní vydolovat konkrétně od kdy do kdy, vzdělání, co měla od kdy do kdy.“* (SP)

Ve dvou rozhovorech se také ale objevil význam rozhovoru v negativním smyslu, jako **nekvalifikované metodě**: *„no vždyť mi si s nimi jen tak povídáme, sociální pracovnice si taky povídá“* (P); *„Povídají si o tom, co dělali když neseděli, co kdo udělal, o jejich problémech...nevím jestli to má význam.“* (VS)

9.11. Možnosti zkvalitnění sociální práce ve věznici

Významy: potřeba zapojení odsouzených, potřeba více přímé práce s odsouzenými, kvalita práce sociálního pracovníka je ovlivněna kontakty sociální pracovnice, těžko změnitelný současný stav ve věznici, důležitost sebereflexe

Téma zkvalitnění sociální práce ve věznici vnesli sami respondenti. Je důležité poznamenat, že pouze jedna sociální pracovnice v rozhovoru reflektovala často svou činnost po celou dobu rozhovoru. Důležitost sebereflexe vnímala vedoucího sociální firmy: *„jako takovou tu sebereflexi tam používat, to si myslí, že je důležitý.“* (VSF) Tato sociální pracovnice vidí pro zkvalitnění sociální práce ve věznici **potřebu zapojení odsouzených žen do vyřizování jejich záležitostí**. *„myslí si, že je celkem zbytečný tohle zařizovat za ně...oni se snaží je vést k tomu, aby si psaly na úřady práce těsně před výstupem, těsně před propuštěním v lokalitě, kde budou potom bydlet“* (S1) Sociální pracovnice se tedy snaží tímto způsobem práci zkvalitnit. Ke zkvalitnění vnímá **potřebu více přímé práce s odsouzenou**: *„by naopak měly mít větší možnosti víc pro ně udělat a mít na ně víc času. Na individuální práci s nimi má víc času.“* (S1) Tento význam interpretovala též vychovatelka: *„nějaký ty praktický věci,*

aby samy museli, třeba vyplňovat formuláře, ale tam na to nikdo nemá čas.“ (V) Oba respondenti tedy vnímají kvalitu ovlivněnou nedostatkem času, jak je již uvedeno i výše.

Sociální pracovníce však prožívá současný stav sociální práce ve věznici, který dle jejich slov není příliš ideální, jako **těžko změnitelný**. Ani si nepřisuzuje pravomoc na tvorbu změn: *„nicméně představovala by si tu náplň sestavou trochu jinak, ale to není věc sociální pracovníce, ale celé vězeňské služby.“ (S1) Jeden respondent těžko změnitelný potřebný stav ve věznici vnímal též: „myslí si, že tyto odborní zaměstnanci se snaží, ale nemohou. Je jich málo, jsou malé prostředky a jsou i malé možnosti venku.“ (U) Zde je i viditelná úzká propojenost významů, které jsem v práci našla. Některé se prolínají. Například tento výrok by se dal pochopit také jako nedostatečná návaznost postpenitenciární péče pro odsouzené. Ostatní sociální pracovníce se k možnostem zkvalitnění jejich práce nevyjadřovaly.*

Respondenti vidí **kvalitu práce ovlivněnou kontakty**, které sociální pracovníce mají: *„mají kontakty třeba na různé organizace a takový různý pomáhající skupiny, takže tam je potřeba.“ (V); „dobré sociální pracovníce mají své kontakty na různé charity, mají kontakty na to, kde by mohly třeba pracovat, nebo být ubytovány i z prací.“ (U)*

9.12. Prožívání smyslu oboru sociální práce ve věznici

Významy: pomoc odsouzeným a jejich dětem, bezvýznamnost role sociálního pracovníka, aktuální pomoc odsouzeným, zprostředkování s vnějším světem, přesah do budoucna, ochrana společnosti, smysl pouze pro *schopné odsouzené*

Téma jsem do rozhovoru vnesla otázkami: *Jaký dáváte osobně význam činnosti sociálního pracovníka? Jaký má podle Vás význam obor sociální práce ve věznici? Jaký má podle Vás význam sociální pracovník ve věznici?*

Téma úzce souvisí s kapitolou 9.9. Vnitřní prožívání role sociálního pracovníka, kde vidí sociální pracovníce **smysl v pomoci odsouzeným a dětem**. Z rozhovoru jsem u jedné sociální pracovníce vysledovala **bezvýznamnost role sociálního pracovníka**. Na otázku: *Jaký dáváte osobně význam činnosti sociálního pracovníka?* odpověděla: *„spíš asi nemá“ (S2) Svůj výrok odůvodňovala neúspěchem při práci, který je popsán v kapitole 9.8.*

Ze sociálních pracovníc se ke smyslu oboru sociální práce ve věznici nejvíce vyjadřovala sociální pracovníce, která svou práci reflektovala a smysl se snažila nalézt. Prožívala tento obor sice jako podceňovaný: *„obor je ve vězeňství dost podceňovaný...spousta lidí si myslí, že je to naprosto zbytečná práce“ (S1) ale pro odsouzené má velký smysl: „myslí si, že to je důležité, že těm odsouzeným mají co dát...v podstatě se snaží ty odsouzené*

připravít na život venku...aby věděly, kam mohou konkrétně jít, aby měly jistotu“ (S1) Nehledá tedy smysl v úspěchu práce, v tom že se v civilním životě odsouzená dobře uchytlí, ale smysl prožívá zejména v té **aktuální pomoci odsouzené**, v uvedení jí do jistoty. Takto vnímá smysl sociální práce i ostatní respondenti: odpovídala na otázku: *Jaký má podle Vás význam obor sociální práce věznici? „když mají odsouzené třeba nějaký problém během výkonu trestu“ (D); „ten sociální pracovník má skutečně velký smysl, protože ty odsouzené ho vyhledávají, když mají problém“ (U); „potom se ta práce jakoby hodně zužitkuje. Zajištění dokladů, důchodů, kontaktů s rodinou, který je pro ty sociální pracovnice spíše demotivující:“ (VSF)* Zde je interpretováno, že aktuálnost práce není sociálními pracovnicemi vnímána jako motivující.

Ostatní respondenti prožívají smysl sociální práce ve věznici především v jejím přesahu z věznice, tedy možnosti komunikovat přes vězeňské zdi, **zprostředkovat kontakt odsouzené s vnějším světem**: *„sociální pracovnice má ty možnosti, že to prostě zjistí, jak to opravdu je, jaký jsou tam v té rodině vztahy, může se obrátit ven:...myslí si, že to zprostředkování s tím vnějším světem“ (P); „to je takový to spojení s civilním životem“ (D); „hodně jí připadá jako důležitý to zprostředkování kontaktu třeba s rodinou. Ten kontakt s venkem.“ (SP)*

Vedoucí sociální firmy vnímá podle svých zkušeností smysl v **přesahu sociální práce do budoucna**: *„sociální pracovnice, tak pro ní jako znamená ten přesah do budoucna. Ta by měla být spojena s tou budoucností u těch lidí, co z věznice odchází“ (VSF)*

Vedoucí sociální firmy prožívá smysl sociální práce ve věznici též v **ochraně společnosti**: *„ten smysl někdy ve věznici úplně uniká. Co je důležité, je vlastně ta ochrana společnosti“ (VSF)*. Tento význam podporuje též další respondent: *„musíme se postarat o ty odsouzené a nemůžeme je vrhnout ven bez ničeho, protože kdybychom tohle udělali, tak potom by byly velikým nebezpečím pro společnost.“ (U)*

Jeden z respondentů vnímá smysl sociální práce ve věznici **pouze pro ty odsouzené, kteří jsou schopní**: *„myslí si, že je sociální pracovník ve věznici důležitý pro ty schopný lidi, pro ty neschopný, kdyby tam nebyl, tak by se vůbec nic nestalo.“ (V)* Otázkou však zůstává, zda právě opak není pravdou?

10. Diskuse

V úvodu této práce jsem vymezila problémové oblasti, které jsem vysledovala na základě svých zkušeností. Pokusím se následně tyto oblasti na základě literatury a z výpovědí respondentů vyjasnit.

Podle definice role, která je označována za „*strukturovaný celek všech očekávání, které se týkají úloh, chování, smýšlení, hodnot a vzájemných vztahů osoby vzhledem k její specifické pozici ve skupině a odpovídajícím funkcím*“ (Sbandi in Kern, H., Mehlová Ch., Nolz H., Peter M., Winterspergerová R. 2000. s. 265) se pokusím toto očekávání od respondentů vyjádřit. Úlohou sociálního pracovníka byla interpretována v rozhovorech aktuální pomoc odsouzeným ženám a jejich dětem, zprostředkování odsouzené s vnějším světem, přesah pomoci odsouzeným do budoucna a ochrana společnosti. Tyto výpovědi se ztotožňují též s vnímáním činnosti sociálního pracovníka jako pomáhající profese, tedy profese, která se zaměřuje na pomoc druhým (Hartl, 2004). Kopřiva (2006) se zmiňuje o pomáhající profesi jako o činnostech, „*jejichž hlavní náplní je pomáhat lidem*“ (Kopřiva, 2006, s. 14). Tyto teze se s prožíváním respondentů shodují.

Respondenti očekávali od sociální pracovnice spíše chování k odsouzeným na demokratickém přístupu. Zajímavé však bylo, že ony samotné toto jejich očekávání nepotvrzovaly, neboť interpretovaly přístup k odsouzeným jako odstup od nich, cítily, že odsouzené by si měly sociální práci zasloužit („*odsouzené ženy si sociální práci „ani nezaslouží, určitě by si tuto péči zasloužili spíše jiní lidé. Třeba důchodci, kteří celý život pracovali*“ S2). Jedna sociální pracovnice se přibližovala k demokratickému přístupu ve významech potřeby říkat odsouzeným pravdu („*potom to odsouzené řekla, až si byla jistá, že to ví správně*“ S3), na druhé straně se však k odsouzeným ženám stavěla nadřazeně („*chce, aby věděly (odsouzené ženy), že ona (sociální pracovnice) je zaměstnanec a ne ten rovnej jim*“ S3). Dle Kubalčíkové (2009) je demokratický přístup vnímán jako postupné nabytí vztahu s klientem, které je v roli sociálního pracovníka důležitý pro efektivitu poskytování pomoci.

Pozice ve skupině, která se váže k roli sociálního pracovníka, je dle výpovědí respondentů velice rozdílná. Samy sociální pracovnice hovoří o sociální práci ve věznici jako o okrajovém oboru, který je tak vnímán ostatními zaměstnanci věznice. Převážná část ostatních respondentů však jejich postavení ve věznici vnímá jako velice důležité a jejich

činnost uznávají. Podotýkají však, že role sociálního pracovníka ve věznici je obecně podceňována, což v nich vyvolává pocity nelibosti.

Navrátil (2001) dělí role na připsané, získané a vnucené. Již v teoretické části jsem za hlavní roli sociálního pracovníka ve věznici vnímala roli získanou. Tento fakt se mi z výpovědí respondentů i potvrdil, neboť prožívali při výkonu role sociálního pracovníka nutnost vzdělání. To znamená, že proto, aby mohly osoby vykonávat ve věznici funkci sociálního pracovníka, musí získat vzdělání. Havrdová (1999) hovoří o vzdělání, jako o nejrozšířenějším způsobu vymezení profesionální role. K jeho profesionalitě přispívají dovednosti a znalosti, které je nutno zvládat pro práci s klientem. Ve vězeňství se dle výpovědí sociálních pracovníků při přijímání do jejich profese dával význam pouze nutnosti vzdělání. (*„po roce se dostala na sociální pracovníci, protože splňovala vzdělání“ S3; „vzhledem k tomu, že na tu práci má vzdělání, tak jí to paní ředitelka umožnila“ S1*)

V teoretické části hovořím o Zákonu č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, který udává sociálním pracovníkům povinnost průběžného vzdělávání. V oblasti vězeňství sociální pracovníci mají podle tohoto zákona také povinnost školení. (*„ze zákona jsou povinni mít asi dvacet čtyři hodin akreditovaného školení“ S1*).

Efekt práce sociálního pracovníka se začíná projevovat v momentě, kdy se začne jednotlivec ve své negativní situaci aktivně podílet na procesu sociální pomoci (Laan, 1998). Aktivní podílení se odsouzených žen na procesu sociální pomoci nebylo respondenty interpretováno. Pouze hovořili o možnostech zkvalitnění sociální práce, kde cítili potřebu zapojit odsouzené ženy do vyřizování jejich záležitostí, do aktivního podílení.

Sociální pracovníci prožívali plnění předpisů jako závazné a důležité při výkonu jejich role. Což znamená, že se pohybují spíše v praxi defenzivní, kterou Nečasová (in Matoušek, 2003) popisuje jako jednání podle předpisů a plnění povinnosti definované zaměstnavatelem a zákonem. Zřejmě by se rádi k reflexivní praxi, která vnímá sociálního pracovníka jako osobu schopnou reflektovat, schopnou nést morální odpovědnost za svá rozhodnutí (Nečasová in Matoušek, 2003) přiblížili. Cítili totiž onu limitovanost jejich činnosti předpisy a zákony jako překážku pro výkon role sociálního pracovníka s pocitem nelibosti.

V teoretické části jsem se zabývala přehledem zákonů, kterými se sociální pracovník ve věznici řídí. Sociální pracovníci opoře v zákonech velký význam nedávali. Spíše se odkazovali na důležitost zkušeností, které od svých kolegů získávají, ty v nich vyvolávali pocit libosti. (*„čerpala hodně z jejich zkušenosti (ze zkušenosti ostatních sociálních pracovníků)...když neví, tak se zeptá holek“ S3, „čerpala hodně ze zkušenosti kolegyně“ S2*)

Téma rozhovoru jako kvalifikované metody, bylo respondenty z větší části vnímáno jako kvalifikovaná metoda pro komunikaci sociálního pracovníka s odsouzenou. Negativní vnímání této techniky se sice také objevilo, ne však ve velké míře a zásadním způsobem („povídají si o tom, co dělali, když neseděli, co kdo udělal, o jejich problémech....neví jaký to má význam“ VS). Řezníček (1994) vnímá jako základ úspěšné a účinné intervence pozitivní, podpurný vztah mezi pracovníkem a klientem. Jako podmínku tohoto vztahu ze strany sociálního pracovníka vidí empatii, vstřícnost a respekt vůči klientům, vřelost a opravdovost. Vzhledem k výše uvedenému přístupu sociálních pracovníků k odsouzeným by se o účinné intervenci dalo polemizovat. Z interpretací respondentů jsou informace získané od odsouzených důležité k pochopení jejich problému a jsou důležité pro další práci s odsouzenou.

Navrátil (2001) vnímá sociální práci jako podporu „sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově nebo individuálně vnímána a vyjádřena“ (Navrátil, 2001, s. 11-12) Z výpovědí respondentů jsem vysledovala jisté rozepře v tomto vnímání. Někteří prožívali podporu sociálního fungování odsouzených žen jako oprávněnou a záslužnou. Jedna respondentka se vyjádřila ve smyslu, že sociální práce není potřebná pro všechny odsouzené, ale pouze pro ty schopné. Nevnímala tedy potřebu stejnou pro celou cílovou skupinu odsouzených žen.

Rauchfleisch (2000) podotkl, že veřejnost chápe vězeňství jako součást komplexu opatření státu při zajištění bezpečí občanů. Pobyt pachatele za mřížemi vidí jako izolaci, která brání dalšímu páchání trestné činnosti a je odplatou za spáchaný trestný čin. Z rozhovorů se mi toto tvrzení potvrdilo. Z interpretací sociálních pracovníků zazněl tento výrok: odsouzené ženy vnímá sociální pracovníce jako „lidi, kteří něco provedli a tak jsou ve věznicích“ (S3) Vnímám tento výrok ve významu předsudku vůči odsouzeným.

Zaměstnanci věznic převyšují odsouzené svým počtem a objemem času (Nedbálková, 2006). Tento stav byl prožíván respondenty s pocitem nelibosti. Dotazovaní vnímali nedostatek času sociálních pracovníků a velké množství odsouzených jako překážky, které brání kvalitní práci sociálního pracovníka s odsouzenou.

Úlehla (2007) hovoří o tom, že všechny pomáhající profese vidí smysl ve svém pomáhání a hledání k jeho naplnění způsoby, jak druhého člověka podpořit. Domnívám se, že tento smysl v rozhovorech velice ovlivňují náznaky vedoucí k syndromu vyhoření, které respondenti interpretovali. Jejich prožívání neúspěšné práce s odsouzenými ženami, kdy jako úspěch očekávají vedení řádného života po propuštění z věznic, je uvádí do prožívání

bevýznamnosti role sociálního pracovníka. Tento postoj se objevil u jedné sociální pracovnice, která je již deset let zaměstnána ve funkci sociální pracovnice a sama přiznává, že se se syndromem vyhoření potýká.

Křivohlavý (1994) hovoří tom, že je smysluplné a má smysl dělat to, jak se k cíli, který si stanovíme, dostáváme a směřujeme k němu. Pokud k cíli nesměřujeme, jde o smysluprázdnost. Cílem vnímají dotazované sociální pracovnice výše zmíněný úspěšný život po propuštění, nepáchání další trestné činnosti. Otázkou zůstává, zda je tento cíl položen správným směrem? Zda by cílem neměla být samotná podpora odsouzené ženy ve věznici, zajištění dokladů a podpora při propuštění?

Za limit této práce považuji chybějící nestrukturalizované rozhovory s otevřenými otázkami, které jsem kvůli velkému počtu respondentů a mé nezkušenosti nezvolila. Místo nich jsem zvolila polostrukturované rozhovory s otevřenými otázkami. Vnímám také jako limit práce onen velký počet výzkumného vzorku. Domnívám se, že by bylo pro prožívání smyslu sociálními pracovníky mnohem přínosnější vytvořit výzkum pouze na výpovědích sociálních pracovníků a to nejenom z jedné věznice, který by byl opřen o fenomenologický přístup. Jako limit by se dala vyzorovat i má zaujatost k tématu, která se v některých oblastech ukázala jako přínosná a v některých jako omezující. Fenomenologický výzkum je závislý na přístupu samotného výzkumníka, proto shledávám jako limit též mne v roli výzkumníka, neboť i přes velkou snahu se fenomenologie v celé práci držet, jsem si vědoma chyb, které by správný fenomenolog neudělal.

Na základě poznatků, které mne jak z teoretické, tak z výzkumné části mé diplomové práce vznikly, si dovoluji podat několik doporučení. Pro sociální pracovníky, respektive pro jejich vedoucí, bych doporučila vytvoření supervizí, které by umožnily přiblížení sociálního pracovníka k reflexivní praxi a působily by jako prevence syndromu vyhoření. Vedoucí pracovníci by si měli uvědomit onen prožitek respondentů jejich nedůvěry a přinejmenším rozvést o tomto tématu diskusi. Měli by sociálnímu pracovníkovi v tíživých a komplikovaných situacích poskytnout podporu, která ho ubezpečí, že jedná správně, že mu důvěřuje. Věznice by mohla v rámci jejich pravomocí ubrat administrativní zatíženosti, která je oproti přímé práci s odsouzenou v převaze.

11. Závěr

V diplomové práci jsem se zabývala tématem interpretace role sociálního pracovníka v ženské věznici a jejího prožívání sociálními pracovníky. Skrz výzkumnou strategii jsem se pokoušela nalézt odpověď na otázku: *Jak působí interpretace role sociálního pracovníka na prožívání smyslu sociální práce sociálními pracovníky v ženské věznici?*

Primárním cílem této práce bylo zjistit interpretace respondentů o roli sociálního pracovníka v ženské věznici. Z jedné strany vycházím z odborné literatury, která se této problematice týká a z rozhovorů se samotnými pracovníky a lidmi, kteří s ním přichází do kontaktu. Na základě těchto rozhovorů se mi dle mého názoru podařilo stanovený cíl naplnit.

Pro zodpovězení mé hlavní výzkumné otázky mi dopomohla teorie, kde jsem vymezila roli sociálního pracovníka nejprve z obecného hlediska a poté ve specifické rovině jako profesionála v ženské věznici. Tam má sociální pracovník úlohu specialisty, je přítomen v každé věznici a to i vazební věznici v České republice a přispívá k resocializačnímu procesu odsouzené ženy. Tento proces společně s vězeňstvím jsem tedy také specifikovala. Zabývala jsem se sociální prací jako profesionální aktivitou jedince, která má svá historická východiska a hranice oboru. V metodologické části mé práce jsem zejména zdůvodnila a popsala výzkumnou strategii, výzkumný vzorek, etické zásady a proces analýzy dat.

V empirické části jsem se zaměřila na významy interpretací respondentů a vytvořila jsem těmto významům společná témata, jichž se dotazování dotýkalo. Brala jsem v potaz jedinečnost každého z respondentů, proto jsem uváděla v těchto tématech i významy interpretované pouze jedním z nich. V závěru práce nabízím diskusi, kde se snažím propojit teoretické poznatky s interpretacemi respondentů, které mi pomáhají zodpovědět hlavní výzkumnou otázku.

Na základě poznatků z mé diplomové práce lze vyjádřit, že sociální pracovník v ženské věznici se velkou měrou podílí na zprostředkování kontaktů odsouzených žen s vnějším světem, tedy zejména s členy jeho rodiny, s jejich dětmi. Je jakýmsi garantem kontinuální sociální práce, především formou komunikace s organizacemi, které s odsouzenou dále pracují po jejím propuštění. Ve své roli je nezastupitelným specialistou, který jako jediný zaměstnanec věznice může poskytnout odsouzeným ženám například informace o jejich dětech, zařídit jim bydlení po propuštění apod.

Sociální pracovník se také plně zapojuje do řešení problémů odsouzených žen formou sociálně právního poradenství a snaží se o osamostatnění těchto žen. Je plnohodnotným

členem týmu specialistů, kteří vytváří komplexní zprávu důležitou pro další práci s odsouzenou, vyjadřují se k hodnocení o podmíněném propuštění odsouzené atd.

Odpověď na hlavní výzkumnou otázku je následující: Na základě role sociálního pracovníka, jež tkví zejména v podpoře odsouzených žen pro samostatný život po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, prožívají sociální pracovníci smysl sociální práce jako potřebný a důležitý obor, zejména v přechodu odsouzené do civilního života. Dalo by se tak konstatovat, že i přes překážky (zejména velký počet odsouzených žen projevující se kapacitním přetížením a nedostatkem času, administrativní zatíženost bránící přímému kontaktu s odsouzenou, nedůvěra ze strany vedení a chybějící zpětná vazba) je vnímána sociální práce ve věznici jako nutná a potřebná.

Celá práce by měla ve čtenáři vyvolat porozumění prožívání smyslu sociální práce sociálními pracovníky v ženské věznici, jeho vcítění se do popisovaných prožívaných zkušeností respondentů.

Seznam použité literatury

BAJCURA, L. 1999. *Práva vězně. Od vazby po propuštění z trestu odnětí svobody.* Praha: Grada.

BARKER, R., L. 2003. *The social work dictionary.* Washington, DC: NASW Press.

BERGER, L. P., LUCKMANN, T. 1999. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění,* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

BLECHA, I. 2007. *Proměny fenomenologie: Úvod do Husserlovy filosofie.* Praha: Triton.

ČERNÍKOVÁ, V. et al. 2008. *Sociální ochrana. Terciální prevence, její možnosti a limity.* Plzeň: Aleš Čeněk.

ČÍRTKOVÁ, L. 2004. *Forenzní psychologie.* Plzeň: Aleš Čeněk.

DISMAN, M. 2008. *Jak se vyrábí sociologická znalost.* Praha: Karolinum.

FOUCAULT, M. 2000. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení.* Praha: Dauphin.

GIDDENS, A. 1999. *Sociologie.* 1. vyd. Praha: Argo.

GILLERNOVÁ, I. et al. 2000. *Slovník základních pojmů z psychologie* Praha: Fortuna.

GOFFMAN, E. 1961. *Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Garden City: Anchor books.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. 2004. *Psychologický slovník*. Praha: Portál.

HAVRDOVÁ, Z. 1999. *Kompetence v praxi sociální práce*. Praha: Osmium.

HELD, K. 1986 „Einleitung“ in: *Edmund Husserl – Phänomenologie der Lebenswelt - Ausgewählte Texte II*. Reclam: Stuttgart.

HENDL, J. 2008. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.

HUBÍK, S. 1999. *Sociologie vědění: základní koncepce a paradigmaty*. Praha: Sociologické nakladatelství.

HYCNER, H. R. 1985. *Some guidelines for the phenomenological analysis of interview data*. Human Studies 8:279-303. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers

KERN, H., MEHLOVÁ, Ch., NOLZ, H., PETER, M., WINTERSPERGEROVÁ, R. 2000. *Přehled psychologie*. Praha: Portál

KOPŘIVA, K. 2006. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál.

KOUBEK, J. 1995. *Řízení lidských zdrojů*. Praha: Management Press.

KŘIVOHLAVÝ, J. 1994. *Mít pro co žít*. Praha: Návrat domů.

KŘIVOHLAVÝ, J. 2006. *Psychologie smysluplnosti existence*. Praha: Grada

KUBALČÍKOVÁ, K. 2009. Role klienta při vytváření specifické zakázky sociální práce na místní úrovni. *Sociální práce*, III., 2009, č. 3/9. str.

LAAN, G. 1998. *Otázky legitimace sociální práce*. Ostrava : Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity.

LINHART, J. a kol. 1981. *Základy obecné psychologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

MAŘÁDEK, V. 2005. *Vězeňství*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.

MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. (za kolektiv). 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.

MAŠÁT, V. 2012. *Vybrané postupy sociální práce se skupinou*, Středokluky: Zdeněk Susa.

MATHIESEN, T. 1990. *Prison in Trial: A critical Assessment*. London: SAGE Publications Ltd.

MATOUŠEK, O. 1999. *Ústavní péče*. Praha: Slon.

MATOUŠEK, O. 2001. *Základy sociální práce*. Praha: Portál.

- MATOUŠEK, O. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál.
- MATOUŠEK, O. 2007. *Sociální služby*. Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení. Praha: Portál.
- MATOUŠEK, O. 2008. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.
- MUSIL, L. 2003. „*Ráda bych Vám pomohla, ale...*“ Dilemata práce s klienty v organizacích. Brno: Marek Zeman.
- NAKONEČNÝ, M. 1995a. *Lexikon psychologie*. Praha: Vodnář
- NAKONEČNÝ, M. 1995b. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia
- NAVRÁTIL, P., MUSIL, L. 2000. *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin*. Sociální studia: Sborník prací fakulty sociálních studií. str. 127 – 163.
- NAVRÁTIL, P. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman.
- NEDBÁLKOVÁ, K. 2006. *Spoutaná Rozkoš*. Sociální (re)produkce tenderu a sexuality v ženské věznici. Praha: Slon.
- NEČASOVÁ, M. 2003. *Profesní etika*. In: Matoušek, O. a kol. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál. str. 21-49.
- PLHÁKOVÁ, A. 2006. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada.

- RAUCHFLEISCH, U. 2000. *Doprovázení a terapie delikventů*. Boskovice: Albert
- ŘEZNÍČEK, I. 1994. *Metody sociální práce*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- ŘÍČAN, P. 2009. *Psychologie*. 3., doplněné a upravené vydání. Praha: Portál.
- SCHÜTZ, A. 1974 [1932]. *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt a. M.
- SOCHŮREK, J. 2007a *Kapitoly z penologie II. díl*. Teorie a praxe zacházení s vězňenými. Liberec: Vysokoškolský podnik Liberec.
- SOCHŮREK, J. 2007b. *Kapitoly z penologie III. díl*. Negativní jevy ve vězeňství. Liberec: Technická univerzita v Liberci.
- STUHLÍKOVÁ, I. 2007. *Základy psychologie emocí*. Praha: Portál.
- SÝKOROVÁ, H., NOSKOVÁ, A., MILOTOVÁ, J. 1994. *Prameny k dějinám vězeňství*. Praha: Státní ústřední archiv.
- ŠKVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- ÚLEHLA, I. 2007. *Umění pomáhat*. Praha: Slon.
- VÁGNEROVÁ, M. 2008. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál.

VOŇKOVÁ, J., CHALUPOVÁ J. 1992. *Sociální práce s pachateli*. Praha: Leges.

ŽIŽLAVSKÝ, M. 2003. *Metodologie pro Sociální politiku a sociální práci*. Brno: Masarykova Univerzita.

Sborník

MATULOVÁ, K., VALEŠ. 2008. Právní rámec výchovného a reintegrativního účelu trestu. In *Sborník příspěvků k problematice sociální reintegrace vězněných osob : Mezi vězením a komunitou*. 1. vyd. Praha : Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o.s, s. 35-37.

Legislativa

Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dítěte, ve znění pozdějších předpisů

Další zdroje:

Návrh koncepce celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků a výchovy k lidským právům [online]. 2006, 28.3.2006 [cit. 2013-01-20]. Dostupné na WWW:

<http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_45_1.pdf>.

Seznam příloh:

Příloha 1: Náplň práce sociálního pracovníka

Příloha 2: Program zacházení odsouzené ženy

Anotace

Diplomová práce Interpretace role sociálního pracovníka v ženské věznici a její prožívání sociálními pracovníky charakterizuje pojem role sociálního pracovníka v ženské věznici a mapuje zkušenost respondentů, kteří se s ní setkávají. Výsledky rozhovorů s deseti respondenty jsou interpretovány na základě provedené kvalitativní fenomenologické analýzy.

Práce je rozdělena na tři části – teoretickou, metodologickou a empirickou. Teoretická část definuje pojmy relevantní s rolí sociálního pracovníka (sociální práce a role sociálního pracovníka) a přibližuje filozofické východisko fenomenologie. Dále vysvětluje pojem prožívání a smysl. Na závěr se zaměřuje na vysvětlení ženské věznice.

Metodologická část uvádí teoretický základ výzkumné strategie a empirická část pomocí fenomenologické analýzy interpretuje výpovědi deseti respondentů. Výsledky jsou prezentovány v podobě shrnutí společných témat významů, kde je dbáno na jejich jedinečnost. Práce nabízí diskusi, kde se výzkumník snaží o propojení odborné literatury se zjištěnými významy od respondentů. V závěru práce je poté zodpovězena hlavní výzkumná otázka.

Počet slov: 21052

Klíčová slova: fenomenologie, interpretace, prožívání, role, smysl, sociální pracovník, věznice

Annotation

Diploma thesis “The interpretation of the social worker role in a women's prison and the social workers experiences” characterizes the term of role of the social worker in a women's prison and maps the experience of respondents who meets with it. The results of interviews with ten respondents are interpreted on the basis of the qualitative phenomenological analysis.

The thesis is divided into three parts – theoretical, metodological and empirical. The theoretical part defines terms relevant to the role of the social worker (social work and the role of social worker) and brings philosophical perspective of phenomenology. It also explains the concept of perception and meaning. Finally it focuses on explaining the women's prison concept.

The methodological section provides the theoretical basis of the research strategy and the empirical part of the phenomenological analysis interprets the statements of ten respondents. The results are presented in summary form common themes of meaning, where care is taken to their uniqueness. The work offers a discussion where the the researcher seeks to integrate specialized literature with meanings identified by respondents. The conclusion then answers the main question of research.

Number of words: 21052

Keywords: : phenomenology, interpretation, experience, role, meaning, social worker, prison

Jmenný a věcný rejstřík

B

Bajcura – 37
Banks – 12
Barker – 24
Berger, Luckmann – 8, 9
Blecha – 46
Brauns, Kramer – 13

C

Creswell – 40

Č

Černíková – 32
Čírtková – 34

D

Disman – 40

F

Fay – 9
fenomenologie – 6,8,9,11,21,39,66
fenomenologická analýza – 8,45
Foucault – 25, 35
Frankl – 22

G

Giddens – 10
Gillernová – 21
Goffman – 11, 35

H

Hartl, Hartlová – 12,21 63
Havránková – 19
Havrdová – 13,64
Held – 8
Hendl – 39,40,41,44,45
Hubík – 22
Husserl – 8,46
Hycner – 8,11,45,46

I

interpretace – 6,8,9,12,20,23,24,33,35,39
40,44,59,67

K

Kern, Mehlová, Nolz, Peter, Wintersergerová – 10,63
Kodymová – 25,26
Kopřiva – 12,34,63
Koubek – 16
Kratina – 21
Křivohlavý – 22,66
Kubalčíková – 13,63

L

Laan – 12,64
Linhart – 23
Linton – 10

M

Mařádek – 12,24,27,29,31,32,34
Maříková, Petrušek, Vodáková – 8,9,10,11
Mašát – 18
Mathiesen – 25
Matoušek – 12,13,18,19,24,25,26,28,37,64
Matulová, Valeš – 28
Me Call, Simons – 11

Musil – 13,37

N

Nakonečný – 8,11,21,22,23
Navrátil – 10,11,13,24,64,65
Nečasová – 11,12,64
Nedbálková – 35,42,65

O

odsouzené ženy – 19,30,34,35,37,51,53,54,63,64,

P

65,66,67
Park – 11
Patton – 41
Plhánková – 8
pozice – 10,11,19,35,63
profesionální role – 11,13,15
program zacházení – 18,29,30
prožívání – 6,9,12,13,18,20,21,22,23,38,39,46,48,49,
50,52,53,58,59,61,63,65,66,67,68
Rauchfleisch – 34,65
role – 5,6,9,10,11,12,13,14,15,22,33,37,39,45,48,49,51,56,57
58,59,61,63,64,67,68
role sociálního pracovníka – 5,6,10,12,13,15,22,33,37,39,
Ř – 45,48,49,50,56,57,58,59,61,64,66,67,68
Řičan – 21,22
Řezníček – 19,65

S

Sbandi – 10,63
Schütz – 8,9,22
smysl – 5,6,8,9,11,12,13,14,21,22,23,26,28,31,34,38,39,
42,48,49,50,51,52,56,58,61,62,65,66,67,68
sociální status – 10
sociální práce – 5,6,11,12,13,14,15,16,18,19,21,22,23,24,
25,26,39,48,49,50,53,56,57,58,59,60,61,62,64,65,67,68
sociální pracovník – 5,11,12,15,17,18,19,20,22,23,24,27
29,30,31,34,35,36,38,41,43,52,56,57,58,61,62,64,66,67,68
Sochůrek – 29,30
Stuchlíková – 23
Sýkorová, Nosková, Milotová – 25

Š

Škvaříček, Šed'ová – 40, 43

U

Úlehla – 19,23,32,65

V

Vágnerová – 34
věznice – 5,6,7,9,11,15,16,18,19,25,26,27,28,29,30,31,32,
34,35,36,37,38,39,42,43,44,51,52,53,56,57,62,63,65,66,67
Voňková, Chalupová – 36

Z

zkušenost – 5,6,8,9,19,21,23,39,41,42,45,54,55,56,62,63
64,66,68

Ž

Žižlavský – 41

Příloha č. 1: Náplň práce sociálního pracovníka

Při popisu náplně práce sociální pracovnice budu vycházet z dokumentu s názvem „popis funkce“¹⁵, který při nástupu na svou pozici stvrzuje tento pracovník podpisem. Celá tato kapitola bude vlastně jeho přepisem. Při její činnosti je to jediný dokument, kterým se řídí, mimo zákonů uvedených výše.

Sociální pracovník se ve své funkci nachází v platové třídě 10 a jeho kvalifikačními požadavky uvedenými věznicí je vysokoškolské vzdělání v oboru sociální práce s titulem minimálně bakalář, dále nástupní kurz typu B. Ten zprostředkovává věznicí prostřednictvím osmítýdenního pobytu na Institutu vězeňské služby ve Stráži pod Ralskem, který končí zkouškou těchto předmětů: vybrané kapitoly ze služební přípravy, výkon trestu odnětí svobody, výkon vazby, právo, psychologie, pedagogika, profesní etika, sociologie a sebeobrana.

Sociální pracovník ve věznici vykonává analytickou, koncepční a metodickou činnost v individuální a skupinové sociální práci. Samostatně vykonává náročné specializované agendy v péči o občany a skupiny v nepříznivé sociální situaci, provádí odborné činnosti ve spolupráci se zařízeními služeb sociální intervence (azylové domy, krizová centra, terapeutické komunity apod.), zajišťuje sociálněprávní poradenství a poskytuje soustavnou sociální pomoc v přímém styku s rodinami odsouzených žen.

Činnosti, které náleží k uvedené funkci, jsou následující:

1) Sociální pracovník je odborný zaměstnanec oddělení, jehož základním úkolem je samostatná sociální práce, která je zaměřena zejména na plynulý přechod odsouzeného do řádného občanského života. Při její realizaci dbá na zajištění a dodržení Standardů kvality poskytovaných sociálních služeb¹⁶

2) Sociální pracovník je podřízen přímo vedoucímu oddělení výkonu trestu.

---

¹⁵ Každá sociální pracovnice má „popis funkce“ upraven dle svého výkonu práce na jednotlivých odděleních. Odlišnost lze vysledovat například na oddělení matek nezletilých dětí, bezdrogové zóně, oddělení žen trvale pracovně nezařaditelných apod., v základu však popis zůstává stejný.

¹⁶ Bohužel tyto Standardy kvality sociálních služeb nejsou dle dostupných informací ve vězeňství zřízeny.

3) Sociální pracovník je odborným poradcem ředitele věznice v oblasti sociálně právních aspektů výkonu trestu a v oblasti přechodu odsouzených do řádného občanského života.

4) Sociální pracovník při práci s odsouzenými plní samostatným a tvůrčím způsobem zejména tyto úkoly:

a) podílí se na vytváření koncepce zacházení s odsouzenými, programů zacházení a na zpracování návrhu vnitřní diferenciaci odsouzených

b) zpracovává společně s ostatními odbornými zaměstnanci konkrétní programy zacházení svěřených odsouzených, přitom podle potřeby spolupracuje s příslušnými orgány sociálního zabezpečení, podílí se na vyhodnocení účinnosti programů zacházení v oblasti své působnosti, navrhuje jejich změny

c) poskytuje samostatné sociálně právní poradenství, provádí výchovnou a poradenskou činnost pro odsouzené

d) je garantem kontinuální sociální práce, v jejímž rámci udržuje přímé pracovní kontakty s orgány státní správy, církvemi, charitativními a zájmovými občanskými sdruženími, v místě věznice a podle potřeby i v místě trvalého pobytu odsouzených; zprostředkuje příslušnému orgánu sociálně právní ochrany dětí pravidelné sledování vývoje dítěte, o které odsouzená žena pečuje ve věznici

e) navazuje potřebné kontakty s blízkými osobami svěřených odsouzených, podílí se na řešení sociálních problémů, u mladistvých odsouzených si vyžádá v součinnosti se speciálním pedagogem, nepředchází-li výkonu trestu výkon vazby, opis zprávy orgánu péče o mládež; v součinnosti se speciálním pedagogem požádá zákonného zástupce a příslušný orgán sociálně právní ochrany dětí o vyjádření k formě a obsahu přípravy mladistvého na budoucí povolání; podílí se na výběru odsouzených k zařazení do práce, rekvalifikace a vzdělávání

f) zúčastňuje se aktivně jednání poradních orgánů ředitele věznice včetně poradny drogové prevence (odborných komisí), předkládá odborná stanoviska k přeřazování odsouzených v rámci vnitřní diferenciaci, v návaznosti na změny v chování a jednání jemu svěřených odsouzených navrhuje umístění odsouzených do krizového, výstupního, specializovaného oddělení, oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením a do bezdrogové zóny. Podílí se na rozhodování o zařazení odsouzených do seznamu objektů možného napadení či ohrožení a vytipování konfliktních a psychicky labilních odsouzených

g) spolupodílí se na zkoumání příčin vzniku mimořádných událostí ve vztahu k vězněným osobám a navrhuje ze sociálního hlediska příslušná opatření, vedoucí k jejich řešení, prevenci a eliminaci

h) podílí se na návrhu k rozhodování o udělení přerušení výkonu trestu, povolování volného pohybu mimo věznici, dočasného opuštění věznice, účasti odsouzených na akcích mimo věznici, návštěv bez zrakové a sluchové kontroly a přerazování odsouzených do jiného typu věznice nebo jejich přemístění

i) podílí se na zpracovávání konkrétních programů zacházení jednotlivých odsouzených, na vyhodnocení jejich úspěšnosti a na navrhování změn programu zacházení

j) podílí se na zpracování průběžného hodnocení programu zacházení a hodnocení zasílaných věznicí příslušným orgánům

k) podává v souladu s příslušnými předpisy, návrh výše sociální výpomoci při výstupu z výkonu trestu.

5) Sociální pracovník plní přiměřeně všechny tyto úkoly, přičemž zejména

a) vypracovává sociální posouzení, sociální diagnózu a individuální socioterapeutický plán v rámci komplexní zprávy s příslušným doporučením pro program zacházení, přičemž výběr diagnostických metod je na jeho uvážení

b) v rámci individuálního a skupinového zacházení s odsouzenými má jeho práce charakter sociální terapie, směřující k sociální rehabilitaci

c) sociálně právní poradenství individuální formou realizuje na určených odděleních

d) koordinuje činnost Helsinského výboru ve věznici

e) vede přehledný seznam kontaktů na organizace zajišťující postpenitenciární péči ve smyslu poskytování ubytování a pomoci v období těsně po výstupu z výkonu trestu

Zaměstnanec vykovává práci v rozsahu poloviny a více stanovené týdenní pracovní doby v přímém styku s odsouzenými ve výkonu trestu.

Příloha 2: Program zacházení odsouzené ženy

Program zacházení ve VTOS aktualizace

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	posilovat pracovní návyky udržet pozitivní vztah s matkou a babičkou seberealizace přes zvolené aktivity důsledně plnit všechny povinnosti vyplývající z VŘV
1.	Pracovní aktivity pracovně zařadit mimo věznici	pomocné a úklidové práce
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,0000	SOU kuchař číšník od 10.9.2012
3.	Speciálně výchovné aktivity	---
4.	Zájmové aktivity	sportovní aktivity zahradnický kroužek kroužek ručních prací od 6.9.2012 komunikační dovednosti od 6.9.2012
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	písemný kontakt s matkou a babičkou

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
VT - Z	zájmové	SPORTOVNÍ AKTIVITY
VT-Z	zájmové	ZAHRADNICKÝ KROUŽEK
VT - Z	zájmové	KROUŽEK RUČNÍCH PRACÍ
VT - Z	zájmové	Komunikační dovednosti

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum	..... podpis odsouzeného
datum	..... podpis speciálního pedagoga
datum Schvaluji:	..... podpis ŘV /L.ZŘV

Stat'

Interpretace role sociálního pracovníka v ženské věznici a její prožívání sociálními pracovníky

The interpretation of the social worker role in a women's prison and the social workers experiences

Úvod

Práce se zabývá interpretací role sociálního pracovníka a prožíváním sociální práce v ženské věznici. Byla postavena na problémech vnímání role sociálního pracovníka ve věznici jako okrajového zaměstnance, v jeho nejasném pojetí a metodicky neukotvenou činností. Jako další problémy viděl výzkumník postrádání pravidelného kvalitního proškolení, pracovní vyčerpání sociálních pracovníků ve věznici a existenci náznaků vedoucích k syndromu vyhoření u těchto pracovníků.

Symbolickým cílem je podat podnět k rozpoutání debaty o těchto problémech, upozornit kolegy sociálních pracovníků i jim nadřízené orgány. Dále motivovat samotné sociální pracovníky v ženské věznici pro zahájení tvorby potřebných změn ve výkonu jejich profese.

Aplikačním cílem diplomové práce je předložit čtenářům informace a rozšířit podvědomí o profesi sociálního pracovníka v ženské věznici a tím podpořit pochopení pro roli sociálního pracovníka. Sociálním pracovníkům by tento cíl měl přispět zejména k sebereflexi jejich profese, což by mohlo mít vliv na kvalitu práce s odsouzenými ženami.

Poznávacím cílem diplomové práce je výzkumná otázka: *Jak působí interpretace role sociálního pracovníka na prožívání smyslu sociální práce sociálními pracovníky v ženské věznici?*

Práce je rozdělena do tří částí, kdy v teoretické části jsou čtenáři seznámeni s hlavními koncepty, které se vztahují k danému tématu. V metodologické části je představen cíl diplomové práce, zdůvodněna volba výzkumné strategie a výzkumných technik, výběr výzkumného vzorku, etické zásady výzkumného šetření a postup výzkumného šetření. Empirická část je zaměřena na interpretace zaměstnanců věznice, které se týkají role sociálního pracovníka a prožívání smyslu sociální práce sociálními pracovníky v ženské věznici. Rozhovory jsou analyzovány formou fenomenologické analýzy, jsou vymezena společná témata významů, která její formou vznikla.

V diskusi je konfrontována odborná literatura s interpretacemi respondentů, jsou uvedeny limity práce a doporučení. V závěru práce je zodpovězena hlavní výzkumná otázka.

Teoretická část

V teoretické části jsou představeny hlavní koncepty vztahující se k tématu diplomové práce. První kapitola představuje koncept interpretace z fenomenologického hlediska, v pojetí subjektivního prožívání každodenního života. Druhá kapitola se zabývá rolí sociálního pracovníka, kdy je nejprve vymezen pojem role s rolí profesionální. Třetí kapitola představuje sociálního pracovníka v ženské věznici, vzdělávání těchto pracovníků, legislativní ukotvení jejich činnosti a metody jejich práce s odsouzenými ženami. Tuto kapitolu shledávám jako velice významnou ve vztahu k poznávacímu cíli mé diplomové práce. Ve čtvrté kapitole jsem se pokusila o vysvětlení prožívání, smyslu a působení faktorů na prožívání smyslu. Další kapitoly popisují sociální práci s jejím historickým vývojem a vězeňství v České republice, kde se přibližuje Vězeňská služba České republiky, profilace věznic, účel a význam výkonu trestu odnětí svobody s resocializací, programem zacházení a zaměstnanci Vězeňské služby České republiky. V rámci přiblížení ženské věznice se sedmá kapitola zabývá její specifikou, s náročností výkonu zaměstnání v této věznici, postavení zaměstnanců a odsouzených a jsou popsány i ženy ve výkonu trestu odnětí svobody s jejich potřebami.

Pojetí interpretace z fenomenologického hlediska

Celou diplomovou práci jsem se pokusila napsat na konceptu fenomenologie. Fenomenologie je filosofický směr, který založil Edmund Husserl. Podle něj „*poznání nespočívá v konstruování obecných principů, ale v deskripci fenomenů, tj. věcí samých.*“ (Maříková, Petrusek, Vodáková [za kolektiv], 1996, s.311) Východiskem celé fenomenologie je analýza zkušenosti, která vychází zevnitř psychiky a vztahuje se k smysluplnosti. Jedná se o specificky pojatou analýzu zážitků, která vykazuje smysl lidského bytí. (Nakonečný, 1995)

Pojem interpretace pochází z latinského slova *interpretatio*, což znamená výklad, vysvětlení. Interpretace je „*označení toho, jak aktér, účastník sociálního života rozumí tomu, co dělají jiní lidé*“ (Maříková, Petrusek, Vodáková [za kolektiv], 1996, s. 445). Podle Schütze (in Maříková, Petrusek, Vodáková [za kolektiv], 1996) je interpretace především součástí každodenních lidských aktivit.

Role sociálního pracovníka

Pojem role souvisí úzce s pojmy pozice a status a nelze je definovat nezávisle na sobě. Anthony Giddens (1999) definuje sociální status jako prestiž, kterou vidí společnost u určité skupiny lidí.

Rolí se rozumí „*strukturovaný celek všech očekávání, které se týkají úloh, chování, smýšlení, hodnot a vzájemných vztahů osoby vzhledem k její specifické pozici ve skupině a k odpovídajícím funkcím (činnost, úkoly, povinnosti).*“ (Sbandi in Kern H., Mehlová Ch., Nolz H., Peter M., Winterspergerová R. 2000, s. 265) Pokud se tato očekávání a přejímání rolí naplňují, získá osoba určitou pozici v sociálním systému vztahů, která dále ovlivňuje jeho status jako stupeň společenského ocenění.

Pokud je role „*výrazně odměňována, stává se zdrojem uspokojení a není pocitována jako něco nevlastního, vynuceného.*“ (Nakonečný, 1995, s. 18) Je tedy důležitá míra ztotožnění se s rolí a to, jak je jedinec při vystupování v dané roli odměněn. Jedinec totiž prochází celým systémem rolí, který i může být vnitřně jednotný. (Nakonečný, 1995)

Pro roli sociálního pracovníka, tak jako obecně pro profesionální roli, je nutné praktické vzdělání. Pro úspěšné zvládnutí role sociálního pracovníka je důležité, aby osoba, jež chce vykonávat tuto profesi, měla určité předpoklady a dovednosti.

Role sociálního pracovníka jako profesionála by tedy měla spočívat v obecně asistování klientů při nacházení a formulaci jejich potřeb a v posilování jejich schopností při hledání východiska řešení jejich životní situace (v teoriích sociální práce často označováno jako na klienta orientovaný přístup).

Sociální pracovník v ženské věznici

Sociální pracovník je zařazen k odborným zaměstnancům věznice a hlavním jeho úkolem je samotná sociální práce, která je zaměřena především na sociální prostředí odsouzené ze kterého pochází, udržení kontaktů s ním, a zejména na plynulý přechod do řádného občanského života. Snaží se o zajištění a dodržení standardů kvality poskytovaných služeb.

V České republice je u sociálních pracovníků vyžadována¹⁷ vysoká odborná příprava na úrovni vzdělání vysokoškolského. Sociální pracovník nejčastěji pracuje na mikroúrovni metodou případové práce. Skupinová práce není v oblasti vězeňství příliš využívána

---

¹⁷ Zákonem č. 108/2006 o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů

především pro svou specifickou, kde je problémem neochota odsouzených, zejména k sebeotevření u zaměstnanců Vězeňské služby ČR, tedy i u sociálního pracovníka. Hlavní technikou práce sociálního pracovníka ve věznicí je rozhovor.

Prožívání smyslu

Psychologický slovník tento termín definuje jako „*psychický jev charakteristický proudem vědomí každého více či méně uvědomovaného duševního obsahu*“ (Hartl, Hartlová, 2004, s. 461). Stejnou situaci vnímají lidé rozdílně, protože každá osoba je v emocích a tužbách individuální. I minulost může hrát důležitou roli, neboť se mohou objevit vzpomínky na danou situaci, které vyvolají určité pocity.

Hartl a Hartlová (2004) popisují prožívání jako přísně individuální a těžko sdělitelné. Dle Říčana (2009) však dovede vzdělaný dospělý člověk vyjádřit své city množstvím slov, které má přirozený jazyk k dispozici.

Smysl lze jednoduše pochopit jako „*obecný lidský mentální jev, který je předpokladem pro to, aby nám tělesně a duševně bylo dobře*“. (Frankl in Křivohlavý, 2006, s. 51) Smysl je tedy nutno hledat v samotném životě jedince, neboť má pro něj význam užitečnosti, která se může vyobrazit jak v práci, tak ve výchově dětí, politické angažovanosti apod.

Sociální práce

Počátky vzniku sociální práce začaly již ve středověku. Velkým mezníkem ve vývoji sociální práce byla v 18. století reforma školství, kterou vnesla Marie Terezie. Odnětí svobody se začalo více využívat až od 18. století, přičemž systematické rozvíjení věznic se datuje již od 16. a 17. století. (Mathiesen, 1990) Foucault (2000) stanovil jako rok dovršení formování vězeňského systému rok 1840, kdy byla otevřena oficiálně polepšovna v Mettray.

Rok 1935 je významným rokem pro sociální práci, neboť byla uvedena jako samostatná profese. Kodymová (in Matoušek, 2001) uvádí, že v období komunistické nadvlády nebyla sociální práci věnována velká pozornost, neboť se předpokládalo, že všechny sociální problémy jsou pouze dočasné a zmizí, jakmile zmizí třídní rozdíly. Stala se vlastně nežádoucí disciplínou. Vězeňství bylo v této době naopak v rozkvětu, neboť vše, co bylo nežádoucí pro režim, se schovávalo za těmito zdmi.

Po roce 1989 bylo vysokoškolské studium sociální práce, které bylo předtím komunisty zakázáno, opět obnoveno. V oblasti vězeňství bylo započato po revoluci zcivilňování vězeňského personálu, více se začali angažovat sociální pracovníci,

psychologové, vychovatelé a speciální pedagogové a postupně se začala vytvářet Vězeňská služba České republiky. Po roce 1990 se začalo hovořit o humanizaci českého vězeňství.

V současné době je sociální práce vnímána jako podpora „*sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově nebo individuálně vnímána a vyjádřena.*“ (Navrátil, 2001, s. 11-12)

Vězeňství v České republice

Vězeňská služba započala svou existenci v roce 1992 zákonem ČNR č. 555. Do té doby její stanovisko zaujímal Sbor nápravné výchovy. Dělí se na tři části, a to výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody a ochrana, pořádek a bezpečnost při výkonu a správě soudnictví.

Věznice v České republice se dělí na 4 typy: věznice s dohledem, věznice s dozorem, věznice s ostrahou a věznice se zvýšenou ostrahou. V současné době je účelem trestu odnětí svobody obecně výchovné působení odsouzeného s cílem vedení řádného života po propuštění. Trestem je myšlen prostředek ke změně postojů odsouzeného a zároveň příprava na řádný život a začlenění do společnosti.

Program zacházení lze chápat jako základní formu „*cílevědomého komplexního působení na odsouzeného*“. (Mařádek, 2005, s. 76). Dle zákona o výkonu trestu odnětí svobody se zpracovává na základě komplexní zprávy o uvězněném s ohledem na délku jeho trestu, příčin trestné činnosti a charakteristiku osobnosti.

Vězeňský personál lze rozdělit na příslušníky Vězeňské služby a občanské pracovníky. Mařádek (2005) označuje za nejvhodnější rozdělení personálu pro penologické účely na tři základní skupiny: vedoucí pracovníky neboli TOP management, což je generální ředitel, jeho náměstci, odborní ředitelé, ředitelé věznic a jejich zástupci, dále vězeňský personál v přímém výkonu služby a administrativně – technický personál a personál služeb.

Specifika ženské věznice

Cílová skupina odsouzených žije v prostředí věznice tzv. „*druhý život*“. Čírtková (2004) hovoří o intrikách odsouzených, jako jsou lži při snaze dostat spoluvězně z cely pryč, či šikaně na vězněných, kteří spáchali například trestný čin na dětech. Zejména odsouzené ženy používají různé formy stížností a osočování a to i vůči personálu.

V rámci zkoumané věznice, jako totální instituce, jsou proti sobě postaveny dvě skupiny, a to odsouzené ženy a zaměstnanci věznice. Nedbálková (2006) označuje jejich vztah za nepropustný, čímž má na mysli nemožnost překračování hranic mezi nimi. Každá

skupina nese sebou specifická práva a povinnosti. „*Postavení obou skupin v rámci totální instituce je hierarchicky nerovné, zaměstnancům připisujeme roli dominantní, nadřazenou, zatímco od chovanců se očekává pozice podřízená, ve skupině kontrolovaných. Chovanci naopak převyšují zaměstnance svým počtem a objemem času.*“ (Nedbálková, 2006: 20)

Pro většinu jedinců je prostředí věznice stresujícím prostředím. U žen lze hovořit o intenzivnější podobě, neboť musí opustit rodinu, u které byly až do uvěznění každý den a o kterou se staraly. Ženy mají oproti mužům jiné psychické i fyzické potřeby, které obnáší i estetické vnímání. Je jim proto povolena výzdoba ložnic, možnost praní prádla, možnost používat běžnou kosmetiku a úprava vlasů, denní koupání a povolení nošení vlastního oděvu a obuvi v mimopracovní době u odsouzených žen zařazeným do věznice s dohledem a dozorem a při návštěvách též u žen ve věznici s ostrahou a zvýšenou ostrahou.

Metodologická část

Výzkum je proveden kvalitativní výzkumnou strategií, která umožňuje čtenáři hlubší porozumění fenoménu role sociálního pracovníka v ženské věznici a prožívání smyslu sociální práce sociálními pracovníky v ženské věznici.

V práci je využita technika rozhovoru, konkrétně polostrukturovaného rozhovoru s otevřenými otázkami. Byly vytvořeny dva rozhovory, první se týkal získání informací o zmíněném fenoménu a druhý byl tvořen zejména pro získání validity, ujasnění si významů.

V rámci práce byla definována hlavní výzkumná otázka: *Jak působí interpretace role sociálního pracovníka na prožívání smyslu sociální práce sociálními pracovníky v ženské věznici?* Dílčí výzkumné otázky stanoveny nebyly, což je dle Hendla (2008) v rámci fenomenologického rozhovoru možné.

Výzkumný vzorek byl vybrán na základě záměrného výběru, počet se ustálil na počtu 10 respondentů, jehož „*vzorek zahrnuje všechny případy splňující nějaké kritérium související s výzkumným tématem a výzkumným cílem.*“ (Žižlavský, 2003, s. 115). Respondenti jsou rozděleni do tří skupin. První skupinou jsou sociální pracovníci vyskytující se ve věznici. Z počtu 4 souhlasili s rozhovorem 3. Další skupinou jsou příslušníci Vězeňské služby ČR: dozorce, pracovník vězeňské stráže a třetí skupinu tvoří občanskí pracovníci: speciální pedagog, psycholog, vychovatel, učitel školského oddělení. Byla též oslovena vedoucí výkonu trestu odnětí svobody, která odmítla rozhovor z důvodu pracovního vytížení. Proto byla oslovena vedoucí sociální firmy, která dlouhou dobu pracovala jako zástupce vedoucího výkonu trestu odnětí svobody, ta s rozhovorem souhlasila.

Získaná data byla zpracována do zvukové podoby, která poté byla přepsána do písemné formy a dále fenomenologicky analyzována dle Hycnera (1985).

Empirická část

Cílem empirické části je analyzovat a interpretovat data na základě fenomenologické analýzy. Tedy nejprve byla vytvořena fenomenologickou redukcí a rozhovoru byl naslouchán v kontextu celku. Dále byly vymezeny jednotky obecného významu, které byly zúženy do významů relevantních k hlavní výzkumné otázce. Po tréninku nezávislého posuzovatele ověřování jednotek obecného významu byla eliminována nadbytečnost textu a vytvořeny jednotky obecného významu. Poté se vytvořila témata skupin významu a byl sepsán přehled pro každý individuální rozhovor. V této fázi byl opět vytvořen rozhovor s respondenty kvůli ověření validity. Byla identifikována společná témata a pro všechny rozhovory vytvořen jejich přehled.

Společná témata významů:

Prožívání činnosti sociálního pracovníka – V rámci tohoto tématu jsem vysledovala významy rozmanitosti pracovní činnosti sociálního pracovníka, náročnost jeho práce, kterou prožívá jak sociální pracovníka, tak i jeho kolegové. Sociální pracovníci vnímají svou náplň práce jako povinnost a cítí kontrolu ze strany vedení. Musím podotknout, že zaměstnanci věznice mají dobrou přehlednost o činnosti sociálního pracovníka. Oproti nim se však v rozhovorech objevila i ona nepřehlednost, která byla zpozorována u uniformované složky zaměstnanců.

Prožívání smyslu vzdělávání při roli sociálního pracovníka – Respondenti vnímali nutnost vzdělání sociálních pracovníků. Školení prožívali jako povinnost, která je někdy užitečná, ale někdy i neúčinná.

Prožívání smyslu administrativy při roli sociálního pracovníka – Musím podotknout, že ze strany zaměstnanců byly vyzorovány pocity nelibosti z důvodu velkého množství administrativy, které byl přisuzován i význam neefektivnosti. Sociální pracovníci administrativu berou jako potřebu a nutnost při výkonu své práce.

Přístup sociálního pracovníka k cílové skupině – Toto téma bylo pro mne velice překvapující. Sociální pracovníce totiž interpretovaly odstup od odsouzených žen, nutnost zásluhy sociální práce ve věznici, předsudek vůči odsouzeným a i nadřazenost vůči těmto osobám. Na druhou stranu zaměstnanci věznice popisovali spíše demokratický přístup

sociálního pracovníka k odsouzeným. Dalšími významy, které vnesly i sociální pracovníce byly potřeba říkat odsouzeným pravdu a porozumět jim.

Vztahy ve věznici – Dobré vztahy jsou pro respondenty při výkonu jejich práce důležité, neboť vnímají, že spolupráce zaměstnanců věznice ovlivňuje kvalitu práce sociálního pracovníka. Prožívají spolupráci jako nutnou a nenahraditelnou. Tři respondenti se vyjádřili o nespolečnosti se sociálním pracovníkem.

Překážky přítomné ve výkonu role sociálního pracovníka – Jako překážky pro kvalitní výkon role sociálního pracovníka vnímají respondenti nedostatek času, limitovanost činnosti sociálního pracovníka předpisy, velké množství administrativy, amnestií, nedostatečnou návaznost postpenitenciární péče, chybějící zpětnou vazbu, neucelenost sociální práce věznici a nedůvěru ze strany vedení.

Postavení role sociálního pracovníka ve věznici – Sociální pracovník je ve věznici uznávanou osobou, avšak je brán jako okrajový zaměstnanec. Dva respondenti jeho roli vnímali jako podceňovanou.

Prožívání úspěchů a neúspěchů v roli sociálního pracovníka – Respondenti vnímali spíše význam neúspěchu nežli úspěchu při práci sociálního pracovníka. Ten v nich vyvolával nelibé pocity a docházelo i k prožívání přítomnosti syndromu vyhoření.

Vnitřní prožívání role sociálního pracovníka – Jako úlohu sociálního pracovníka vnímali respondenti pomoc odsouzeným a jejich dětem, nutnost řešit aktuální problémy odsouzených. Bylo vysledováno osobní nasazení jedné sociální pracovníce a náplň práce sociálního pracovníka jako povinnost.

Rozhovor – Rozhovor byl při práci sociálního pracovníka shledáván jako důležitá kvalifikovaná metoda, kdy se jeden respondent zmínil i o jeho náročnosti. Dva dotazovaní se vyjádřili o rozhovoru jako nekvalifikované metodě práce sociálního pracovníka s odsouzenou.

Možnosti zkvalitnění sociální práce ve věznici – Respondenti interpretovali potřebu zapojení odsouzených do vyřizování jejich záležitostí, potřebu přímé práce sociálního pracovníka s odsouzenými a důležitost sebereflexe. Kontakty, které sociální pracovník má směrem ven z věznice, mají vliv na kvalitu práce sociálního pracovníka. Dotazovaní vnímali současný stav za těžko změnitelný.

Prožívání smyslu oboru sociální práce ve věznici – Smysl sociální práce ve věznici byl respondenty interpretován jako pomoc odsouzeným ženám a jejich dětem, zprostředkování odsouzené s vnějším světem, přesah do budoucna a ochrana společnosti. Jedna ze sociálních pracovníček se dotkla bezvýznamnosti své role směrem k odsouzeným ženám. Zajímavý byl

poznatek jedné respondentky, že sociální práce ve věznici je smysluplná pouze pro ty schopné odsouzené.

Diskuse

Úlohou sociálního pracovníka byla interpretována v rozhovorech aktuální pomoc odsouzeným ženám a jejich dětem, zprostředkování odsouzené s vnějším světem, přesah pomoci odsouzeným do budoucna a ochrana společnosti. Tyto výpovědi se ztotožňují též s vnímáním činnosti sociálního pracovníka jako pomáhající profese, tedy profese, která se zaměřuje na pomoc druhým (Hartl, 2004).

Pozice ve skupině, která se váže k roli sociálního pracovníka, je dle výpovědí respondentů velice rozdílná – sociální pracovník jako okrajový zaměstnanec, obecně podceňovaný x sociální pracovník jako důležitá profese ve věznici.

Havrlová (1999) hovoří o vzdělání, jako o nejrozšířenějším způsobu vymezení profesionální role. K jeho profesionalitě přispívají dovednosti a znalosti, které je nutno zvládat pro práci s klientem. Ve vězeňství se dle výpovědí sociálních pracovníků při přijímání do jejich profese dával význam pouze nutnosti vzdělání.

Tvrzení Laana (1998), že se efekt práce sociálního pracovníka začíná projevovat v momentě, kdy se začne jednatlivec ve své negativní situaci aktivně podílet na procesu sociální pomoci, se potvrdilo i v provedených rozhovorech. Respondenti pouze hovořili o možnostech zkvalitnění sociální práce, kde cítili potřebu zapojit odsouzené ženy do vyřizování jejich záležitostí, do jejich aktivního podílení.

Sociální pracovníci cítili plnění předpisů jako závazné a důležité při výkonu jejich role. Což znamená, že se pohybují spíše v praxi defenzivní, kterou Nečasová (in Matoušek, 2003) popisuje jako jednání podle předpisů a plnění povinnosti definované zaměstnavatelem a zákonem. Zajímavým zjištěním bylo, že sociální pracovníci dávali větší význam zkušenostem, které získávají od kolegyň, nežli zákonům, kterými by se měli řídit.

Téma rozhovoru jako kvalifikované metody, bylo respondenty z větší části vnímáno jako kvalifikovaná metoda pro komunikaci sociálního pracovníka s odsouzenou. Negativní vnímání této techniky se sice také objevilo, ne však ve velké míře a zásadním způsobem.

Navrátil (2001) vnímá sociální práci jako podporu „*sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově nebo individuálně vnímána a vyjádřena*“ (Navrátil, 2001, s. 11-12) Z výpovědí respondentů jsem vysledovala jisté rozepře v tomto

vnímání: sociální práce není potřebná pro všechny odsouzené x podpora sociálního fungování odsouzených je oprávněná a záslužná.

Rauchfleisch (2000) podotknul, že veřejnost chápe vězeňství jako součást komplexu opatření státu při zajištění bezpečí občanů. Pobyt pachatele za mřížemi vidí jako izolaci, která brání dalšímu páčání trestné činnosti a je odplatou za spáchaný trestný čin. Z rozhovorů se toto tvrzení potvrdilo

Dotazovaní vnímali nedostatek času sociálních pracovníků a velké množství odsouzených jako překážky, které brání kvalitní práci sociálního pracovníka s odsouzenou, čímž potvrdili tvrzení Nedbákové (2006), že vězni zaměstnance převyšují svým počtem a objemem času.

Pokud bych se držela teorie Úlehly (2007), že všechny pomáhající profese vidí smysl ve svém pomáhání a hledání k jeho naplnění způsoby, jak druhého člověka podpořit, musela bych na základě rozhovorů nesouhlasit. Prožívání neúspěšné práce sociálních pracovníků s odsouzenými ženami, kdy jako úspěch očekávají vedení řádného života po propuštění z věznice, je uvádí do prožívání bezvýznamnosti role sociálního pracovníka.

Křivohlavý (1994) hovoří o tom, že je smysluplné a má smysl dělat to, jak se k cíli, který si stanovíme, dostáváme a směřujeme k němu. Pokud k cíli nesměřujeme, jde o smysluprázdnost. Cílem vnímají dotazované sociální pracovníce je výše zmíněný úspěšný život po propuštění - nepáchání další trestné činnosti. Otázkou zůstává, zda je tento cíl položen správným směrem? Zda by cílem neměla být samotná podpora odsouzené ženy ve věznici, zajištění dokladů a podpora při propuštění?

Za limit této práce považuji chybějící nestrukturalizované rozhovory s otevřenými otázkami, velký počet výzkumného vzorku. zaujatost výzkumníka k tématu, nepřesný fenomenologický přístup výzkumníka

Na základě poznatků, které mne jak z teoretické, tak z výzkumné části mé diplomové práce vznikly, si dovoluji podat několik doporučení. Pro sociální pracovníky, respektive pro jejich vedoucí, bych doporučila vytvoření supervizí, uvědomění si prožitku respondentů, rozvést debatu vedení se zaměstnanci věznice a omezení administrativního zatížení sociálních pracovníků.

Závěr

Odpověď na hlavní výzkumnou otázku je následující: Na základě role sociálního pracovníka, jež tkví zejména v podpoře odsouzených žen pro samostatný život po propuštění

z výkonu trestu odnětí svobody, prožívají sociální pracovníci smysl sociální práce jako potřebný a důležitý obor, zejména v přechodu odsouzené do civilního života. Dalo by se tak konstatovat, i přes překážky, kterými je zejména velký počet odsouzených žen projevující se kapacitním přetížením a nedostatkem času, administrativní zatíženost bránící přímému kontaktu s odsouzenou a nedůvěra ze strany vedení, je vnímána jako nutnost a potřeba.

Celá práce by měla ve čtenáři vyvolat porozumění prožívání smyslu sociální práce sociálními pracovníky v ženské věznici, jeho vcítění se do popisovaných prožívaných zkušeností respondentů.

Seznam literatury:

- ČÍRTKOVÁ, L. 2004. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- FOUCALT, M. 2000. *Dohlížet a trestat*. Kniha o zrodu vězení. Praha: Dauphin.
- GIDDENS, A. 1999. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. 2004. *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- HAVRDOVÁ, Z. 1999. *Kompetence v praxi sociální práce*. Praha: Osmium.
- HENDL, J. 2008. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
- HYCNER, H. R. 1985. *Some guidelines for the phenomenological analysis of interview data*. Human Studies 8:279-303. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers
- KERN, H., MEHLOVÁ, Ch., NOLZ, H., PETER, M., WINTERSPERGEROVÁ, R. 2000. *Přehled psychologie*. Praha: Grada
- KŘIVOHLAVÝ, J. 2006. *Psychologie smysluplnosti existence*. Praha: Grada
- LAAN, G. 1998. *Otázky legitimace sociální práce*. Ostrava : Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity.
- MAŘÁDEK, V. 2005. *Vězeňství*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.

MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. (za kolektiv). 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.

MATHIESEN, T. 1990. *Prison in Trial: A critical Assessment*. London: SAGE Publications Ltd.

MATOUŠEK, O. 2001. *Základy sociální práce*. Praha: Portál.

MATOUŠEK, O. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál.

NAKONEČNÝ, M. 1995. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia

NAVRÁTIL, P. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman.

NEDBÁLKOVÁ, K. 2006. *Spoutaná Rozkoš*. Sociální (re)produkce tenderu a sexuality v ženské věznici. Praha: Slon.

RAUCHFLEISCH, U. 2000. *Doprovázení a terapie delikventů*. Boskovice: Albert

ŘÍČAN, P. 2009. *Psychologie*. 3., doplněné a upravené vydání. Praha: Portál.

ÚLEHLA, I. 2007. *Umění pomáhat*. Praha: Slon.

ŽIŽLAVSKÝ, M. 2003. *Metodologie pro Sociální politiku a sociální práci*. Brno: Masarykova Univerzita.